

ה ש

כתבי
מיכה יוסף בֶּן גריון
חדשים גם ישנים

ספּורים

*

ספורים

מאת

מיכה יוסף בּן גריון

מערכה א

הוצאת אברהם יוסף שטיבל

ספורים

חלק שני

מאורעות ומעשים

ליפסיה תרפ״ג

מאורעות ומעשים

תוכן

מן המֵצר:

ספורי זכרון

אויבי

לפני ימים רבים קראתי ברומן גדול מאת אחד המְסַפרים הידועים ספור בתוך ספור, איך שבימי נעורי הגבור, והוא עוד מְבַקֵר בית־ספר, נהפך אחד מרעיו לאויב לו ויענה אותו עד מוֹת, ואזכור כי כדבר הזה קרה גם אותי, פרס כפרס ומאורע כמאורע. השתוממתי ואמרתי, אי מזה ידע אותו משורר, והוא אינו מבני־ברית, וגם יושב בארץ רחוקה מעמי ומולדתי, מה שקרה אותי בארץ העברים? ובאמרי לטַפֵל בציור המעשה שלי, בא רוח להשיאני לחדול מזה, פן יאמרו כי לקוח הוא עמדי והלבשתיו רק מחלצה עברית. ואם לא שמעתי בקול הזה ואסַפֵר לכם, קוראי, ספור זה היום, הנה הוא יען כי לא אוכל לכבוש את גבואתי בקרבי. ואלהי הרוחות הוא יודע, כי סדנא דארעא חד הוא, וכי כל חי תחת השמש — השטן עומד לנגדו...

בימים ראשונים אָחל ספורי.

יחיד ורך הייתי לאבי ולאמי. אבי מבית־רבנים היה ומגדולי היחש, מבני אנשים שתורתם ויראתם אומנותם; ואמי מבית בעלי־בתים אמידים ונגידים יצאה. המשפחה התורנית מושבה היה בארץ אוקרינה הרחבה, ארץ מישור ויבול רב ובה נחלי מים; והמשפחה האמידית חיתה בפודוליה העליונה, בארץ אשר אדמתה אדומה, יערותיה פרועים ועמי־הארץ עובדים בה קשה. וכי תצא מארץ לארץ, אם גם נעליך ברגליך ומקלך, מקל עם נודד, בידך, ומדינות הגוים ידעת, הנה הד שני פלכים אלה יעמוד בך. הנה הוא בא מן הצד האחד ככובד האבן ומן הצד השני רחבי נאות דשא — והנשמה מתחלקת לכאן ולכאן ואבד לה מנוח...

בטרם לכתי אל ה,חדר' נפחדתי למראה העננים הכבדים, העולים להקדיר את השמים. במוחו הרך של בן ארבע לא קננה עוד ההבטחה, כי מאפלה נצא לאור גדול; וגם את דבר השבועה שנשבע אלהים, לבלתי

הביא עוד מבול על הארץ לשחתה, לא ידעתי. וארא והנה ענן עולה בירכתי הרקיע, והוא הולך הלוך וגדול ומשתרע על ראשי, והנה השחור בולע את התכלת, וכמו מְכסה פרוש על הכל ואין בקיע ואין ניצוץ אור. הבריאה חולמת חלום קשה, הלב כמו אסור אל מה והגשם יבוא בזעם ובסער ויורד בלי הפוגות, ויהפוך את עדן האדמה לנחל. והמים באים ועוברים את סִפי הדלתות וחודרים אל הבתים. גשמי אוקרינה בשטף עוזם, מי לא ידעם!

מן הטבע אל ממלכת האֱלים! בערבי־שבתות, כי יבוא היום, בו מהפכה בבית, ערבוביה ומלאכת־נקיון בכל החדרים, וטרדה רבה בבית־המבשלות. אין פִּנה לשבת שם במנוחה, ואין מקום לרגלים הקטנות. החלונות ישופשפו, הרצפה תְכֻחל, מעמידים את הכלים על מקומם ופורשים מכסות לבנים על כל שלחן. יום שבתון לנו יבוא, ונצב כל איש לבוש חדשים: גם שמץ לא נשאר על בשרי מימות השבוע ומאבק השבוע, ואני מרוחץ ומלובש; ואמי עקרת־הבית, בעלת־קומה, חגורה סינר מבהיק וראשה עטוף מטפחת של משי. שעת הדלקת־הנרות! שני נרות מימין, אחד קטן ואחד גדול, ושני נרות משמאל, אחד קטן ואחד גדול, ואחד עולה על כלם באמצע, והיה המראה כמראה הקשת. מנוחה! מנוחה תבוא מרחוק. האֵם תכסה בידיה את עיניה ושפתותיה דובבות ... רגעים נצחיים!

וחרד כל הארג הרך של אלף וחמש מאות הימים אשר על שכמי, מפני יום האתמול הארוך ... והרגשתי, כי אם ירימו את המסך מעל העינים, ואראה עולם לא אבין שיחו, והוא קרוב אלי, כמו בחזון, ונפשי מפכה המית פלאים ועקת פלאים.

אל החדר! ראשית ימי קיץ. א' זעירא של ספר ,ויקרא' מתנערת והיתה לכל בן ארבע וחמש מן הזכרים בבני היהודים להתחלה, שאין לה סוף, ולחותם חייו ... וקָמו אבות־הנער בבֹקר ועשו מעשי רקיקים, ועל הרקיקים פתוחי אותיות בדבש, ונשאו את הילד המרוחץ והנדהם עטוף בטלית לקרבן הספר ... אנשים רצים לשוק, יוצאים לעבודה ולחנויותיהם, נשים הולכות לקנות צרכיהן או מלוות את הפרות והעזים לשדה־מרעה. ב,חדר' עומדים שלחנות ארוכים של עץ פשוט, לפניהם ספסלים

ארוכים, ועליהם יושבים נערים ונערות ומקרקרים. המלמד מקבל את ה„פנים חדשות" בנעימות עשויה; מושיבים את החי הקטן בראש, ופותחים לפניו טבלא גדולה, ובה שורות שורות של אותיות ונקודות שחורות... ומראים באצבע על האות הראשונה; ופתאום תפול פרוטה של נחושת על הגליון מלמעלה, ואומרים לתינוק: „המלאך הביא לך את הממון הזה, למען תִּלמד", ונתנו לו גם את הרקיק של דבש לאכול. הרי תורה והרי שכרה!

ואני כמעט נבהל הייתי ממראה עיני. ערך הממון לא היה תקוע בלבי, גם הדבש לא מתק לחכי; ובפנותי וארא נער אדמוני, ולו עינים אדומות, יושב ממולי, והוא שולח אלי מבטיו הזרים. נשאתי את קולי וגעיתי בבכי! המלַמד נִסה להרגיעני. אבי, שהביא אותי ל„חדר", פִּתּה אותי בכל מיני פתויים למען אשתוק, ואני בוכה וירא מהמביט אלי... בארבע שנים ושלשה חדשים נפגשתי בחזון עם השטן, עם שטני בעולם. — — —

ובלכתי אל החדר אחרי־כן יום יום, נתקלתי בנער האדום ההוא ואירא מפניו מורא גדול. אליפלט היה שֵׁם הנער, ואביו, חצי־סוחר וחצי־מוזג, יושב לא הרחק מן הקלויז. והנה השם בלבד עורר בי רושם מוזר, ולא ידעתי נפשי.

אליפלט היה גדול ממני חצי־שנה והוא גס הבשר. צווארי היה ארוך, והייתי יכול לסבבו לכל עבר; ולו ראשו יושב על כתפיו. שפתיו עבות ומראהו כחיה. הוא היה רגיל לחטט באצבעו בחטמו, ופעם תחב אצבעו המלוכלך בפי עד להקיא. מאחורי היה בא תמיד ויספוק כף אל כף להפחידני. וזכורני, שבאתי פעם במעיל חדש ל„חדר", ואני כבר ידעתי אז את ה„עברי" ישר והפוך ולבי רחב עלי, ויקח הנער ההוא סכין ויגזור לי את כפתורי מעילי אחד אחד. וכחו פי שנים; והיה אם אֵאָבק עמו, והפילני ארצה ורכב עלי וצרמני בשתי אזני.

ואם קבלתי עליו לפני ה„עוזר" והרבי, אז הוסיף עוד לענותני. ספרתי את הדבר לאבי, ולא הבין לקשי־רוחי. חגרתי עוז ברוחי וקטרגתי עליו לפני אביו, והשיב לי: אם מתגרה הוא בך, התגרה גם אתה בו; שניכם הנכם „שקצים"...

שניכם! בנפשי הצעירה עלה כבר רגש־מחאה. — אני בן אב מבני־התורה, המתרגל כבר במִצות ובמנהגים, ואני נעשה בפיו שותף לבנו הגס.

בן שש הייתי. נפתחו לפני מראות החומש בבראשית. הנה הנגוד בין קין והבל ו„לפתח חטאת רובץ". ורבי מסר לי את ביאור המלים: ולפתח — פאר דער טהיר, חטאת — די זינד, רובץ — אווערט. „שבעתים יֻקם־קין" — וימי הסתיו קשים, גשמים מרובים מרככים את פני האדמה ועומק הרפש כרבע אַמה, אין מוצא ואין מבוא לקטנים כמוני. פני השמים קודרים. והעוזר הראשי מעמס על שכמו מִספר ילדים קשורים באבנט אל גופו ונושאם ל„חדר", ובין ארבעה הנערים קין והבל — אליפלט ואני יחדו. — — —

הנה יוצא אברהם אחרי מות תרח אביו מאור־כשדים והולך ארצה כנען; שם לקח לו את הגר על שרי אשתו; הגר ילדה לו את ישמעאל, ושרי ילדה אחר זה את יצחק. זה פרא אדם, ידו בכל, וזה — הוא יצחק, ומתקוטט בן האמה עם בן הגבירה ומענה אותו. וככל זה יקרה אחר־כן גם את יעקב ואת עשו. „ויתרוצצו הבנים בקרבה", ואני לא אבין, איך היו שנים אלה, האדמוני והתם, אחים מלידה. „ויברח יעקב מפני עשו אחיו". בכיתי, בעבור ימי החורף ומצוקותי על־ידי אליפלט רבו, התחננתי לפני אבי, כי יתנני לחדר אחר. והוא ענה: לא אקפח את פרנסתו של מלמדך חנם.

רֶוח והצלה עמד לי לאיזו שנים. מצבו של דוד אבי־אליפלט הורע, ובאו הנושים ונגשו בו. בעירנו לא יכול להחזיק מעמד, ויצא הוא וביתו לעיר אחרת, לבקש שם את פרנסתו. מעשה כזה אינו חוזר בכל יום, כי הורגלו בני עיר־מגורי לשאת עליהם עול החיים הקשים, ולא היו משדדים את מערכת־המזל ביד חזקה. ואני שמחתי על הדבר. בלכתי ל„חדר" או לבית־המדרש הייתי עושה זה בלי מעצור ואין פגע על דרכי; אבל בלבי אמרתי — אם אין מעצור פה, הן ישנו שם... ריק היה ביתו של דוד ירחים מספר, קודם שנכנס בו איש אחר להתישב שם; ובכל עת אשר עברתי על־פני החלונות האלמים ראיתי כמו צל אדם מרחוק. „ורדף אותם קול עלה נדף, וכשלו — ורודף אין"! את המלים האלה מהתוכחה בתורת־כהנים לא הבינותי; ואמרתי לנפשי: איך יאָמר, כי רודף אין, — ויש רודף.

לא אתאר לכם בארוכה את ימי אלה, ימי החומש וימי הגמרא, ולי כבר ימי ספרי־מוסר מעבר מזה וימי התחלת למוד־פוסקים מעבר מזה.

דינים ומשפטים! הלכות וחוקים, תורות ומעשים ונדונים בין אדם לחברו ובין אדם למקום, בין ישראל ובין גוי, כל אלה עברו לפני עיני שכלי והוגיעו את מוחי. את זה תאכלו ואת זה לא תאכלו! את זה תעשו ואת זה לא תעשו! ובני־אדם עוברים על המִצות, אוכלים כזית מבהמה שנשמטה הגרגרת בשעת שחיטתה, מטמאים עצמם בעצם פחות מכשעורה, חפר זה בור ברשות הרבים, ובא זה וסתמו. דיני ירושות ונחלות! אשה זו הביאה לבעלה מאה שפחות ומאה עבדים, ולבסוף נתרושש ואין לו במה לשלם כתובתה. עולם רחב מלא מאורעות ומעשים! זה נשבע ופטור, וזה מעיד ונמצא מוזם. לפנים קיימו גם ארבע מיתות בית־דין, ומי שנתחייב שרפה, היו קורעים את פיו בחזקה ומשליכים בו את הפתילה הבוערת... וכל אלה צריך נער מישראל להבין עתה על־פי הפשט ועל־פי שקלא־וטריא ארוכה. חמשה ימים בשבוע תשב ב„חדר" ותענה את מוחך קשה מבקר ועד ערב, ובימות־החורף הקצרים תשא את עול הלמוד גם בלילה, ואין מנוחה לך. מאז סר אויבי מבחוץ כמו יד אלהים היתה בי מבית. צבו רגלי, ורק בקושי הכנסתין לתוך נעלי, והן דחקו אותי ואסבול מכאובים.

ובקיץ הֻכיתי במחלת־העור, ואחטט בבשרי כל הימים. פתאום החלו אזני לזוב, ובהרפאן הנה כהו עיני, ועלי היה לשבת בחדר אפל, כי קשה עלי אור השמש. ושם היה לי פנאי לחלום בהקיץ ולצייר לי את מדורי הגיהנום, שבהם נדון אדם, אם יחלל את השבת או יכָּשל באיסור אחר. מפרקי ספר „שבט מוסר" ו„שער הקדושה" כבר ידעתי...

ואישן ביום כזה, וארא והנני עומד על סיר־נחושת גדול ושני נערים שתומי־עין עומדים מרחוק לי ומַכים במטילי ברזל בסיר; הקול מצלצל ומרעיש, ואני קורא: הניחו! הניחו! והם אינם שומעים לי. אז נתבקע הסיר, והחלו לזחול ממנו נחשים ועקרבים ומיני רמשים גדולים ומשונים. ונבהלתי, ולא היה עוד רוח בי מרוב פחד ואשמע קול קורא: אלה הם אויבי האדם, כי יחטא. ואשמע קול אחר פרוע אומר: גם כי ישוב לא ימָלט. — הקיצותי ומששתי את כל תשע שנותי המעטות ובדקתי אחרי חטאים ועונות, ואענה את נפשי ואתמוגג בדמעות.

בימים ההם, ואני כבר נרפאתי והלכתי שוב אל החדר, ללמוד ולהגות בתורה הגלויה, חלתה אמי מחלה אנושה ותשכב על מטתה, לא ירדה

ממנה. בא מְסוֹס בלבה, צבו רגליה ובטנה והמים הנגרים עולים לחנק אותה. — רופאים, נשים זקנות ורביים — כל אחד הביא את סמו ואת לחש־המרפא ויתערבו כלם לקטב־מרירי, אשר מלא את החדר. האָמה בבית גנבה בסתר ובגלוי. אין גבירה לבית. הכל הפקר! אבי יושב על ספריו. בעלות הבקר ו,לא נטמא עוד העולם ממשא־ומתן', הוא הולך לטבול במקוה, ואחרי־כן הוא שב ואומר תהלים ומביע במזמוריו את צערו ושיחו הוא. רחמי־שדי מרובים; ואם רק רוצה השם לרחם, יכול הוא להחיות גם זה שכבר כתוב למיתה. אמרו גם ,תהלים' ברבים בצירוף האותיות של שם אמי ישר והפוך והמזמורים מתחילים באותיות: אֵל נא רפא נא לה. עם מלומד בתכסיסים כאלה! והארון, אותו הארון, שחי בדמיוני עוד מימי סרני הפלשתים, הנה נפתח להתפלל לפניו. וביום מהומה נמודו בפתילים בית־העלמין הישן והחדש — ולא סר מר המות. בת עשרים ותשע שנה מתה אמי. בכיה ויללה רַבּה בבית. השכיבו אותה על הארץ וטהרוה כנהוג. נושאי המטה עושים את מלאכתם, עם רב מלוה את אשת רבם, נערים מקשקשים בקופות וקוראים: ,צדקה תציל ממות!' ואני ידעתי, כי אמי היתה נותנת צדקה הרבה, ולא היתה אשה טובה וכשרה הימנה במלוא כל הארץ. אל תשאלו לדרכי ה'. הוא לא ישיב לכם וישים לו סתר פנים. — — —

יום תשעה־באב לפני הצהרים!

יום תענית זה מתחיל לבוא עוד מיום אתמול בערב, וגִלגל כל עם היהודים ביצה טבולה באפר להצוץ שנים. כפיַּת המטות! הספסלים והשלחנות בבתי־כנסיות ובבתי־מדרשות נהפכים על צדם, יחף בלי נעלים יושב העם המבֻכּה על הקרקע. השמש אסף נגהו, האפל יבוא, ולאור עששיות קטנות או נרות עבותים של דונג ירוק מתחיל החזן לגנוח בנוסח־בוכים: איכה ישבה בדד העיר! בכה תבכה בלילה! גלתה יהודה מעוני! מתעורר בקרב כֹּל פחד מקשה, ובצללים עלי הקירות מתנועעים רעבי ירושלים. בתולותיה נוגות! ידו פרש צר ורחק ממני מנחם! אלף ושמונה מאות שנה אחרי החורבן יושבים הבנים ובני־הבנים אבלים ומנודים. החזן יחל להגביר קולו ולנַסח: אני הגבר ראה עני, שלש פעמים. קינות הכהן מענתות, אשר ידע לקונן על שבר בת־עמו מאין

כמוהו, תְּמֻנָּה בתום הספר ואחריהן יבואו בעלי הקינות המסודרות בשפתם המחורזת. ולנו, בני־הנעורים, כבר ארכה השעה, ואנו מחכים לצאת ולטייל ברחובות לאור הלבנה באנפילאות לבנות או לשבת על יד מדרש־איכה רבתי וספוריו וחכמת ,הייני דבני אתונא', עד אשר תבוא חצות־הלילה. ובין כחצות ובין חצות נעמוד על רגלינו ונחכה, אולי יִפָּתחו השמים ויגיד איש איש מהרה את בקשתו המיוחדה לו כלפי מרום, ואז נפול יפול כובד־האבן מעל לבנו. —

וביום המחרת, בתשעה־באב עצמו, הנה יצא השמש. אין תפילין לגדולים, אין עול על קטנים. בני־אדם יושבים בכל אותם המקומות מתמול ומאריכים בקינות עד יגיעת־נפש. גם המהדרים והיראים מתגנבים ומסתכלים, אם עוד רב מספר הדפים... בעזרה מעפרים הנערים בעפר ומשליכים איש על רעהו קוצים לשם מכאוב של שחוק. הזאטוטים, בני החומש והעברי, בין שש ושמונה, מחזיקים קני־רובים של עץ ומותחים בקשת. שִׂמחו צעירי־יעקב, היום לא תלכו החדרה ותוכלו לרוץ ברחובות, לקפוץ ולדלג כאות נפשכם בלי מפריע!

והעם המתענה קם והולך שורות שורות לבית־העלמין, אבל חורבן הבית, שהרבו לשאת קינה עליו ו,שפכו דמעות כמים', לא יספיק לצער הלב, עוד דרוש עצב מלאכותי... קום ובוא בין שדרות המצבות והקברים: בכל קבר שוכב מודע וקרוב אלינו —, אולי יתן החי אל לבו. כן חשבו בעלי־המנהגים.

אבל לא לבד בני־הנעורים, כי־אם גם הגדולים, כיון דדשו דשו. במרחבי האויר ובמצע ירק־הדשא אשר בין קבר לקבר רוח על פני אדם יחלוף. עומדים ומשיחים, בוחנים את המצבות החדשות, ובעומק הלב פג כל השבר. השמש עומד ברום רקיע. לוקחים את מורה־השעות מתוך הצַלחת ומונים כמה שעות עוד להתענות... כך הוא האדם!

מדה אחרת היא בנשי בני־יעקב, הן, הטרודות כל הימים בחנויות ובבתי־המבשלות, למכור, לאפות ולבשל ולתקן את הבגדים, הן, שאין להן מקום בספר־המצות ובספרי הלמוד, הן הבריות החורגות בעיני האב שבשמים, הגיעה להן שעת־כושר לשפוך את לבן על קברי אָב ואֵם, או על קברי ילדיהן, שנקטפו באִבּם והלכו לעולם הרוחות. להן שעה זו לא עת של מעט הרחבה ובטול ממלאכה, כי־אם עת דוחק־הנפש. להן הקבר הוא

חי שומע··· הן עוד נושאות בלבן תום האלילות של הימים הקדמונים — דבר אשר בארץ־אבות ובמקום קברי ארץ־אבות עוד יש ממנו איזו שארית עד היום···

ועמדה בשורה הראשונה סמוך ל,אהל' המתים מערכת נשים ותבכינה ותיללנה· אין איש פונה אליהן· ובראותן אותי מרחוק קראו אחדות מהן: הניחו ליתום לבוא לבכות על קבר אמו!

והמערכה התחלקה· כמעט נמשכתי בחזקה, וכרגע עמדתי דומם לפני המצבה העשויה עץ· הרכנתי את ראשי, בלבי כעין תמהון, אבל לא ירדה דמעה מעיני·

התאמצתי לבכות, תארתי לי את כל הצללים אשר בחיי הקצרים, למען ענות את נפשי· נסתם הצנור! הנני נושך בשפתי, כמעט צעקתי מרוב מכאוב, אבל עיני לא תוריד מים· בושתי לעמוד במחנה נשים מימיני ומשמאלי, וכלן צופות ומביטות ליתום האֻמלל, ואחדות עוד מוסיפות לְיַלֵּל· צערי על העדר הבכי גדל· הלא בעל בכי הנני ולבי רך; ועתה, בשעה שאני נצב לפני קבר אמי, לבי נקשה· ומרוב שיחי ורגזי, על אשר לא אוכל לבכות כראוי, התפרצתי בבכי, כמעשה ילד מתעקש איזו שעות לבלתי עשות דבר, ולבסוף כשל כחו לפני הגדולים ממנו ואנוס הוא לציית להם···

ונער אחד זחל מעבר הקבר השני וימשוך אותי בשולי בגדי, עד כי כמעט נפלתי, לולא הייתי נשען על המצבה·

הרימותי את עיני ופלצות אחזתני· האמנם?! אליפלט עומד מאחורי· פניו עבו ומלאים אבעבועות· כשד משחת נגלה פתאום· הנשים כבר נעו משורה לשורה· —

,מה? לא תכירני?' קרא אלי בקול ונגלו לי שִׁניו הכהות· אזכור כי שמעתי, אשר מת עליו אביו בשנה ההיא, ואמו שבה לעיר מולדתה לפני ימים·

פניתי את שכמי ללכת מאתו, והוא לא ימוש ממני, עד כי עזבנו את ה,אהל'· אני אומר אליו: ,מה לך אלי?' והוא אינו שומע בקולי וכרוך אחרי· אני פונה לימין, והוא מצדי··· הנני שב ונוטה לשמאל, וגם הוא חוזר לצד שמאל· סרתי מאם הדרך למשעול צר, והוא רודף אחרי· הנני שב על עקבי, כי יראתי, וצלו מְלַוני· קורא אני בכעס: ,לך מעמי

לעזאזל, מי קראך הנה?׳ והוא עונה: ,התדמה, כי שלח שכחתיך...׳
מרים אני אבן מן הארץ וקורא: ,אם לא תסור מעלי אשליכנה עליך׳.
והוא נגש, חוטף ממני את האבן ומניחה לתוך מגבעתי ומשליכן בכח, עד
כי תעופנה שתיהן. אני מתאמץ לתפוש את מגבעתי, ומדי אקרב אליה,
ירים אותה ברגלו וישליכנה הלאה. כה הוא הולך אחרי ומעַפֵּר לעומתי.
מה זה עשה לי אלהים?

כעשי והתמרמרותי על הפגישה הזאת גדלו כל־כך, עד כי בשובי הביתה ונמלטתי ממנו, התפרץ קול בכי עז מקרבי. והפעם התפרץ מעומק הלב, בכיתי בלי דעת על גורלי ועל גורל העם, אשר מחלציו יצאתי ולא יֵדע מנוחה. בכיה לדורות!

אני, טוביה בעל המאורע של הספור הנוכחי, ואליפלט אויבי, היינו שנינו בשנה זו מאומרי הקדיש בבית־המדרש. מקומי היה על־יד העמוד, בשעה ש,שליח צבור׳ עובר לפני התיבה, ואליפלט כבש לו כאזרח קבוע את המקום השני. אני קורא: יתגדל ויתקדש שמיה רבא! ואדע ואתבונן לפירוש המלות הארמיות: לי יש מרא דעלמא בעלמא הדין ובעלמא דאתי; ושכני קורא רק להרעימני בקולו... אני דל־בשר וקולי דק, קולו של חברי היה עב ומשונה.

מעודי קצתה נפשי בגדול צפרנים, ובכל ערב־שבת הסרתים בשכין ואשרפם בשני עדי־עץ כדין, אם גם כבר החלותי אז לעיין בדברי מחקר... והוא, מתנגדי, גדל את צפרניו, ובנעצו אותם בפני, אז נזל הדם ואפצע. אויבים היינו איש לרעהו, נתרחקתי ממנו בכל פעם ונתקלתי בו. לא עבר יום שלא הכעיסני, שלא הקניטני. אם הנחתי את הסדור, טמן אותו ולא יכולתי למצאו. כי רחצתי בנהר בימי חום ולא יכולתי לשוט, קפץ הוא המימה ומשכני בחזקה ויאמר להטביעני. קולי כקול יעקב, וידיו כידי עשו. אם לבשתי בגדים חדשים, הנה זרק הוא בהם חול, ודבר לא נבצר ממנו לבעבור הכעיסני. תענוג עצום היה לו לראות את מְשֻׁבָּתִי.

ואז עלה על לבי, לפנות לו את בית־המדרש ולהתפלל בבית־הכנסת, שלא על דעת אבי. והנה רק החלותי לבוא שמה, ויבוא גם השטן, וגם שם עולל לי. ואתרפס פעם לבשתי לכַפר פניו בדורון, אם אך ירף ממני;

ופעם גנבתי כסף מאבי וקניתי לו עלי־קטֹרת, אז הוא בעצמו הכה אותי בלשון ויתן את שמי לשִמצה. מאז שטמתי את אויבי עוד יותר.

רָאו רעי, כי אין לי מנוח, ויזהירו אותו, שירף ממני, כי ידם תהיה בו; ויתלקטו גם אליו נערים שובבים לעמוד לו. ויהי בערב בלכתנו מבית־התפלה, ותהי מלחמה בינינו. קנאת אחים ומשטמת־עולם! נשכנו איש את אחיו, ונאבק יחד בשצף קצף ובאין־רחם.

ריב היחיד נעשה לריב בני־הנֹער. אליפלט היה הפָקיד של המחנה האחת, ואני הייתי הסובל היחיד במחנה השנית. את עניי ומרודי בימים האלה, ילאה עט סופר לתאר. חיי לא היו חיים. שבת כל משושי בלמודים. כי הללוני מורי שאני עושה חיל — מה לי כל אלה, אם שטני יושב כנגדי ומצער אותי. כל אשר הוספתי להשתלם, כן נוספה משטמתו. חשבתי, כי יעמוד עלי לרצחני נפש. ובקראי אני בגמרא על־דבר אלה, ש,מורידין אותם ולא מעלין', אמרתי, מי יתן ואשליכהו לתוך בור, שיש בו נחשים ואכלו את בשרו.

ואת החזון הזה לעולם לא אשכח. טפסתי על גבעה אחת במוצא העיר, ואשב עליה. שכחתי את רישי ועניי, ובנפשי היה מרגוע. והנה התקדרו השמים בעבים, ואראה צֵל אדם רוכב, והוא יורד וקרב אלי; ולפתע והנה איש נצב נגדי, פניו כפני אליפלט וידיו ארוכות — ואירא ממנו מאד... והוא נגש אלי וידחפני בכל כחו והתגלגלתי ונפלתי לתוך נחל מים. והם עמוקים, ואצעק בכל נפשי: הצילו אותי! ואיקץ בחושך הלילה, וכל בשרי רטוב מזעה. ותאחזני קדחת, חליתי ימים רבים, והרופאים כמעט אמרו נואש לחיי.

נרפאתי ואקום. הנה באה גאולה לי. הגיע מכתב אלינו מאבי־אבי, רב בעיר אחרת, ובו בקשה כתובה לאמר: כי אבוא אליו ללמוד עמו ואשב אתו. נפתה אבי לתחנתי גם אני וישלחני אחרי ימים לעיר ההיא. —

הימים ימי קיץ היו. היבול עמד זקוף בשדה ורוח צח מנשב על פני השטח העליון ועושה בו כמו גלים. מרחב! שקט בשמי התכלת, אין קמט בבריאה, והסוסים רצים להביאני למקום מנוחתי. אנכי יושב לבדי בעגלה, אשר על־פי מקרה שבה ריקם מעירי לעיר ההיא; והעגלון, איש־רוסי כבן עשרים, יושב על מעלתו, רק כתנתו לבשרו וחגורה שחורה של עור על מכנסיו ובה כפתורים עשוים נחשת קלל.

באתי לעיר־מגורי זקני לפנות ערב. והעיר גדולה. עמדה העגלה לפני בית ארוך, ובו חלונות רבים, ויצא על סף הבית איש זקן ונשוא פנים, ואדע כי הוא זקני, ואחריו נסרחים מספר נכדים ונכדות; זקנתי כבר הלכה לעולמה. וארד ממושבי, וישקני הזקן ויברכני לשלום ויאמר אלי: „כל־כך גדלת, טוביה!" ואבוא הביתה פנימה ואשבתי אל השלחן והבטתי לחדר הרחב ולמנורה התלויה על התקרה, לארונות הספרים הגדולים, הרבים פי שלשה מאשר בבית אבי. נערה אחת הביאה לי צלוחית חלב ורקיק; וזקני החל להתפלפל עמי תיכף ב„סוגיא דנשר"...

ולא אתאר את הרושם, שעשתה עלי העיר החדשה. לקחוני קרובי הצעירים ויראו לי את מבואיה, רחובותיה, מגרשיה אחד אחד. חנויות גדולות כמוהן לא ראיתי, הבתים מהודרים והרצפה נמשכת לצדי הבתים; לבית־הכנסת כִּיפּה גדולה, עגולה. המסחר רב. לעת ערב הולכים אנשים ברחוב התיכון לטייל וקומת ההולך אינה נטויה, המלבושים נקיים והפנים מפיקים איזה אומץ. פה נתן האלהים הכל ביד רחבה; ואני שואף רוח. רכשתי לי גם איזה חברים. זקני הוא בעל לב טוב; אמנם מחמיר הוא ולא יכביד עלי אכפו. שותים בביתו חמים לא רק בבקר, כי־אם גם בצהרים; אוכלים רקיקים ונהנים. הנה הרחבת הדעת כאן ומרחב האופק! במשך זמן קצר שוב גדלתי, הכל עולה, מה יחסר לי? כגן עדן היתה אז הארץ לפני. —

„ויגרש את האדם".

ליל סליחות! באו ימי האלול, נתכרכמו פני הקיץ והתחילו ימי הכנה ליהודים. שלשים יום לפני יום הדין הגדול, יום אשר בו עוברים כל בני תבל כבני מרון לפני כסא־המשפט, פותחים את השערים וקוראים לאמר: הִכּונו את לבבכם! ומתפלל העם מדי יום ביומו בצבור ביתר אורך ובהוספת מזמורי תהלים. חדלו שיחות־חולין למלא חללם של בתי־המדרש; כל אחד נותן עתה את לבו ללְמוד ולתפלה. יושבים האנשים ומסתכלים במשניות. נבדקים הסדורים, אם לא נקרע מהם דף; בודקים את הציציות והתפילין. האבנט הדוק עתה ביותר אל הבטן, ותוקעים בשופר בכל שעת־צהרים. לכאורה אין זה אלא לשם נסיון, וגם אמנם מתרגלים בזה לאט לאט; אבל אל תאמרו, כי אינו מנקה את החמץ מן הלב... מלוי־ברבית אינם

מסתכלים שוב היטב בשטרות, שהם מקבלים בימים ההם; אין שמים אותם כיס בתוך כיס, ורק מניחים אותם בנרתיק פתוח. והכל בדרך ארעי. — אמנם בעלי־החנויות לא יחליפו את המשקלות הישנות, שכבר נפחת משקלן, בחדשות, אולם זהירים הם לשקול עתה כהוגן ונותנים פרוטה לכל פושט־יד, בלי עקימת הפנים. — נשי־ישראל עולות לבקר קברי־אבות; היראים והלומדים שבעיר טובלים את בשרם בכל יום במקוה ומאריכים לשהות בבתי־התפלה. שבת באה אחרי שבת. ימי עבודה לגבאים להשכיר מקומות למתפללים ולשמשים לתקן ולנקות בתי־אל. החזנים מיטיבים קולם ומלמדים נגן את החניכים. והלמוד בחדרים יורד איזו מעלות . . . מי יחיה ומי ימות? מי בקצו ומי לא בקצו? הנה ימים כאלה קְרֵבים ובאים; ואז לא ינהה הלב אחרי בעלי־התוספות, חדודי המהרש״א ומהר״ם ושבתו כלי־נשק השכל הכבדים.

בא יום השבת שלפני ראש־השנה, ובמוצאי־שבת — הכנה לסליחות הראשונות. לילה! באשמורה שניה יִשָּׁמַע קול דופק על החלונות: קומו, קומו והתעוררו! העינים נפקחות באפל. הקריאה היא לאלהים. רחצו ושימו עליכם בגדיכם. אצים איש ואשה יחד, מתעוררים גם הנערים הקטנים מבני עשר. כצללים מתנועעים הגופים ברחובות הדוממים. הנה בחצר בתי־כנסיות ובתי־מדרשות שטף של אור. כמתים, אשר קמו מקבריהם, עומדים האנשים בבית־אל וקונטרסים נדפסים, נלקחים מרבצם משנה לשנה, בידיהם. חמשה נרות גדולים דולקים על העמוד, ובכל פנה נוצצים נרות קטנים. התעוררות הלבבות! אל תגעו בחייו, במזלו ובכל אשר לפלוני בן פלוני. אנא ה׳, שמע לתפלת עבדיך בית־ישראל. בצוק הלילה מתגולל ועולה קול התפלה עד לשמי מרום. אמנם ספרי הזכרונות עוד טרם נפתחו, ואולם כבר מונחים הם צבורים צבורים; מונחים למעלה ספרים של בינונים, של צדיקים ושל רשעים. ואני עוד נער אז. האם גם נערים בספרים האלה נכתבים?

ובנשאי את עיני, וארא פתאום את אויבי אליפלט עומד ממולי. עיניו אדומות ופניו הפעם כפני השטן ממש. דמי קפא בקרבי; לא פללתי, כי עד פה יבוא להכריעני. — —

שוב באו לי ימי סבל וצער. ימי־הדין וימי החגים, הבאים אחריהם להפיג את הלב, נהפכו לי לימי מצוקה. דודו של אליפלט, היושב בעיר

ההיא, הביא אותו אליו. תחת השמים החדשים גדולה עוד עזותו נגדי. לי אין תקומה לפניו.

הגיעו ימי הסתיו והחורף. כל חיים ותקוה נדדו להם, חלף עבר חלומם, ונפשי כמו מעוננה, שחוק לא יעבור על פי. רק מעט אתרועע. אני יושב על הספרים הגדולים ואני נשקע במחשבות הרבות; וכי אצא החוצה, אפגוש את אליפלט, והוא מראה לי באצבעו.

אבותינו היו יושבים בתענית, כדי לגולל מעליהם כל מקרה רע; מתעוררים רחמי־המקום על־ידי תפלה ותחנונים, והוא פודה את האדם מיד צר. ובעדי נסגר הדרך!

ובא רעיון בלבי, לשוב אל בית אבי, למקום אשר יד אליפלט לא תשיגני שוב. וגם כתבתי לאבי בדבר הזה. ובהמוס השלגים, והשמש יצאה חגורת־עוז, להוריד את המים הנאספים לנהרות ולנחלים ולטהר את פני האדמה, שמתי את כלי בצרור, ואצא לבית אבי. בית זקני הגדול היה צעד קדימה בעדי. תעודת האדם ללכת לפנים; ועתה הנני שב על עקבי. התבוננתי לחיי, והם בבחינת ישר והפוך!

חג המצות והחֵרות בא! ימי חרות משעבוד ומעבדות עתיקה במצרים, ארץ פיתום ורעמסס. אבותינו עבדו אז בחומר ובלבנים ובכל עבודה קשה — ונגאלו על־ידי המושיע. פרעה ועמו רדפו אחרי בני־ישראל וטבעו במצולות־ים, הוא ועבדיו, הוא ומרכבותיו; ושבטי־יה עברו בחרבה לנס־עולם. ויעברו את המדבר ויעבדו את האלהים על ההר, וימרדו בו; ויוליכם במדבר ארבעים שנה, ויביאם לארצם ויגל אותם, ויחזור ויביאם ויגלם — והם עומדים בין העמים ומחכים לגאולה שלישית... ,בני־מלכים' אלה, מסובים עתה על המטות, אוכלים בהרחבה ושותים יין מכוסות; והם לכאורה אינם בני־מלכים כלל — כי בחוץ, מן הדלת ולחוץ, כבר מתחילה רשת הגוים ואיבת־הגוים... ,שפוך חמתך' קוראים בני־ישראל; והחֵמה שבה לא אחת ולא שתים אל הקוראים בעצמם. עלילת־דם! הנה קרבנות אדם וקרבנות דמים מקרב היהודים בכל הדורות. ואת אלה לא יזנח ה' זנוח? איה שומר ישראל?! איהו? את השאלה החמישית הזאת שאלתי אני בלילה ההוא. ספר ,שבט־יהודה' הבאתי עמי מבית זקני; וכאשר ישנו

התינוקות, ואבי חדל לזַמֵּר שיר־השירים ונשארתי אני לבדי בחדרי, אחרי דומיה של איזה ירחים, הקרבתי את הנר אלי ואקרא בספר הזה ובחזיונותיו הכבדים. — לבי נִבּא לי קשות...

ממחרת בבקר. השמים טהורים כבימי חג. שורר הנקיון בחדרים, לכלנו מלבושים חדשים. מנעלי נוצצים, אני שם עלי את מלבושי הנחמד ואחבוש את מגבעתי החדשה. בקלויז שאתפלל היום אפגוש את רֵעַי. הנני מביט בחלון — והנה קול צחוק פרוע באזני. אליפלט עומד לא רחוק ממני, כאילו פלטה אותו האדמה פתאם; ואני לא ידעתי ולא שמעתי, כי גם הוא חזר להעירה כמוני. אם מלאך רודף אחרי איש, אל יאמר להִמלט. ימי החג היו לי לימי אבל!

וחדשה הנה באה, אשר לא שערתיה. בימי ספירת העומר, והימים חמים ויפים, בא אלי נער אחד ושמו יחיאל. שלחו אליפלט אלי, כי הוא מושיט ידו לי לשלום. קץ יהיה לדברי הריבות, אם רק אקבל אותו לחָבֵר ולרֵעַ. אליפלט בור ומגושם היה, ועמו אתחבר?

הדבר היה בצהרים... השמש עמדה במרום רקיע. אביב לה׳ ולכל צבאות השמים והארץ! ורק עזוב תעזוב את העיר, ונשטחו לפניך מגרשי־עשב מלאים שקט ותום.

ואני בחזותי הקשה אפריע את מנוחת הטבע: הלשלום אם למלחמה? האעולל את כבודי בעפר, להתחבר לנער, אשר לא יגיע לקרסולי, או אדחהו ממני, והוא יוסיף להקניטני. באה מחשבה אחת ואמרה: העוד לא נלאית להתענות זה ימים, קַבֵּל את יד האויב, ושלום יהיה לך. ובאה מחשבה שניה וקראה אף היא; אל תשלך כבודך, מה לך ולעלם ללא־תורה וללא־חכמה. התרחק מנו ואל תכרות עמו ברית!

ובלילה ההוא נדדה שנתי מעיני. התהפכתי על משכבי ולא ידעתי אם להימין ואם להשמאיל. במה אבחר? הגידו נא לי אתם, יושבי חלד!

וקמתי בבקר... הסתכלתי במסכת העולם בעד החלון ואמרתי: לא אוסיף לעַכֵּר חיי על־ידי ריבות ונגודים, אֲשלים את אליפלט ואהיה שקט כאחד האדם. שתיתי את החמים באיזו מנוחה, למדתי את שיעורי והלכתי לתפלת שחרית אל הקלויז, ראיתי את הנער יחיאל וחפצתי לומר: הן; והנה נהפכו דברי בפי ואמרתי לו: לא! לעולם לא אתן ידי לבור הזה.

נבהלתי בעצמי מפני דברי. פניתי רגע הצדה, והתפלין אשר לי נטמנו ולא מצאתים עוד. מפח־הנפש שב אלי כבראשונה.

מחלה מתדבקת התהלכה בעיר־מושבי בבוא ימי הסתיו, חלו אנשים רבים וימותו; וגם אויבי אליפלט נפל למשכב ומחלתו היתה אנושה. אין רחמים בלבי, ובסתר היתה בקשתי שטוחה לאל עליון, כי לא יקימו מערש דויו. אתם לא תדעו, עד היכן מגיע חפץ החיים שבאדם.

ואליפלט שב לבריאותו למגנת לבי. נער אחד בשכונתו, שחלה גם הוא כמוהו, שבק חיים. הוא רק יצא החוצה ויתחיל לצערני ולהיות לשטנה לי.

שנאה בלבי אליו, וידי אין אונים. לו נפגשתי עמו, ואיש לא ידע והוא ישן וחנית בידו, כי אז לא עשיתי כמעשה דוד עם שאול, כי אם הֲמִתִּיו, מדוע יסרני ה׳? אין מרגוע לי.

אויבי מלבין את פני בכל יום; וכשהוא רואה אותי מדבר עם איש, הוא מעקם שפתיו. אני יושב ללמוד, והוא מפסיק אותי בקול מוזר. נותן אני לְחָיַי למורטים...

בינותי בספרים, ואמצא, כי פלג ה׳ את שפת הגוים, כי־אדום שטם את ישראל. מי לקח את הבכורה ממי?

על משכבי בלילות, בחת העולם תנומה לעפעפיו וינוח כל בשר והתכסה בצעיף, חשבתי תמיד: במה הסגתי גבולו של הנער הזה? מדוע יחרוש עלי רעה?

ומצאתי פעם בספר פתגם לאמר: הרע ישנא את הטוב. ואני, האם טוב לב הנני? האם צדקו דרכי?

ונזכרתי מעשה בבן־מלך, ששלחו אביו עם עבדו לארץ רחוקה, ויהי בדרך ויענה העבד את בן אדוניו ויתנכר אליו ויורד אותו מעל סוסו, והוא בעצמו רכב עליו, — ואליפלט איננו אומר לרשת את מקומי, כי־אם להורידני הוא אומר.

ואתפלל לה׳ בחצות לילה אחד ואומר: אתה אלהים, כי גדול אתה, ברוב חסדך למדני בינה: מדוע זה אראה עמל ולא אדע מנוחה? הצילני־נא מיד אויב ולא ארד שאול. — ואפן כה וכה ואמרתי, כי אין אלהים שומע ואין עונה לא בחלומות ולא באורים, ואדע כי חטאתי, ואשב על יד השלחן ואבך חרש...

הקיץ תם ואסף נגהו. באו ימי גשמים לפני מועדם וירטיבו את האדמה. נרקבו ונתקלקלו פירות רבים, נשבתו ימי חתונות בזמנים האלה ושבת משוש. ימי האלול שוב הגיעו, ימי חפוש והתעוררות, ובני־אדם נצבים על סף ביתם, מסתכלים מבעד החלונות אל השמים המעוננים. ערבוביה במערכות העולם.

ליל כפורים! ליל פחד ואימת הדין לכל עדת בני־ישראל בגולה ובארץ. עברו ימי זכרון בשופר, עברו ימי התשובה שבחול ואמירת תפלות ותחנונים רבים וצקון־לחש; עבר יום, שאחרי עמל הנביאים והחכמים, לעקור שורש האלילות מקרב לב העם ולטעת בו מלבד מירוק החטא על־ידי קרבן וזבח רגשי קִרבה אחרים לאלהים, קם עוד בבקר השכֵם בן־אדם מישראל ולקח את התרנגול הלבן או השחור, וסבב אותו על ראשו ועל ראש כל אחד מאנשי ביתו שלש פעמים וקרא: זה התרנגול ילך למיתה ואני אלך לחיים. זה חליפתי! חרדת הלבבות במקדשי־האל, עומדים האנשים בערב איש על־יד רעהו בטליותיהם ובתכריכיהם בעינים מושפלות, שורות שורות דולקים הנרות הארוכים ושלהבתם כמצבות האדם בחצר־מות. עקת נפש מאין כמוה. אין מפלט מגזר ה׳ וממשפטיו.

ונפתח ארון ההיכל ולֻקחו ממנו שני ספרי־תורה, כתובים על קלף, עוטים לבוש ועליהם נוצץ הציץ; ועמדו שני האנשים הזקנים והשועים, אשר בידיהם ספרי האל, והתיצבו על־יד העמוד בדממה. סגורים כל מבואות הנשמות ממורא־יה. אל תתנועעו, אל תהפכו בסדור. אותיות ,כל נדרי׳ הגדולות נוצצות לפני כל אחד ואחד. רגעים איומים!

ופתחו הזקנים את פיהם וקראו לאמר: על דעת המקום ועל דעת הקהל אנו מתירים להתפלל עם העבריָנים. מסירים את החבלים! מנתקים את המוסרות של השבועות! נדרנא לא נדרי ואסרנא לא אסרי. הפה שאסר הוא הפה שיתיר! אם כבנים חננו, ואם כעבדים שחררנו! מעיַן הדמעות נפתח, נפתח גם בעזרת האנשים גם בעזרת הנשים; וממעל ומתחת בוכה, כל נשמה וכל גויה על צערה ועל מאסרה ועל מאסרי הדורות. קורא שליח־הצבור בקול עז: ונסלח! ובוכה העם, הם בוכים. ויאמר ה׳ סלחתי כדבריך ומתוַדים עוד. — ועד מהרה יחל הודוי הגדול, ודוי זדונות ושגגות, ודוי של מחשבה ושל מעשה וצללי כל מעשה, הלא כן כתוב

בספרי־התפלות, כתוב על־פי אלף בית, סוג אחרי סוג, וחוזרים עליו בלי הפסק...

ונשמע פתאום בעומק הבית הדִין קול כקול כלב נובח. ויבהלו בני־העם ויצא לבם; נדמה כאילו בא השטן ביניהם לקטרג, ויפנו כה וכה ויראו את אליפלט עומד על־יד עמוד הבימה ורירו יוצא מפיו ועיניו בולטות. נשך אותו כלב לפני שלשת ימים, וכלב שוטה היה. ותהי מהומה ופחד בבית־האל וייראו לגשת אליו. התאזרו עוז שני קצבים, ויסירו טליותיהם מעליהם וישליכון על פניו, בכדי שלא ישוך אחרים, וישאוהו מחוץ לבית, לבית אמו. ויעמידו את האכר המפקח על הנרות כשומר לראשו. נשבתה התפלה לשעה, ורק לאט לאט שב כל איש אל התחינות והאמירות. געול מרגל וגם פִגֵל, הַס קטגור וקח סנגור!

*

במוצאי יום־הכפורים הובל אליפלט לרופאי העיר הגדולה הקרובה, ויהי רעש ברחובות. שם התהפך הנער האֻמלל על מטת חליו ימים רבים וימת. ואני לא יספתי לראותו.

ואל תאמרו: הותר הנדר, אל תאמרו: נגאלתי. במקום איש־חרמי זה באו אחרים לענותני רבות בחיי — עוד זה הולך והנה שטן חדש בא. וגם בהרחיקי נדוד אחרי ימים מעמי וממולדתי, ואפרד ממסגרות עולמי זה בחזקה, לווני גם הנגודים הרבים האלה, צִלם עמי בכל אשר אלך, ולא אדע מנוח. — — —

אהבת־נעורים

מעשים דורשים מאתנו׳ המְסַפְּרִים׳ תיאור מעשים מאורגים בחיים׳ חזיונות משולבים ושאון העשיה׳ הנשמע והנראה׳ ומה המה כל אלה׳ אם לא סכום הנפש הסובלת וחביון הצער שלה? בלי נפש ובלי מצוי היסורים שבנפש אין ערך לחזיונות ולמעשים׳ ולא נדע למה לנו לדעת אותם׳

הבה ואספר לכם על־אודות אהבת־נעורי׳ לא ידעה הנערה אהובת־נפשי׳ שאהבתיה׳ לא אמרתי לה אז מזה דבר׳ מלבי לפומי לא הוצאתי זאת עד היום׳ שאנכי עומד לפניכם׳ קוראי׳ ואני כבר באתי בימים׳ ראיתי חיים רבים ומשבָּרָם׳ והנערה כבר איננה בהאי עלמא׳ היא קדמתני לצאת׳ ומנוחתה עדן בין נשמות טהורות׳ ואין החי מדבר מן החי׳ —

איש היה בעיר מולדתי ושמו יונה׳ איש שבהשכלתו ובידיעותיו׳ בדבורו בנחת׳ כאיש שראה דעת׳ ובהדור לבושו היה נבדל מאחיו היהודים ולא התערב בין יתר שלש מאות בעלי־הבתים שבעיר׳ עשיר לא היה יונה׳ אבל את ביתו נהל באמידות׳ אמנם לא היה לו בית מיוחד׳ אבל חדריו׳ ששכר לו למעוֹן׳ היו משוכללים׳ חול אדום היה שטוח לפני המבוא׳ תריסי החלונות היו צבועים בצבע ירוק׳ ועל הכל היה חותם הנקִיות והיופי׳ רוח־שירי רב היה מרחף גם על כלי הבית ושורת עמידתם: הספסלים והמרבד היו עטופים לבנים׳ לארון־הספרים היו חלונות־זכוכית והספרים נשקפים משם בסדורם׳ מורה־שעות של נחושת קלל נוצץ היה תלוי על הקיר׳ על הרצפה פרושים מכסות־בד רחבים אמה׳ שהשתרעו מפתח לפתח; וילוני־החלונות היו עשוים מעשה־מטוה ויורדים עד הקרקע ועל סִפי החלונות עמדו פרחי־קדרה׳ כאצל פקִידי העיר מבני־הנוצרים׳

אפיקורוס לא היה יונה מימיו׳ אבל גם לא היה מאמין באמונות טפלות ובמנהגים נפתלים וחומרות אחרונות׳ הוא אהב את „האמונה הטהורה׳

הצרופה, על־פי השערים האחרונים מ„חובת הלבבות„ שקרא בהם בימי עלומיו, כשהיה עוסק עוד בחקירה. אחר־כך, כאשר התחיל לכלכל את ביתו והיה לרואה־חשבון בבית־מסחר אחד, לא היה לו עוד פנאי לענינים כאלה, רק ביום השבת היה מסתכל בספרי מליצה וקריאה קלים... בבית־התפלה, בשעת קריאת התורה, לא היה לפניו חומש פשוט, כי־אם חומש עם פירוש המלבי״ם. הוא ראה במליצותיו רוח השכלה, וההשכלה חשב לדבר טוב ומועיל... כל דבר־ריב וענינים המהרסים שלום־העיר וגם שלות לבו בעצמו היו רחוקים ממנו; די היה לו, שהוא הולך בדרך הישר ושלבבו ידע מה מ„קול הזמן„...

וליונה אשה ושמה מרים. היא היתה גבוהת־הקומה וגדולה ממנו בחמש שנים. חסרו לה השנַים התיכונות ממעלה וממטה, ובשחקה, כמו עֻוְּתו פניה; אבל היא היתה אשה טובה ובנעוריה גם יפה מעט. היא בשלה ועסקה תמיד בצרכי הבית ותהי כל היום בבית־המבשלות או בחדר־המטות, ולא אהבה לשבת הרבה בחדר הגדול, שהוא אולם הבית ופארו, כדי שלא להפריע את בעלה; וכשבא איש לבַקר את יונה, היא באה רגע לדרוש בשלומו, או להביא חמין, ואחרי־כן שבה אל מקומה ותֵּעָלם. שויון נפש כמו באשה הזאת ורוח אנוש בלי קמטים, שויון שהביא מרגוע גם לאחר, לא ראיתי מימי.

מרים היתה בעצם יְרֵאָה את ה׳ ומאמינה בו על־פי הנוסח הישן, אבל היא השתדלה להתקרב גם אל אלהי יונה, לא על־ידי צביעות, כי־אם מלב רָחָב ומרגש של אֵם. ספרי בעלה שמרה וכִבדה, אם גם ידעה שאינם מאלה הקדושים לכל היהודים, רק מפני שאהובים הם ליונה. ועוד גם זאת: היא לא חפצה כלל, שיהיה יונה איש אחר, מן העולם הישן, ותשמח מאד, כי בתם היחידה היא חדשה עוד יתר מאביה, ויודעת הרבה בלשון ובספר.

ובבואי להזכיר את הבת שבבית והנפש הזאת, שהיתה לי למאור, הנני עומד כבר בעצם הספור. יותר מדור שלם עבר, החיים תכופים וארוכים, ועדיין היא נצבת לפני, מדי אזכור אותה, כמו חיה ביפיה, בשתי צַמות שערותיה הארוכות ובקסם חִנה.

חיה. — ויונה שם ידו על שכמי לאות חבה. את כל חללי דעלמא הייתי נותן, לו נשארתי בבית השלֵו הזה לעולם!

וכששקעה החמה יצאתי משם בפרידת־שלום, וכלם לווני בחביבות עד הדלת. הנה יהודים שבים מתפלת־מנחה, הולכים לאכול ה,סעודה השלישית', נערות בשמלות־שבת הולכות עוד לטייל ואינן חושבות עוד, כי קרב החול; ולבי שנתרומם נפל בקרבי וכובד־רוח בא בי להחניק את צוארי. כבן־אדם שגרשוהו מגן־עדן הייתי בעיני. וכמעט ידעתי, כי השעה הנעלה הזאת בחיים, בפגוש נשמת אנוש באנוש, לא תשוב אלי בצביונה זה. ואתגנב לחדר בית־אבי, הוא חדר־האורחים, ששם נפגשתי את נחמה, וארכין ראשי למטה ואבך.

כה החלותי לבקר את הבית הזה בכל יום שבת, שעלה לי לגנוב את לב אבי. אז דברתי את יונה בסדר השבוע על־פי הגיון, וראיתי בתוך כך את נחמה בתו היפה, שהיתה לי באמת כמלאך אלהים. לאשרי בשעות כאלה אין קץ!

רק דבר אחד היה חסר לי בימים ההם: רֵע נאמן, אשר אוכל לדַבּר עמו על־אודות נחמה ולהַלל יפיה וחִנה, קשה היה עלי לכלוא את הרוח ויהיו בלבי רגשותי כאבן מעמסה.

ורֵעַ כזה בקשתי ומצאתי: מעיר קטנה סמוכה לנו שכר איש אחד את הריחים של מים אשר לנו לשלש שנים, ויבוא להתיַשב בתוכנו, וארא את בנו הבכור אליקים וימצא חן בעיני מידי. ועוד ביום הזה היינו חברים, ועוד ביום השבת הזה הלכתי עמו לבית יונה, ויקבלו גם אותו בסבר פנים יפות, ויקנה גם הוא את לבבם ואשמח, ויוסף הדבר הזה עוד לקרבנו יחד.

צריך אני לומר, כי רעי אליקים היה בחיצוניותו, כמו ברוחו, שונה ממני, ועם כל זה גדלה קרבתנו. הוא היה גבוה מעט בקומתו ממני, שערות ראשו צהובות, ושערותי שחורות; אנכי הייתי מבכֵּר בקריאתי ספרי אגדות וקדמוניות, והוא היה אוהב ספרי מליצה ושיר. אנכי כשבאתי לבית יונה, הייתי יותר שומע ממדַבר; והוא אוהב ללמוד ולהתוַכּח, אם גם ידיעותיו לא הגיעו לידיעותי. יחסנו אל נחמה היה שונה מן הקצה עד הקצה. אנכי יראתי גם לנגוע בקצה בגדה; והוא התל עמה, ואם לא חפצה לתת לו דבר־מה, נסה לקחת אותו מידה ויתאַבק עמהּ בדרך צחוק. לי היה יפיה כאור שבעת הימים, ולו היתה עלמה יפה ונחמדה מאלה המתוארות לרוב

בספורי אהבים, ויאהב גם הוא את נחמה כחוק אוהבים, ולא כחד ממני הדבר כלל.

וצאו וראו: הוא לא קנא בי ואנכי לא קנאתי בו. הוא — אולי משום שהרגיש, כי אינני מסיג גבולו; אנכי — אל תשתוממו! — הנאה היה לי לשמוע המלה „אהבה" מוסבה על נחמה ברוב חופש, מלה שנזהרתי בנפשי להגות אותה באותיותיה ולא הוצאתיה מפי, לו גם משכו את לשוני בצבת.

והנה בא היום הגדול בחיי, ולא אשכח אותו, אם גם בעיקרו לא לי פתח שעריו, כי־אם לאחר.

אליקים רעי היה נועז פעם לכתוב מכתב־אהבה לנחמה ולשלחו אליה ביד אחותו הקטנה. ובעוד שני ימים שלח אותה עוד הפעם לבית יונה לקבל ספר־שירים, ויפתח את הספר בבואה, וציירו לעצמכם: הנה מכתב כתוב בידי נחמה היה מונח שם, והיא כותבת בשפת עבר צחה, גם בו מדובר על־דבר רחשי־אהבה ועל זיו החיים בגן.

וימהר אליקים אלי ויקראני, ונלך יחדו בנאות דשא הרחק מן העיר. שמה שבנו וקראנו יחד את דבריה הרמים והנעימים, אשר מתקו לפינו כדבש. מלה במלה קראנו את המכתב ואחרי־כן לקחתיו מידו ואסתכל בתָוֵי האותיות הנחמדות, ואקרא עוד הפעם פסוק אחרי פסוק. רעי קם ויצעד אנה ואנה, ואנכי יושב ורגשות נחמה בכתבה בידי. לבי עולה על כל גדותיו. —

והנה החל חלוף־המכתבים בין רעי ובין אהובת נפשנו, ואנכי קורא את שתי המגילות: קורא אני את דבריה אל רֵעי ואת דבריו אליה, בטרם יריצם. ואנכי בלעתי כל אֹמר וכל הגה של שניהם; דברי נחמה היו לי יקרים, להיותם מגַלים לי פְּנים נפשה והֶמְיַת רוחה; והלא בדברי אליקים רעי אליה היו גם דבְרֵי אליה על־דבר רום ערכה ואור יפיה כי גדול. ובכן היה רעי אליקים גם המליץ בינותינו . . . אולם אשר לדבריה, גם רגע אחד לא חשבתי, שהם שייכים לשלישי ולא לי, ולא ידעתי בלבי כל חֵמה לאותו השלישי. אדרבה, אותו הדבר קשר אותנו עוד יותר, וסודו, סוד האהבה, שגלה לי, עוד אִחד את נפשותינו ביותר. הוא לא מנע מלהראות לי כל מכתב, אשר כתב אליה; ובו ביום, שידעתי, כי מחכה הוא לתשובת מכתב

נחמה, קמתי לבקרו, וישבתי בחדרו וחכיתי אל דבריה כאל מַלְקוש. הוי, ימי נֹער וימי תום ופתיות, כי חדלתם!

ויהי ערב!

ימי מליצה ורגשות אהבת הנער כמו אינם. אליקים רעי, כי גדל, נשא עלמה אחרת, שלא היה לה מן היופי של נחמה ולא היו לה מן המתנות, שחלק אלהים לנפש התמה הזאת, אדרבה, חסרות היו לה כלן; אבל לעלמה ההיא, אשר בא עמה בברית, היה אלף כסף נְדה במזומנים, והיא גם היתה — לא דבר נקל לבן עיר קטנה — בת עיר גדולה, עיר מחוז.

ולא תאמינו, כי אליקים בגד בנחמה. הנער אליקים לא כחש בה, ובימי התרועעם יחד וכתבם זה לזה מכתבי־האהבה, האמין הוא באמת, כי היא שלו והוא שלה ויאהב אותה כערכה; אבל אליקים, כי היה לאיש, אינו נער. הוא צריך להיות סוחר, לנהל בית גדול ולהיות מנגידי ארץ, ויונה, אביה של נחמה, לא היה יכול להעמידו באלה.

ואני? — אני האמנתי תמיד, כי נחמה רחוקה ממני, ולא פללתי כי יִתָּכֵן, שהיא — משאת־נפשי וחלקי היחיד בחיים — תהיה באמת שלי ותאמר אחריך אלך, ובכן כי גדלתי והייתי לאיש הרחקתי נדוד ואעבור מדינות וארצות ואשתלם בלמודים וכתותי את לבי למשוררים ולחושבי עולם, שעִנו אותי עשרים שנה רצופות והוליכו אותי שומם בדרכים וארחות שונים, מבלי אדע עד היום, אי זה השער אשר בני־אדם יבואו בו!

ונחמה? — היא נִשאה לאיש משכיל מעט, ותלד לו בן ובת, ותרא ימים לא טובים, ותעזוב את העולם המוחשי הזה ללכת אל עולם הרוח, הטוב ממנו. —

איני צריך לומר, כי לבעלה כבר אשה שניה, שגם כן ילדה לו בנים, והם חיים חיי עוני כדרך האנשים האלה, מעט משכילים ואינם בקיאים בעניני דעלמא. אליקים הוא סוחר גדול והצליח במעשיו, ואין לו פנאי לזכור ראשונות; ואנכי הנני האחד, שבירכתי האדמה אני יושב ואזכור את נחמה ואת יפיה. יותר מדור שלם כבר עבר; ואני כבר באתי בימים, ועדיין נצבת נחמה לפני כמו חיה, בתום יפיה ובשתי צַמות שערותיה הארוכות.

היציאה

בשלוַת השקט התנהלו החיים בעיר־מולדתי סולנה, היושבת על שפת נהר סוליש בדרום אוקרינה היפה. בשלש מאות ועשרים בתי ישראל, אשר ישתרעו בעשרים רחובות ארוכים וקצרים מסביב למגרש השוק, התאחד כל הדרוש לקהלה יהודית שלמה: בה רב ושני שובי״ם, חזן ושמשים, רופא וסַפָּר, גבאי־צדקה בעד החיים וחברה לקבורת מתים. ולה גם שני בתי־מדרש, מרחץ עתיק, „הקדש" ובית תלמוד־תורה. בה „עירוב" כהלכתו, באר־צבורית עם חבל לשאיבת המים נמצאה בטבור העיר, בשוק. הנה בגבולותיה בורות טיט לטוח בו את קרקעי הבתים בערבי שבתות; ואפילו ריחים של יד עמדו בעזרת בית־הכנסת, ובהם טחנו מדי שנה בשנה את החטים „למצה השמורה" — מה יחסר עוד לנאות יעקב? —

אנשי סולנה לא היו להוטים אחרי מאורעות בלתי־רגילים, לא היו משיאים את בניהם למרחקים ולא אהבו לנדוד מעירם לעיר אחרת, או גם להתנשא על עיר אחרת. רוח־משפחה אחד אִחד אותם עם שאר אחיהם מרחוק ומקרוב. המעמדים החברתיים מבפנים לא התנגשו ויחיו יחד החלשים ובעלי האגרוף, הכילים והוַתרנים, האומנים והסוחרים, בעלי־הבתים וה„נגידים"; וגם הגבולים המעטים, אשר שם ה' בין בני הרחובות התיכונים והחיצונים, סרו בימי מועד ושבת. על שלחן מכוסה לבנים, שתי חלות, מעשה עקרת־הבית, בראשו ונרות דולקים בסופו, תבוא הברכה ממעל בלי הבדל.

אמנם אצל תורני העיר היחידים, וגם בארונות של בתי־המדרש, היו נמצאים ספרים שונים, ספרים גדולים וקטנים; ובספרים ההם היו כתובים דברים אחרים מאלה הנוגעים לחיי סולנה העיר ומהלכה התמידי. שם כתוב על־דבר ארץ אחרת ועל־דבר חיים על אדמת אבות בימים מקדם. אבל אין איש שם לבו לזה, אפילו אלה המטפלים בהם לפרקים.

ספר־תורה, כי גולל בשבת וקראו בו: „כי תבאו אל הארץ אשר אני נותן לכם ונחלתם", היה היה הדבר, כאילו קוראים בפרשה „דבר אל בני ישראל ועשו להם ציצִת". וכי יאמר החזן בימות החול בקול רם: „ולירושלים עירך ברחמים תשוב", לא יעלה על דעת מי שהוא, לעזוב פתאום את טולנה העיר, הקרובה ללבי, כל־כך קרובה, וללכת לעיר הצדק.

גם אנכי, הצעיר והרך בבית אבי, הרב בעיר ההיא, בעל־דמיון מנעורי ואוהב־ספר, ידעתי את ארץ העברים הקדמונים רק בשֵם.

מספר „בראשית" עם ספורי האבות, שנשאני אל ירחי קדם אלה, הביאוני בימי החורף הקצרים למצרים, ארץ חמר ולבנים, ואשמע תחת חליל־הרועים קול נוגש: כלה מעשיך! החטא הנורא של מעשה ה„עגל" מחה בקרבי את הרושם הכַּביר של ימי קדושת מתן תורה והתגלות ה' על הר סיני, ואחר־כך באו ימי עבודת המשכן, הימים התחילו להתארך; וכשנמס השלג וטהרו פני האדמה ונראו שבילי־טיול ברפש העיר על־ידי אור השמש, החלו ימי הקרבנות והזבחים, העולות והשלמים. כל ימי הקיץ עָנו אותי ארבעים שנה במדבר, ואשמע את העם רב עם משה, ואראה את הנחשים־השרפים, ואירא. והיה כאשר עלה הנביא על ההר ויראהו אלהים את כל הארץ, את הגלעד ואת נפתלי ואת אפרים, וימת שם על פי ה', אמֹר אמרתי, הנה עתה עוברים אנו אל הארצות האלה ונראה את אשר הבטיח ה' לאברהם: לזרעך אתננה, אבל הנה באו ימי החגים, בא יום חג שמחת־התורה ויקשרו אז טלית בטלית ויפרשו כמין חופה על ראשי הקהל, העומדים צפופים, זקנים עם נערים, נשואי פנים עם בעלי־בתים מסביב לשלחן הקריאה, ויעשו קפיצה גדולה לאחור; ממות משה עבד אלהים על פני יריחו באנו פתאום ל„בראשית ברא אלהים את השמים ואת הארץ: ויאמר אלהים יקוו המים! תראה היבשה! תדשא הארץ דשא עשב!" ומי המבול טרם באו. עוד לא נולד שֵם ועוד לא נולד אברהם, כי ילך מארצו לארץ כנען.

אל אבי־אבי, מה רב עוד הדרך! —

אך הנה בא גם היום ואלמד לדעת — אמנם מרחוק — את הארץ, שלבי נשאני אליה. שני צירים הביאוני שמה. ספר יהושע־שופטים וספר

שמואל־מלכים. ספרים מרובעים היו, כתבנית המחזורים הישנים ונדפסו בדיהרנפורט. וזה מעשה הדפוס: הפנים בן שני עמודים, והיה העמוד האחד לפסוקים בלשון־הקודש, והעמוד השני למעשה התרגום, פסוק כנגד פסוק; מלמטה להם פירוש רש"י, ובשולי הדף תרגום אשכנזי באותיות משונות מעט, והניר עב ומעט ירוק, ובחפצנו לעלעל בו, עלינו להרטיב האצבע ברוק, כי דבקו דפיו חד אל חד.

שני הכרכים העבים האלה באו לאבי בירושה מזקני, אבי־אמי, שמת שלא בפניו, ורמוהו היורשים, לבלי הגיד לו זה ירחים שלשה. ויהי בהִוָדע לו הדבר וימהר למקום מושב זקני, והנה כבר נחלקה הירושה, ובחלקו עלו שני הספרים האלה, בלוית ארבעה ספרי משניות קרועים, גם הדס משזור, שתי כפות כסף ושני מזלגים, גם בן של כסף, גם בגד משי לשַבת קבל וכסף להוצאת דרכו אל ביתו.

ואחל לקרא בלילה באחד מספרי המקרא, אשר שם אבי בקצה ארון ספריו, כבנים חורגים...

ואקרא איך עבר יהושע וכל העם אשר אתו את הירדן, החריב את יריחו ואת העי וינחל בחרב ובקשת את הארץ לבני ישראל, ולא עצרו כל המלכים כח להלחם נגדו! וכמעט צר היה לי, כי אסף את כלם כאסוף ביצים עזובות ולא באו ירידות ועליות במעשים ובחזיונות, לְמַלֵא את רוחי. — ואקרא, איך קמו לישראל דבורה, יפתח ושמשון, ואקרא על־דבר שמואל ועלי, שאול ודוד, שלמה ועמרי; ואכיר לדעת את ממלכת יהודה ואפרים, הרי הגלבוע והר הכרמל, ועל כל הר וגבע במות וזבחים: עוז וגבורה ותום־אדם!

וכל חללי דעלמא הייתי נותן, לו הייתי אז בימי גבורי ישראל ושופטים, מלאכיו וכהניו אלה; את חיי הייתי מפקיר, לו נשאני איש ממולדתי והביאני אל ירכתי צידון, אל הרי יהודה, וראיתי אף אני את החרש והמסגר ונושאי האפוד.

ואשתומם לשמוע אחרי־כן מפי ספר קטן, „מבשרת ציון" שמו, כלו בכתב רש"י, כי עוד היום עומדות וקיימות הן: ירושלים ועכו, שכם וחברון. אותה חברון שבה מערת־המכפלה וקברי האבות. סרו עתה הבמות והמזבחות מארץ העברים, נאמר שם, והיום בה רק קברים... עתה יכול הנוסע למצא את קבר נון אביו של יהושע, את קבר הושע בן בארי,

שידעתי אותו מה„הפטרה״, קבר שמאי והלל, קברו של רבי יוחנן בן זכאי וקברם של בני־ברק.

ותשוקה עזה התעוררה בי, לעלות גם אני ולראות הרי הארץ ומערותיה. אראה את הארץ, כי אחיה, אמרתי, כי עד ימי גלגול־מחילות כמה רחוקים עוד הימים; ומי יודע אם בגדלי לא ארשע ולא אשאר קבור בארץ טומאת העמים...

בהיותי מלא רגשות געגועים כאלה נפלה הברה בעיר: יהושע־נתן השו״ב הזקן הולך לארץ־ישראל!

יהושע־נתן היה איש כבן שבעים, קטן־הקומה ועב־הכרס והפנים. מצנפת־שֵׂער ישנה סבבה את ראשו בין בימות החמה בין בימות הגשמים, ותמיד היה טרוד, אם כי זה כבר ירש השו״ב הצעיר את כסאו ושחט את השורים ואת הגסות, ולו, לרבי יהושע־נתן, נשארו רק העופות והדקות... יהושע־נתן היה טרוד בעבודתו את אלהים, באמירתו את התהלים חמשה ספרים יום יום. מ„שערי ציון״ היה עליו לומר את „בית רחל״ ו„בית לאה״ ומהסדור העב — כל התפלות החיצוניות, שאין הצבור אומר אותן כלל; ואחר התפלות והיחודים בחר מכל התורה הכתובה והמסורה פרקים פרקים, על־פי ה„חק לישראל״, ואחרי ה„חק לישראל״ — אמירות סתם... הוא היה בין המשכימים הראשונים, וכשהיה אוכל סעודת־צהרים (בשר לא היה אוכל כל ימות השבוע, הוא השוחט), כבר סבבו סרסורי העיר במקלותיהם בשוק והשמש עמדה ברום רקיע. אין לך כל מצוה קטנה וגדולה, שלא קיימה יהושע־נתן בכלל ובפרט, ואין דבר מתקנות חכמים ומהמנהגים הישנים, שלא ידעם ולא שמר לעשותם כהלכתם. ופשוט היה הזקן הזה במהלכו יותר מאשר יכול לשער איש חי בדור הזה. יהושע־נתן לא הלך רכיל מימיו, לא קִנא ברעהו, ולא עבד גם כן את ה׳ כדי להתעשר בגן־עדן, כי גם שם היה מתבייש לעמוד במקום גדולים! ועל כן לא היה אוהב את הלמוד, שמביא לידי יהירות. הוא לא „פסק״ שאלות כלל, ובהלכותיו היה מחמיר מאין כמוהו ובכל נדנוד היה מטריף; וכל זאת עשה לא בכַוָנה ולא באיזה כעס עצור כטבע המחמירים, כי־אם בדרך אגב. כבודו של עולם הוא כל־כך גדול ובן־אדם הוא כל־כך קטן, ואיך ידון עמו בגבולים ובסוגים... גם אהבת־אדם וכל עניני צדקה, שהיה מתעסק בהם, היה עושה

בפשטות יתרה ובלי חשבונות רבים, כי בעיקר מה לאדם לבוא אחרי המלך!

ביתו של יהושע־נתן היה הבית היותר ישן שבעיר, מחציו ולמטה היה קבור באדמה, ונשען עם גגו השבור על בית־המדרש, כותל בכותל; והיה גם חלק ממנו ביומי דפגרא, או כי באו ימי נשואין רבים בעיר והיו מוציאים ספרי־תורה הרבה, כדי לקרא מִספר גדול של אנשים לתורה, עשו זאת בביתו של יהושע־נתן. כי תקנו בדקי בית־המדרש — התפללו אז בבית הזה; ואם רבים עניים באו לטולנה ולא הספיקו להם המקומות ללון מאחורי תנורי־החורף במקדש־האל, וילינו אצל יהושע־נתן. שלחנו של יהושע־נתן, שלחן־עץ פשוט ולא משוח בששר, היה היותר גדול שבעיר, והוא היה הפקר גמור (ביתו לא היה סגור ואיש לא שאל שם לכל יוצא ונכנס); כל נערי טולנה, כי חתכו להם צפרניהם וצריכים היו ל„עדים" של עץ, היו באים אל ביתו ויחתכו מהשלחן בסכין עד כדי זרת. שם גם צִיירו — בהיות הגיר דבר חשוב בטולנה — בעט עופרת כל בהמה, חיה ועוף, אנשים בפנים עקומים כפני השדים, עצים עושי־פירות ואילני־סרק; איש לא מחה, אם גם עשו בשלחן חור במרצע. ולא לבד השלחן הארוך היה הפקר, כי־אם גם שאר כלי־הבית; במורה־השעות של יהושע־נתן היינו מתקנים כל הימים ולמדנו ממנו כל מלאכת האופנים הנפלאה. בחדר־המטות היינו טומנים את עצמנו ועל גג אותו בית היינו מטַפסים. אשתו, הנפש השניה בזה הבית, היתה קרובה באפיה לבעלה ולא כהתה בנו כל הימים.

והנה נפוצה השמועה בטולנה, כי יושבי הבית הזה יעלו ירושלימה!

וידברו על זה כל העיר, בבתי־התפלות ובחנויות, להבדיל, וישיחו מזה הגדולים עם הנערים. נִתּן דבר לטולנה לענות בו, שכמוהו לא היה לה מיום הוָסדה. —

קרה, שדוקא בראשית הקיץ הזה נפסק בזרוע עירוב העיר, שעמד בטולנה דור שלם. כי הלך הכהן של קהלת הנוצרים לעיר אחרת, וכשבא ממלא־מקומו לכַהן תחתיו, מת אכר עשיר ויובילוהו לקברות בדגלים ובצלבים כמנהגם. הכהן הלך בטליתו המוזהבה, ראשו מגולה והוא נותן בשיר עב־קולו. וכאשר הגיעה הלויה עד העירוב, כלומר, לחבל המתוח על גבי כלונסות, ויחצה בזה את העיר משאר חלקי העולם, נכשל קצה

דגל בעירוב ונפל מיד נושאהו ארצה. — ויגש הכהן שטנה על עם היהודים בדבר הזה לקיוב, ויצא דבר מלכות מאת שר־הפלך להסיר את העירוב מיד. ונשארה טולנה לימי השבת בחומה פרוצה... ההרגל לשאת ביום המנוחה את הסדורים, הטליתים ואת המטפחות נעשה טבע, ובאו מקרי ,חלול שבת׳ הרבה, ויהושע השו״ב, אם גם לב מנוח לו, לא יכול לראות את אלה ולשתוק. — זאת הסב בדבר, אמרו האנשים, כי יעזוב את העיר וילך לארץ הקדושה. היו גם כאלה, שהוסיפו ואמרו: כי נֶדר נדר השו״ב פעם אחת בהיותו חולה, לעלות לארץ־ישראל בהמלא לו שבעים שנה, ועתה הוא מקיים את נדרו. — ואני חשבתי בדבר ואמרתי בלבי: כי נגלה נגלה אלהי־העברים ליהושע־נתן בחלום הלילה ויאמר לו: לך לך מארצך טולנה וקמת ועלית לארץ בני בריתי! וכזאת גם ספרתי לרעי ויהי בעיניהם לנס. מה שהפליא אותנו, כי שמענו לאמר, שאחרי דבר־האלהים עוד לקח השו״ב רשות לנסיעתו... בתחלה — מרעיתו הזקנה, אחר־כך מאבותיו שוכני דומיה בבית־העלמין הישן; הוא בא בנידון זה גם להרב דמתא. וירכין אבי, שעוד לא הגיע למחצה שנותיו, את ראשו, ויאמר בלב רחש: רבי יהושע ברכני!

ובו ביום נתברר לי בחוש, כי אמנם יקום אחד מאתנו וילך למקומות, הכתובים בספרי המרובע ובספר רש״י. — עין בעין ראיתי, כי קם יהושע השו״ב וילך לארץ, שבה עמדו כלב ועתניאל בן קנז, בה נצחו עמשא בן צרויה ויואב ובה קבורים בני־בתירה וביתוס בן זנון...

זה האיש, שאני רואהו יום יום, יושב על שלחנו יום יום, הולך לארץ־האבות, ואסתכל בפניו, לראות מה חרות בהם עתה.

והמחשבה, שהזקן הזה ילך ויראה את חומת יהודה — ואני אשאר בטולנה, הרחק כאלף מיל מהירדן — מחשבה זו לא נתנה לי מנוח. כאי־צדק גדול היה לי הדבר. על משכבי בלילות ישבתי ובאופל החדר נסיתי לצייר לי הרי ישראל ואדמת ישראל. שומרון, העיר תקוע, נחל הבשור, פסוקים ומלים בודדים מימים, שישב ישראל איש תחת גפנו ותאנתו, התנערו בדמיוני ויהיו בי לחזון; וביניהם באו רגשות ואמירות מעולם אחר לערבבני: רגשות ואמירות מעם הגולה.

עוד בימי השבועות שעברו אמרנו בתפלת מוספים: ומפני חטאינו גלינו מארצנו ונתרחקנו מעל אדמתנו; נתרחקנו, ועם כל זה יכולים אנו לבוא שמה.

יהושע־נתן השו״ב הזה הולך לשם; ושם, בירושלים, מה יתפלל? ומה אומרים היושבים בתוכה? —

לא ידעתי נפשי. ב,חדר׳ לא העסקוני עוד למודי ודיני ירושה ושבועות־היסת לא תפסתי. ויחרפני רבי ויאמר עלי: ראשו של זה קבור בארץ־ישראל של יהושע שו״ב!

ויהושע שו״ב החל להשתמש עתה במעשה דיני־ממונות של הפוסקים. — הוא בקש שו״ב אחר למכור לו מחצית החזקה שלו, ויתקוטט וידין עמו השו״ב הצעיר על־אודות זאת; וזו היתה לו הפעם הראשונה בחייו, כי בא במגע עם אהבת־החיים של בני־אדם. באו בניו וחתניו לוקחי בנותיו, שכבר היו להם בנים, ובקשו ממנו, כי יתן להם את הירושה בחיים; והוא צריך להגן על עצמו, כי ידע, שלא טוב ללכת אפילו לארץ־האבות בידים ריקניות... כפרי אחד, שבקש להתישב בעיר, בא ונתן לו בעד ביתו מאה וחמשים רו״כ במזומנים; כל העולם בטולנה טוענים, שהבית שוה מאתים. ועם כל זה כל מי ש,רוח אנוש׳ בקרבו הלך אל בית יהושע־נתן לקנות שם איזה דבר — הללו לשם ,מציאות׳ סתם, והללו אולי גם ברגש טמיר, להעמיד איזה דבר בביתם לזכרון ההולך לארץ הקדושה... כה רבו הקונים, ונדחף האחד בצד רעהו להשיג בעד ביתו איזו שארית, ועלה לזה מנורה של נחשת, לשני — מחבת ברזל־עשת; לזה חבית של פסח ולזה קדרות נחשת עגולות וגדולות, על־פי הנוסח הישן. ומה מאושר היה שלמה־יחיאל הכרסני, בעל ,מקום׳ במזרחו של בית־המדרש, כשעלה בידו לקנות את ההדס של השו״ב להבדלה. ו,בעל־בית׳ פשוט אחד, שעשרים שנה רצופות הלך בתום דרכו ולא עשה דבר־מה, שימשוך אליו את עיני הבריות, קנה לו את המנורה של חנוכה בעלת שמונה קנים, ובדופן המנורה מעשה־רשת עם שני אריות הנושאים כד של שמן על ראשם.

ובלילה ההוא חלמתי, שהנה יהושע־נתן עולה בשערי ירושלים ועמו רבים מאנשי השרון, ומובילים פר בן בקר לקרבן, והחליל מכה לפניהם. מעברי החצרות והבתים דולקים נרות של חנוכה, והכהנים והעם, סגנים ואמרכלים, באים לקראתם וקוראים: אַחֵינוּ, אַחֵינוּ, בואכם לשלום! — —

ופתאום — התהפכתי על צדי — והנני במדבר גדול ונורא, הולך אני בערמת־חול וממעל לי שמי־נחשת; ואני נושא כד ובו מעט מים. ואשא

עיני ואראה עני רוכב על החמור ורגליו יחפות ויקרא אלי מרחוק: גשה־נא, נער, והשקני מכדך; ואגש בפחד נסתר וארים בידים רועדות את הכד, וישָפכו מימיו, ואצעק ואיקץ, ואבי עומד על־יד מטתי והוא אומר: משולם, הגיע זמן תפלה של שחרית. ואקום וארחץ ידי, ופני לא היו לי עוד...

וביתו של יהושע־נתן כמעט התרוקן כלו. רק השלחן היתום עוד נשאר עומד, ותחתיו היו מונחים צרורות של כרים וכסתות, שזכו ללוות את בעליהם לאדמת־ישראל. וישם יהושע את בגדו עליו, נטל מקלו העב בידו והחל לסובב בעיר, להִפרד בשלום מאת בני העדה. ובכל מקום בואו הגישה לו עקרת־הבית ממתקים ומעט יי״ש בכוס קטנה והיתה נותנת בחשאי פרוטות של כסף, כאשר נותנים לחתן ,מתנת הדרשה', בטרם יעזוב את העיר... ועל לחיי בעלת לב־רגש נראות גם דמעות כשרות, האל הרחמן יספרן וימנן!

כה הלך יהושע־נתן שבוע שלם מרחוב לרחוב ומבית לבית; וחברת־נערים מלַוה אותו. הוא לא פסח אפילו על בית אחד בטולנה ויבקר את כל בני־העיר מקטן ועד גדול, מדל עד עשיר; וגם לבית אלמנות עניות סר, ואפילו למעון דבורה מתקנת־השקים הוא בא.

דבורה העניה גרה בבית שפל במורד העיר על־יד הנהר, ולה בן שסורו רע ובת אחת חולנית, שזה עשר שנים לא הניעה יד ורגל ושוכבת על המטה. — צהרים היה. השמש עמד ברום הרקיע ונתזו הקוים אל שטח המים הרחב, וחזרו ונוצצו בחלונות הקטנים של חדר החולה. ובמכסה הלבן, הפרוש על גבי הגוף הסובל, נִכר שֶרחץ וטֹהר בידים עסקניות. ויפתח יהושע־נתן את הדלת, ותקם לקראתו דבורה, שישבה בפִנה ועסקה במלאכה, ותבקשהו לשבת. זה ימים רבים, שלא צעדו רגלי איש חשוב כזה על מפתן ביתה; והנה יושב השו״ב על־יד שלחנה סמוך למִטה, שבה אבדה תקותה; עתה עוד תראהו כאן, ולמחר ילך ויעלה ירושלימה, מקום המלך דוד, שאת ספרו ה,תהלים' היא יודעת כלו. דומיה בחדר, האם נאנחה — והבת מונחה כאבן ותרופה אין. ויקם יהושע וישען על מטהו ויסתכל בפניה החִורים של החולה. הוא בקש לומר לה איזה דבר; והאם רמזה לו, שאין לה כח־הדבור. צער הימים והנפשות, חזות־החיים הקשה התאחדו באותם רגעים להמיה מסותרת ולתפלה בלי אֹמר. —

לו נכנסה עתה רוח אלישע ביהושע והיה מרים משענתו והיה קורא ואומר: בשם אלהים, רוכב ערבות ובשם עבדיו הנביאים שנבאו בארץ, אשר אני עולה עתה אליה, אני מבקש להתיר חרצֻבות הנפש הזאת, כי אז אולי פקחה עיניה וקמה והיתה כאחד האדם. על שעת־רצון כזו קראתי בספר נפלאות אחד... אבל יהושע לא אמר את הדברים האלה ויקם ללכת מהבית. ותרא האשה, כי בסגרו הדלת אפסה ממנה כל תקוה בחיים ועולמה יחשך עוד יותר בעדה, ויתנוצץ במוחה רעיון, ותאמר: המתן נא מעט, רבי יהושע! ותרץ אל הפרוזדור ותתפוש את התרנגולת האחרונה שלה, שפִטמה אותה לימי־החג, ותבוא ותאמר: ישחט־נא כבודו עוף זה בידים, שבקרוב תמששנה דלתות ירושלים, ואכשרו ואבשל ממנו מרק לבתי; אם על כבודו טוב, אלך העירה ואביא את סכין־השחיטה. ויאמר: טוב, אעשה כדבריך. ותקשור דבורה רגלי העוף ותבא אפר ותשטח לפני הפתח, ותרץ העירה ותביא מאכלת ותמסרנה לשו״ב. ויוציא יהושע־נתן הסכין ויברק ויעביר חודו על צפרניו וימצא אותו טוב וכשר. וירם את התרנגולת, שהיתה מונחה ומסתכלת בחרדת־מות בחלל העולם, הרכין צוארה וימרוט איזו נוצות ויברך על השחיטה ויעבר את המאכלת, וקלח־דם פרץ מגרון התרנגולת, וישליכה יהושע, בעודנה מפרפרת, לארץ וכסה את הדם באפר.

שחיטתו זו היתה האחרונה בממלכת־הדמים שלו משך חמשים שנה רצופות!

והנה בא היום המוכן ליציאה. דוב־אריה השמש ועסקן־העיר, מקצת לץ ומקצת בעל־תשובה, עמד בבקר ודפק על החלונות כבימי הסליחות: קומו והִכונו, יהודי טולנה, ללוות את השו״ב שלכם לארץ־ישראל! בכל בית אצו ורצו מחדר לחדר, הבליעו את תפלת־הבקר וימהרו בסעודה של שחרית. לתלמידים נִתַּן חופש מהחדרים, הסוחרים נפנו מעסקיהם, ורבים מהחנונים עשו מעשה, שלא בנקל עושים אנשים כמותם: הם סגרו חנויותיהם ביום חול!

ועל־יד בית יהושע עמד מחנה של אנשים. עומדים גדולים וקטנים מכל המינים: נערות, שפחות נושאות יונקים על זרועותיהן, וגם ערלים סתם מעוטפים אדרות־שער לבנות נצבים ומתבוננים בחזיון יחד את

היהודים. עגלה כפרית גדולה רתומה לשני פרים עמדה בתוך, ועליה טעונים הכרים והכסתות ושקים עבותים מלאים כלים שונים, וגם המה באים לארץ. —

ויצא יהושע לבוש בגד שחור נוצץ ועיניו מלאות; וינשק את מזוזת בית־הגלות. ותצא אחריו אשתו הזקנה מעוטפה ירוק. ואחריהם צעדו הבנים, החתנים, הכלות והנכדים; עמהם צעדו אבי, הרב, חזן־העיר, שאר כלי־הקודש והגבאים, ועוד אנשים חשובים רבים ומקלותיהם בידיהם. וישרוק הערל לשורים ויניעו רגליהם ותתנודד העגלה וכל הכבודה אִתּה.

והמחנה המלוה הולך הלוך ורב. הנה שועי־העיר, זקניה, נגידיה ובעלי־בתיה. עמהם האומנים ובעלי־המלאכה, עגלונים וקצבים, נושאי סַבל ועובדי־עורות. נערי־החדר ונערים סתם מקיפים את כל השַׁיָּרה. וההמון צועד לאט לאט אל הרחוב התיכון, עד כי באו אל שער העיר; ובכל מקום עברם עומדות הנמושות ונשקפות מעל מעלות־הבתים. מהחלונות. כל עין צופיה!

יום קיץ היה בשלהי ירח מנחם אב, ירח שבבואו ממעטים בשמחה ובו נזכרים בני־ישראל, שנזופים הם למקום, כי נחרב הבית; אבל אחר־כך תבוא תיכף הקריאה „נחמו, נחמו עמי!" וחזרה הישיבה בארץ־הגולה להיות ישיבת קבע, והכל נשכח. —

אבל במחנה הזה הכל נזכר. רגש געגועים של דורות רבים קם ומִלא נפשות כלם; ולב המלוים כאיש אחד נטוי לארץ הקטנה שם בקדמת המזרח, שאחד מהם הולך עתה אליה. שכח כל אחד את ביתו ונחלתו, שכח את צרכיו; ובעמוד העם בשער העיר, נעליהם ברגליהם, כובעם על ראשם, מעילם על שכמם ומקליהם בידיהם, ונשמעה בשורת המבשר: בא הגואל! כי אז הלכו הלאה, הלכו יחד את יהושע אל הארץ ההיא, והיו מניחים את ביתם ורכושם אחריהם...

וישרוק הערל עוד פעם. ויעלו הזקנים בעמל על העגלה, וינועו השורים. — בלב האדם מסביב דוחק־נפש רב. — ואני, שלא חדלתי כל היום להתחזק ברגש, כי עלי לעלות את האנשים האלה לארץ, ובקשתי בחשאי לאלהי הרוחות, כי ימחני מספר אבי ויעשני כמעט קט לנכד יהושע, לנכדו האהוב, שממנו לא יפרד ויקחני עמו אל הארץ הקדושה, לא יכולתי עוד לעמוד על רגלי מרוב סערת לבי. עד הרגע האחרון עוד האמנתי,

כי בוא יבוא הנס, אקפוץ על העגלה ואסע, אסע עם העולים. ובראותי את עצמי עומד למטה, והעגלה עם ההולכים לארץ־ישראל כבר נִתקה ממקומה, לא יכולתי עוד עצור ברוחי ואצעק בקול: יקחני רבי יהושע אתו לארץ אבותינו, ואם לא מת אנכי!

וזרם דמעות התפרץ מעיני, ויבכו העומדים מסביבי, ויבך כל המחנה עמי.

ציון הלא תשאלי לשלום אסיריך!

הבריחה

עַל־יד נחל רחב, המשתפך במורד הר, נטועה עיר מולדתי הקטנה ברוסיה הלבנה, מושב בני־ישראל. כי תעבור את הגשר העולה, ינשאו לפניך רכסי גבעות, מחצב לאבנים. ושם ממעל ארץ־חול, הדשא נראה זעיר שם זעיר שם, כשערות ראש שתעלה בו קרחה, והשמים — נחשת. בני התקוה והחלום ישובו משם ריקם, אבל יש מרחב למחשבה ומעוז. משער העיר — מעבר השני ואילך — הנה מישור זרוע, אבנים מסוידות משני צדי דרך־המלך מסמנות את מהלך המילין. פה ושם נראה גם עץ בודד. ערמות בר ותבן מונחות בשדה. עגלות־כפר רתומות לסוסים ולשורים עוברות ושבות. קול־שירה של אכר שוכב פרקדן ופניו מתלקחים מחום השמש נשמע. חיים! מכאן יש לעיר קשור עם יתר חלקי העולם.

לָעיר גופה אין מרצפת. בתים קטנים וגדולים בעלי גגי־תבן או רעפים עומדים לרחבם או לארכם שורות שורות, ומסביב להם תינוקות ותרנגולות מנקרים באשפה. רצען יושב לפני פתחו, איש אחד מגלגל חבית בחוץ; ועושה־חבלים עוסק במלאכתו. הרחובות מהם ישרים ומהם עקומים, וכלם סובבים מגרש גדול, הוא השוק. ובשוק חנויות־חנויות בנויות עץ, חנויות לצמר ופשתן, חנויות למכירת מיני ברזל, חנויות לקמח ולכל מיני מאכל. השוק הוא לב העיר.

טרודים האנשים בעסקיהם הפעוטים מבקר ועד ערב, והעמל הוא ללחם. כדי להספיק צרכי בית בצמצום, מקריב איש עברי את חלבו ודמו. איש ואשתו עובדים שניהם ויגעים כל הימים. הפרנסה, זהו ענין רע, שנִתּן לבן־ישראל ומנת חלקו הוא לאכול את בשר רעהו. גדולה ההתחרות ואין הבור מתמלא מחוליתו... ולאידך, עניני העולם הקשים והמכבידים על בן־אדם אינם סוגרים לגמרי את הפתח לדברי־שמים... אחרי ששת ימות־החול יבוא יום השבת. וה׳ צוה על יום השבת ויקדשהו, — והוא

בחר לו שבטי־יה מכל משפחות הגוים· והחנונים· המוכרים והקונים· המלוים והלוים· האומנים ובעלי־המלאכה — כלם בני שבטי־יה הם· מזרע אברהם· יצחק ויעקב· עמהם כרת ה׳ את הברית לדור ודור· ושומר הוא להם את חסדו עד עולם·

ובלכתך ביום השבת ברחובות העיר· והנה רוח אחרת על פניה חלפה· מנוחה ושבתון! מלך עתיק עושה סעודה לעבדיו· והם מטיילים בגַנו· אין דוחק· אין חשבון ליום מחר· גם התפוחים ופרי־העץ· הנאכלים במסבות גבר וביתו· טעם מיוחד להם··· ברך אלהים את יום השביעי ויתן אותו מתנה לעמו ישראל!

בן אשה אלמנה הייתי· אמי יושבת ביום כזה וקוראת ב,צאינה וראינה׳· ומתענגת על דברי־חכמים ומשליהם; ואני יושב וקורא בפרשת נביאים ראשונים···

בני האבות· שבאו מעבר לנהר· ושכבר ישבו בארץ· רעו שם צאנם ובקרם וחפרו להם בארות והיה להם מקנה רב· עבדים ושפחות· שור וחמור; הם מתחילים את הכל מבראשית· —

בעמל רב· במלחמה ובשפך דם· עליהם לרשת את האדמה· שכבר נִתנה להם··· גבורים· מושיעים· שופטים ומלכים קָמו להם אחד אחד· להַציל אותם מלחץ הגוים· הסובבים אותם· בני־ישראל עושים את הרע בעיני אלהים ושבים אחר־כך אליו; והוא מיַסרם בשבט אפו ואחר־כך מרחם אותם·

הנני קורא בספרים האלה וחוזר וקורא· והכל חי לפני בסדר אחד· הנה מלחמת אברהם העברי וחניכי ביתו את כדרלעמר· והנה מלחמת בני־ישראל את ארם ואת מואב ואת יתר העמים· רואה אני את משה· יהושע· יפתח וגדעון· שאול· יואב ואבנר; וקשה היה עלי הציור· שכבר מתו גואלים אלה· שאין מלך־ישראל ומלך־יהודה יושבים בגֹרן פתח שער שמרון ושחדל חזון בישראל! ואתמה תמוה· כששמעתי בפעם ראשונה· כי בגולה אנחנו· כי השליכנו ה׳ מעל פניו לארץ אחרת··· לא הבינותי דבר חורבן הבית והעדר המשכן· אחרי קראי בספר ,ויקרא׳ לאמר: ,צו את אהרן ואת בניו: זאת תורת העֹלה· היא העֹלה על מוקדה׳· ואני רואה את

האש שעל גבי המזבח יוקדת, ואת הכהנים, לבושים בבגדיהם, עומדים מסביב למזבח...

ובאה תפלת־מנחה בשבת, מתנערים העברים ממושבותיהם, הם שמים את הבגד העליון עליהם, ממהרים לשני בתי־התפלה שבעיר וממלאים אותם מפה אל פה. תפלה קצרה! קוראים רק שלשה אנשים לתורה. ,אתה אחד ושמך אחד'. השמש יורדת. בקצה האופק עולה צל. יום השבת נוטה לערוב. יושבים אחר זה אל השלחנות ואוכלים שארית הדגים ולועסים את הלחם הלבן בלי חמדה. המוח חושב... הערב־שמש גמור. כוכב עולה בשמים האלמים ומעיד עדותו, להבדיל בין יום ובין לילה...

הנה נגמרה תפלת־ערבית מתוך דכוא־הרוח. — מבדילין על יין, שפג טעמו. המבדיל בין קודש לחול. שערי החול נפתחים. וצֵל יחלוף על פני בני־השבת. — נטֵה שכמך בן־ישראל לעבודת הפרנסה!

ועברו ככה שבוע אחר שבוע, ירח אחרי ירח. החליפות הנראות הן רק ימי החגים ושני מועדי השנה. הנה ראשית הסתיו, העולם יליט פנים באדרתו, ועל היהודי לדאוג לבגדי־חורף, למנעלים שלמים בעד בני־ביתו, לעצים ולתבן להסקה. והנה ערב אביב, ובמכסה הקרח הגדול, שעל פני הנהר הרחב, יֵרָאו בקעים. המים עולים וגאים והד אחר עולה בלבנו...

הגעתי לשתים־עשרה, וכיתום — גם למִצות. לאט לאט החלותי להבדיל את המאורעות והמעשים; ואלמד להבין, כי כל אלה הדברים הכתובים בפרשת השבוע ובנביאים קרו בארץ־ישראל בימים קדומים, ושאני ואמי וכל בני העיר הזאת והסמוכות לה יושבים בחוץ־לארץ: ומקוים אנו ליום המשיח, שבו יוליך אותנו ה' קוממיות לארצנו ויחדש שם את כבודנו כימי עולם.

ויראתי אז את ימות־המשיח ואת מלחמת גוג ומגוג הקשים. את כל נפשי נתתי, לוּ נעקרה עירנו, כמו שהיא עם ביתנו הקטן והחלון שבגגו, ונקבעו, ככל בתי־כנסיות ובתי־מדרשות, בארץ העברים הישנה. פחדתי רב פחד מהאותות, שיקדימו לבוא — ובקראי, כי משיח בן־אפרים ימות ויאָסף במלחמה, ואחריו יקום משיח בן־דוד, והוא הוא יהיה הגואל האמתי, נהה רוחי דוקא אחרי בן־אפרים... כבר למדתי אז ,פסוק', ושם נאמר: הבן יקיר לי אפרים, אם ילד שעשועים...

ואשאל מרבי פעם, כי ילמדני דעת גבולות הארץ, שיתוה לי עלי גליון, איה שמרון ויהודה, איה בית־אל וירושלים, מצפה וגלגל? ויבט בי בעינים זרות ויענני: מאי שייך? מצפה היתה במצפה וגלגל — בגלגל.

מספרי התלמוד נודעו לי העירות יבנה ולוד, טבריה, אושה וצפורי, אבל הרגשתי, שיש הבדל בין ארץ־ישראל זו שבמקרא ובין זו שבגמרא. במערת־המכפלה קבורים האבות, ובמירון — קראתי ב,סדר־הדורות׳ — שם קברו של רבי שמעון בן יוחאי. ובספר קטן, שקניתי בעשר גרות מ,מוכר ספרים׳ עובר בעירנו, ראיתי, שמצאו גם את קברו של עזרא הסופר, ולפני המערה אבן שיש.

עזרא! כאשר החלותי לקרות בספר עזרא ונחמיה, עמדתי מכלים לפני הפסוק הראשון: העיר ה׳ את רוח כרש מלך פרס ויעבר קול בכל מלכותו וגם במכתב כתב לאמר: מי בכם מכל עמו — יהי אלהיו עמו ויעל. לא! אמרתי לנפשי, מלך זר לא יקרא לנו, בעצמנו נלך!

ושוב בא לידי ספר קטן ,משה וירושלים׳, וראיתי בו, כי איש יהודי בזמן האחרון, שמו מונטיפיורי, שוע ונדיב, קם ויעל הוא ויהודית אשתו לארץ, וינחלו להם כבוד ויעשו שם צדקות. ספרתי את הדבר לאמי, ותוסף היא לספר לי על גדולת השר הזה ונדבותיו הרבות, ועל היותו שומר ישראל בעת צרה.

אמי היתה אז כבת ארבעים וצופיה הליכות הבית. ידיה טוו בצמר, ארגו פוזמקאות, לפרקים תפרה גם לבנים בעד אחרים וספקה את צרכינו ממלאכתה. לא היו לה רֵעות ומַכָּרות, כאילו משבט אחר יצאה. בכלל לא היתה רגילה להרבות שיחה. גם על־אודות אבי, שנספה בנעוריו, לא דִברה והזכירה את שמו רק בשעה שלא שמרתי את מצותיה; ואולם גם דבר כזה קרה רק לעתים רחוקות. כרוך הייתי אחריה, והיא שמה בי כל תקותה. תקות אם של הימים ההם היה לגַדֵּל את בנה לתורה ולתעודה. שתי נפשות קשורות דרו בבית הקטן, ורק עוד חתול נקוד חי אתנו.

לילות חורף ארוכים. החתול הנקוד, זו הנפש השלישית שבבית, שוכב בפנה, אמי יושבת על־יד המנורה, טוה ושותקת; ואני יושב ולומד הלכות ירושות ונחלות. עיף אני מתגרות בני־אדם, שזו דרכם רק לרשת איש את אחיו. מניח אני את הגמרא ופותח ספר מקרא.

לבי הולך ונמשך לארץ הקדם. — — —

בן ארבע־עשרה שנה אנכי. אמי זכתה לאושר לא פללה. אני לומד אצל הרב דמתא, כי חנני.

הרב איש חסיד היה, צנא דמלא ספרא. הוא לומד עמי מסכת חולין על־פי הפשט ובסכת בבא־בתרא על־פי העיון. הוא מקשה ועלי לפרוק; הוא שואל ועלי להשיב. וכשאני מפסיק את הענין בדבר אחר ושואלו. למשל: מדוע לא נחשב עבר־הירדן כארץ־ישראל? חשב לתומו. כי נפקא לי לדינא...

ויש אשר את נפשי לא אדע. כי בא יום והרב יושב לשפוט את העם מן הבקר ועד הערב, ואני יושב בזוית ולומד לעצמי. — ובאו לפניו דברים שבין אדם לחברו. בין איש לאשתו. והוא לא ישא פנים ויוציא משפט צדק. הנני נזכר באותם הימים, שהכל היה בא עד האלהים. אל הכהן והשופט. הרבי התחיל לשוחח אתי פעם גם על היצר־הרע; ואני אמנם ידעתי שיש עון ופשע לב; אבל לא הבינותי: מדוע אין לנו היום קרבן וזבח?

דבר נפל בעירנו...

לא דבר חדש הוא, כי יסורו לעיר נכדי רבי ידוע ובנם של קדושים. נותנים בני־העיר מעט ,צדקה' ליחסנים, לנשרפים, אם גם קשה היה לכל אחד להפקיע את עצמו. היה בעיר גם המנהג, להעמיד בכל בית קופסות־ברזל קטנות. והשליך אליהן איש ואשה בכל ערב שבת או ערב ראש־חודש איזו פרוטות־נחושת לזכר רבי מאיר בעל־הנס; ובא שד״ר אחד אחת בשנה והריק את כל הקופסות האלה בעד עניי ארץ־ישראל. והנה בא עתה איש מארץ־ישראל גופה. וספרדי היה האיש. הוא לבוש כערבי, טלית לבנה, ומעטפה אדומה חבושה לראשו. והוא מְדַבר עברית ומטעים הכל בהברה משונה... ותהום כל העיר לביאת האורח המוזר; ואני וחברי מקיפים וסובבים אותו, בצאתו ובבואו.

בינו נא קוראי, אדם שראה את ירושלים עיר הקדושה, שראה את הר הבית ואת קברי מלכי ישראל; אדם שהיה בטבריה, בחברון ובצפת, ועמדו רגליו במקום, שדרכו בו רגלי אבותינו. — הנה אדם כזה עתה בתוכנו! לבי מְפַפֵּה ונרעש. ודמיתי, כי אם יפשיל האורח את שולי

מעילו ונגלו מתחתיהם כל המחזות הנשאים האלה: הר תבור, הר הכרמל, הרי גלבוע, הרי אפרים.

ויקנאו בי חברי, שאני מתלמידי הרב, אשר בביתו שבת הפלאי. בבית־המדרש לא זזו עיני מהביט אל תפלת הירושלמי, ונפשי רחבה לשמוע, בעלותו לתורה, את נגונו המיוחד בקריאת ההפטרה. תיכף אחרי הסעודה מהרתי לבית הרב, ומצאתי שם כבר אנשים מכובדים מסובים על בקבוקי מי־דבש ומקשיבים לדברי הספרדי ומתקשים להבין את שיחתו. — והוא מסַפר על כפר מירון וחג האורות בל״ג בעומר; מסַפר על קברו של בן בארי ושל אותו קדוש, שישמעאלי בעל הקרקע היה טומן בו את אוצרותיו מבלי סגור השער, ובהודע הדבר לחברת גנבים ויבואו בלילה ויגנבו את הכסף וישימו אותו בכליהם, והנה נשארו כפותים, ולא יכלו לזוז ממקומם... גדולים צדיקים במיתתם יותר מבחייהם!

בעד החלונות מסתכלים נערים ונערות לבית הרב, ודוחקים איש את רעהו לראות את האיש מארץ הקדם. פני המסַפר כהים, עיניו מבריקות. פתאום עלתה מחשבה בלבי לשאלו: אם הוא מבני יוסף או מבני נפתלי. גם על הרב נחה רוח אחרת: הוא לא דִבר עמו בעניני הלכה ודרוש, אלא שאלהו אם ראה את מנטיפיורי...

בשבת שאחרי „שבת נחמו" היה הדבר. לא נמחה מזכרוני החזיון המרעיש, כשרחל קמה מקברה ומבכה את בניה הגולים; ואחריה קמו מקברם אברהם, יצחק ויעקב, משה ואהרן וכל הנביאים... חורבן! חרבה ירושלים עיר הקודש, חרב בית ה׳, אשר בו העלו לפניו קטרת סמים, והאיש היושב עתה לפנינו דר בעיר הקודש ומדבר על עיר הקודש.

צהרים! אחרי שתיה כדת בבית הרב לכבוד האורח, הגיעה שעת־מנחה. מתפרדים והולכים האנשים ובלב כל אחד מהם נתאבן דבר־מה... אני הולך לבדי ותחת לשוב לבית אמי, הנני עובר את הגשר ועולה על סלע. השמש עמדה. מנוחת יום קיץ, יום שבתון. ממזרח וממערב, מצפון ומדרום לא יבוא גם עב קל. בארץ העברים מתפללים אם לא יבוא הגשם. ואני מלא געגועים על הר הכרמל, והנה קול מדבר בְחֻבי: „מה לך פה?" — ואקום ואתעודד ואדע, אנה תשאנה אותי רגלי...

שלשה ימים עשה האיש הספרדי בעירנו; ואף כי השנה לא היתה שנת שובע, אסף הוא פי שלשה מאשר יאספו אנשים אחרים מסוגו. גם אמי נתנה לו מטבע, אחת משש המטבעות של כסף, שהיו כרוכות במטלית ושמורות בידה למעני ליום הבא. ואת חמש המטבעות הנותרות לקחתי אני בחשאי. גם שתי כתנות וזוג „תחתונים", מצנפתי של שבת ו„טלית קטן" לקחתי אתי, ואשים את הכל בצרור, וגם פת לחם שמתי בו וקמתי למחרת צאת הספרדי מן העיר בבקר השכם, כשאמי שוכבת עדיין במטתה, והתגנבתי מן הבית בלאט, צרורי על שכמי ומקלי בידי...

עברתי שדות וכפרים, מיל אחר מיל, מבלי להביט לאחורי. נחתי מעט, התפללתי תפלת הדרך, נטלתי את ידי מתוך מעין ואכלתי מפתי, שבעתי, ברכתי וקמתי והלכתי הלאה. — אין כושל ורוחי יתאזר. ובעבור „אדון" אחד בדרך וישאלני: לאן פני מועדות? עניתי לו בתם־לב: אני הולך לארץ העברים!

ויהי ערב! אבותינו עמוד־אש היה הולך לפניהם במדבר. ואני חפצי בקרבי מאיר לי. על ערמות בר שכבתי לנוח, ומפני חיות־טרף לא יראתי.

בשלות הלילה נעתקתי מן המקום, אשר עזבתיו עוד היום בבקר, ואראה אותי עובר את הירדן ועומד לפני יריחו, ונפלה החומה הגדולה שבין האומה ואלהיה. גאולה! גאולה לעם עתיק־יומין. שב הבן אל שלחן אביו...

ואיקץ בבקר, והנה שמו בסד רגלי. ושני אנשים, אשר לא ראיתי אותם יום אתמול, הולכים עמדי, אחד מימיני ואחד משמאלי. רוחי חֻבלה. נדמה לי, כי אני שב על עקבי. לבי כאבן. שמים וארץ, בקשו רחמים עלי... ויהי ערב, והנני עומד לפני שער עירי.

נודע הדבר, כי ברחתי. דלקו אחרי וישיבוני ל„בית ארם". אמי קבלתני הפעם בפנים מעוננים. בעיר שחקו על משבתי. שבו החיים לארחם, — ואשאר בגולה אָבל ומנודה עד היום...

עָיָרוֹת

ההפסקה

זה עידן ועידנים שנפסקו מעינות־הפרנסה בעיר טרנוה ונתדלדל שם עם ישראל; העשירים נעשו לבעלי־בתים ובעלי־הבתים — לעניים. ואלה העומדים באמצע שקועים בחנויותיהם ובעבודתם, להביא הא לחמא עניא לנשיא ולטפליא, התלוים על צוארם... מעשה־נסים הוא זה, שעוד מִתפרנס העם בצער ויכול להתקיים בדוחק... הנה ביום הראשון לשבוע עוד נשארים פרורים מיום השבת; ביום השני עוד לא הספיקו לרעוב כל־כך; ביום השלישי יחל המשבר, תחלנה הדאגות הרבות ללחם־השבוע; ביום הרביעי כבר נאפה פת למקצת, בהלקח הקמח בהקפה או בשאר אסמכתא... ביום החמישי עוד יש מה מהלחם השחור, יש דייסא, תפוחי־אדמה ושירַים מאיזה דג מלוח — אבל כל זה הוא נדחה מהדאגות הרבות על־אודות קמחא דשבתא... כל אשר בבית כבר בא בעבוט, כל מיני „המצאות" כבר נמצאו, המטלטלים דניידי כבר נדו, כל השערים ננעלו... ובכל־זאת — בבין־הערבים, במאוחר — עד חצות־הליל — כבר העריבה בתשמישה והקמח הלבן מונח בו בקרן זוית בלול עם השמרים. אם יתוסף לזה בערב־שבת דג קטן, יין צמוקים ואיזו השארת־נפש של בשר־עוף או כבד של בהמה, הרי העולם כמנהגו נוהג, ובני עַם־יהודה יכולים ללבוש בגדי שבת, לחגור אבנטם, לקחת את הסדור „קול יעקב" או „נהורא־רבא" ולמהר לבית־הכנסת. מי כעמך ישראל!

ובית־הכנסת גופו לא ישַנה את תפקידו — בכל יום ויום במועד ידוע יעשו יושבי טרנוה בו את מלאכתם, מלאכת תפלת־השחרית, מנחה וערבית. בכל יום אחרי הצהרים מתאספים שם אותם בני־אדם, שאין להם לאבד עוד או למצוא דבר בעולם, וחוזרים ושונים אותן השיחות, שכבר שמעו אלף פעמים ואחת. ובכל יום חמישי לפנות ערב, כאשר ילאה רפאל־הלל מכל הדברים והאמירות, שאמרם מעצמו או שמע אותם מפי אחרים, יָחֵל לגרד בבֹהן ימינו על מצחו ואומר בנוסח הקבוע: ואיתימא איפכא? —

כשאנשי טרנוה שותים יי״ש לפעמים, שותים אותו בכוס קטנה שאינה מלאה; ואידך הנחסר, לאו דוקא ... בני־ישראל אינם זוללים וסובאים מעולם; וכל דא הוא רק מפני העִכול וכדי לחַמם מעט את בני־המעים. כשנוטלים את ידיהם לסעודה, הם אינם בודקים את הכַּד, שלא יהיה בו פגם, חס ושלום, ויהיה כדינא – אבל משגיחים היטב, שלא ישפכו מים למותר. והקדוש־ברוך־הוא חס על ממונם של ישראל!

וכשמסר האלהים למשה בסיני את ה,דרך ארץ זוטא' אמר לו, כתוב: לעולם לא יהיה אדם עֵר הרבה וישן הרבה, צדיק הרבה וחכם הרבה, אלא הכל יהיה במשורה, הכל במתינות, הכל אחוז בזה ואף מזה אל תנח ידך.

הקיצוניות וכל הליכה שאינה בדרך הממוצע, גם אותה שבקדושה, רק מעשה־שטן היא, וצריך האדם להשגיח בזה, שלא יעַוּת את הישרה.

והלא אנשי טרנוה הם מתונים בני מתונים, בינונים בני בינונים, ממוצעים בני ממוצעים. להם אין חליפות ותמורות בעולמם כלל, מימי השרפה הגדולה. מאז כל יום אך שוה לחברו וכל שעה דומה לשעה שלפניה ושלאחריה. גם תפלת ה,שמונה עשרה' היא בלי שנוי; והיתה כתובה מלה במלה עוד בימי אברהם. איך יכולים בני־אדם להשתנות גם במשהו?

צריך אנכי להעיר, כי יושבי טרנוה הם בבחינת חסידי טַלנה. אמנם הם אינם חסידים נלהבים ונוסעים בשויון־דעת לצדיק לעתים רחוקות, רק מפני שאי־אפשר לבני־עלמא בלא רבי. הרבי הוא רבי, הוא יושב שם ועיניו צופיות למרחוק; והם, בני־אדם פשוטים, יושבים בטרנוה ואין להם פנאי להיות שקוע בזה כל הימים. – דיים, שהם שמים לב לזה פעם אחת ברבע או בחצי שנה, והטרודים ביותר – פעם אחת בשנה. די לו לאדם לראות פני הצדיק לפני ימי־הסליחות בפתיחת ראש־השנה, שאז הפרנסה נקבעת למעלה לכל יושבי דרי מטה ... אז פרנסת ישראל נקבעת. ואם תמצא לומר, עוני ודבר, גם הרג ואבדן, מי באש ומי במים ועוד ועוד. איך שיהיה, כל אלה הם רק בבחינת חרוסת; עיקר הדבר היא הפרנסה, שבלעדיה אי־אפשר לכל בעל אשה ובנים להתקיים. אמנם בסדור כתוב, שיש להתפלל עוד על חטאים ועונות, שפיכת־דמים ועריות, דברים שאינם נהוגים כלל בחוץ־לארץ, ועל איש עברי להיות מדקדק גם באלה.

טרנוה גופא עומדת מימות עולם. כשבקש אֵל שדי לצבור עפר לברא ממנו אדם הראשון, הלך לו כביכול לבית פלוני ופלוני וגרד מן הגבשושית הגבוהה אשר שם איזו חתיכות וצרר אותן במטפחתו. וכשהתחילו מלאכי־השרת לומר: מה אנוש כי תזכרנו? הלך ונמלך לו עם השכינה.

מלאכי־השרת בעצמם המה ישישים וזקנים לימים, וזקן לבן יורד להם עד מדיהם; המה קדושים עוד מאברהם אבינו, אלא שאין להם יצר־הרע... את התורה לא היו יכולים לקבל, מפני שלא היו במצרים. — וכשראה מנהיגו של עולם, שאין להם מה לעשות, אמר להם: לַוו את השבת, לוו את כל אדם כשר בצאתו ובבואו.

אנשי טרנוה היו עוד יותר כשרים ויראים, לוּ היה להם פנאי לכך, אבל צריכים הם לחשוב גם בצרכי כל יום. יכולים היינו לומר: שבפנותם לעניני דרך־ארץ הרי הם מסיחים דעתם בזה ממילי דשמיא; צא ולמד: איזה העושה צדקה וחסד בכל עת? זה המפרנס אשתו ובניו.

והפִּרנוס בעצמו לאו דוקא בהרחבה, כפי מנהג היהודים של שאר העירות. עמך ישראל בטרנוה צריך רק לחם ודייסא, תפוחי־אדמה ודג־מלוח לכל היותר. את היצר־הרע לא הרגו, מפני שצריך ביעה לחולה ויולדת. בכל ביצה הרי יש חלמון וחלבון; כשקורט דם בזה כשר, בזה טרפה, הכל כתוב ב„שלחן ערוך"; וכל זה וכיוצא בו יודע הרב דמתא, שבשכר זה הוא מוכר שמרים ונרות לישראל בהקפה...

הרב בטרנוה הוא השלישי אשר נודע בשם. הקודם לו מת, והקודם להקודם גם כן מת. מכאן ולאחור אין עוד עין צופיה בדורות. אומרים, כי אז היתה עוד מלכות ניקולי.

והימים האלה, שבהם קרה „ספור המעשה" שלי, היה באמצע ימי מלכות אלכסנדר השלישי; בטרנוה נקרא הקיסר סתם.

*

המעשה הוא ישן ואף־על־פי־כן חדש הוא — רבי בא לעיר, רביים. וכך היה הדבר. כל אנשי טרנוה הם, כאמור, חסידי טלנה, מפני שקרובים הם לאותה עיר ומפני שכך הדבר אצלם. הרבי הזקן היה חשוב מאד. בנו היה מין „אשכנזי נסתר", שמת קודם זמנו, ובן־בנו, הינוקה, ישב על כסאו, בטרם עוד הגיע לשנותיו. כך הוא הדבר, ה„רביות" מחזרת על אכסניה שלה...

באמרי, שכל אנשי טרנוה היו חסידי טלנה, אני מפליג בדבר. בעיר היו עוד שמונה אנשים וחצי, שהם נִמנו לחסידי מַקָרוב. ואלה הם: שמואל בן יוחנן, יוחנן בן שמואל, אחי יוחנן, ואחי שמואל, שו"ב בלי נחלה, ראובן בן אשר ושני בניו, וזעירא דמן חבריא ליבוש הקטן. לצני הדור קוראים לו הזנב שבאריה, אנחנו נשתמש בלשון נקיה ונקרא לו אריה למחצה. במטותא, הסכימו לאותו דבר.

בין חסידי מַקרוב שוררת מין אחדות ידועה, בלי ארבע אמות קרקע לבית־תפלה לעצמם ובלי איזו שררה בעיר, להם מין יהירא בצנעה; וכשהם נקראים לתורה לפרקים, הם זוקפים את הראש מתחת לטלית. בטבעם להיות שגורים וכו' — כל זה אין אני אומר כשאני לעצמי, רק הנני חוזר על מה שיאמרו הבריות.

ומַקרוב היא עיר רחוקה מאד מטרנוה. הנסיעה לשם עולה בדמים הרבה, דמים תרתי משמע, וחסידי מַקרוב הם בבחינת מחוסרי־כיס. קשה להם הנסיעה לשם, והם רעבים ל,רבי' משכבר הימים.

ואז קרה הדבר, שבנו השלישי של אותו צדיק ממַקרוב השיג הורמנה מן הרשות לנסוע מעירו לשאול ברופאים. בלשון יותר פשוטה, לאסוף ממון... ובבואו סמוך לטרנוה, קראו לו חסידיו המעטים לבוא אליהם ליום השבת. גם חשבו ומצאו, כי זה ימים רבים לא בא רבי אל טרנוה, המון־העם אינו מבדיל בין רבי לרבי, ובהיות מעלתו אצלם, ינהרו אליו עם ,פדיונות' לשאול שאלת הפרנסה בגוף ונפש, ונמצא רַבָּם עושה שם נפשות, ושמם נתגדל על־ידו.

והשמועה, שרבי זה בא לעיר, הגיעה פתאום לאנשי טרנוה ויתעוררו... אותם האברכים, שאוכלים עוד את הדייסא והלחם על שלחן החותן בבחינת מָן, בקשו ומצאו, שלא יתָּכן הדבר להשיג גבול הצדיק מטלנה, ויפחדו פחד, פן יגנוב הרבי החדש את לב העם ונמצאה כל העיר נחצית לשני מחנות.

ובכן — לא שאלו ולא דרשו הרבה, ויקראו גם הם לרבי הצעיר מטלנה לבוא לאותה שבת לטרנוה; ועל־פי נס קבל גם הוא רשות לזה משר־המחוז.

שני רביים באים לעיר, וההכנות מתחילות משני הצדדים. הרבי ממַקרוב יגור אצל יעקב־שמואל לבית דוד, מפני שביתו רחב, והוא בעצמו חשוך־בנים הנהו; והרבי מטלנה יתאכסן אצל ר' מוטיל, הפנים היותר חשובים בעיר.

ושני הבתים הללו פתוחים מיום הרביעי בבקר. אנשים הולכים ובאים, הולכים ושבים, ספסלים ושלחנות מובאים לבתי־המלון, כלים נושאים מחצר לחצר. החלונות ישופשפו, הדלתות תְנקינה והמטות מוצעות. בבית־המבשלות של ר׳ מוטיל כבר התחילו לאפות, עקרת־הבית סובבת בשוקים לקנות עופות. אָשר־זלמן גם הוא דואג לדגים בסוד גדול, כיסו של הרבי פתוח לזה — והעיקר, כבר מתחילים לשתות בבית־הכנסת מעט יי״ש על חשבון העתיד, ועתה דוקא בכוסות מלאות. למך־קלמן כבר שתה שתי כוסות.

טרנוה התעוררה לחיים בלתי־מצויים. אמור אומרים, כי הכפריים יבואו אל העיר ליום השבת. אמור אומרים, כי החוכר העשיר מכפר זרבקה, שאינו בא לעיר רק לימים־הנוראים, יבוא עתה עם עשרה בניו ולוקחי בנותיו. — אמור אומרים, כי להרבי מטלנה יש הדרת־פנים ושהרבי ממַקרוב הוא כּעסן, והוא הקטן משני אחיו.

וביום החמישי בצהרים בא אותו רבי לעיר. המקדמים את פניו היו מעט, וכיון ששח מעט עם הראשונים בין חסידיו, נסגר בחדרו, כדי להתיחד עם קונו. ה„גבאי״ ישב על המרבד ונרדם וה„אריה למחצה״ נשאר להיות שומר הפתח.

ובאותו בין־הערבים יצאו כל בני העיר לקראת הרבי מטלנה. אלה הלכו רגלי ואלה נסעו בעגלות. הרעש גדול וההמיה בכל הלבבות. התחתונים נדחקים למקום העליונים, ואנשים, שעוד בבקר לא חשבו הרבה על־דבר הרבי, יצאו מגבוליהם. התירו סוסי הרבי. קולות קוראים: אנחנו, אנחנו נמשוך את המרכבה! אנחנו, אנחנו!

ובית ר׳ מוטיל מלא נכנסים, אנשים סובבים והולכים בכל הרחוב הזה, רצים לכאן ולכאן. הקטנים לא נשמעים עוד לגדולים, והגדולים שוכחים את צרכיהם; בכל מקום שאתה פונה כעין התנערות ויקיצה, תחיה בכל הרחובות ובכל הבתים.

רבי בא לעיר, שני רביים!

▪

ובערב־שבת ערבוביה והתעוררות בכל פנות טרנוה מן הקצה ועד הקצה. כל הנשים טרודות, באֹפן שלא היה עד כה. כדים נשברים, כלים מוסעים, הבנות הבוגרות עוזרות לאִמן, מנשה וראובן שואבי־המים ממהרים לעשות את מלאכתם; האנשים רצים לבית־המרחץ, בכל החוצות המון אנשים

מתנגשים; עזים מפגרות, שלא הלכו למרעה, באות בין בני־אדם, בתי הרביים מסובבים, קרשים נטענים, שלחנות מובאים. כל העולם בטרנוה יגע, רץ, מְדַבֵּר, שומע, גם המתונים ביותר שוכחים לתחוב ידיהם באבנטיהם. השמש ממהר לרוץ, הנֵרות כבר דולקים, שלוחי־צבור עומדים לפני העמוד במין גֵאות מיוחדה: אשרי יושבי ביתך — יתגדל — תפלה בלחש ובקול רם — קדוש, קדוש, קדוש — עלינו לשבח — לכו נרננה לה', נריעה לצור ישענו! — — —

הזריזים מקדימים לבית הרביים בכלות־התפלה, עוד בטרם יבואו לביתם; וגם אלה הפוקדים נשותיהם בתחלה, ממהרים ל,בלוע' את הקידוש עם הדגים, כדי ללכת אל הרביים. השלחנות הארוכים כבר מיושבים הם, ספסל עומד על גבי ספסל. שורות שורות אנשים יושבים צפופים מסביב ומאחוריהם, עומדים איש על כתף חברו, איש על גופו של חברו. דומיה של התעוררות פנימית. — הרביים לבושים שחורים ופניהם לבנים, יראה־עילאה חופפת, קול דק יקדש על היין, הדגים יאָכלו בכל הרוך שבנפשות כאלה, דגים הבאים על השלחן במקום מזבח... הנִגון בא ומלוה אותם... עמוק הוא הנגון, כאילו הוא מזכיר נשכחות... הוא עולה ויורד, סובב, יטה לכאן ולכאן, ישתפך מעצבות לתמהון ומתמהון לשמחה־נבהלה... הקהל חוטף את הסוף של כל פרק ונותן בו זְמרה משלו... הגבות נזקָפים מעט... בנפשות רבות צנור נפתח, הלב יוצא ממחבואו; אין חטא לפני המקום בשעה רבתי כזאת, עמך ישראל הוא כבריה חדשה, שם בחוץ רק שמים וכוכבים והכל שומעים...

וממחרת הבקר כלם טובלים במקוה כחתנים... בפעם הראשונה אחרי דור שָׁלֵם, שאדם שואל לשלום חברו. — מעין קִרבה מתעוררת בלבבות, קרבה שלא היתה כלל עד עתה.

הדרך מבית־המרחץ לבית־המדרש מלא שַׁיָרוֹת שירות. הפנים צוהלים, הפאות רטובות ממים והצוארון הלבן במין קשורו עושה רושם של הרחבת־הדעת. תוחב איש איש את ידו באבנטו של חברו, הנקרנים מחליקים בזקניהם לאמר: מי יעבור היום לפני התבה בתפלת־שחרית? ומי — במוסף? ה,לכו נרננה' מדאתמול לא היה טוב, ה,כגונא' לא היה לפי מדרגתו...

והעם מתפלל עתה באיזו חדוה. רוב המתפללים הולכים אנה ואנה. אמנם פה ושם מטה איש את חברו הצדה לשיח עמו. אחדים עומדים על־

יד החלונות ומביטים לרחוב, האדמה שם מתחממת לאור השמש. ה,נכבדים' נקראים לתורה. אותה שבת היא שבת־מברכים — מי שעשה נסים לאבותינו הוא יגאל אותנו. — — —

העם ממהר בתפלת־מוסף. כל הטליתות והסדורים נטענים על הילדים והאנשים ממהרים לרוץ, כדי לכבוש איזה מקום מסביב לשלחנות הרביים. לא נעים הוא הדבר, שבתוך כדי מהירות עוד צריך ליטול את הידים לסעודה ולברך ברכת המוציא. גם הנמושות, שלא באו לרביים אתמול, באו היום. העם צוהל ומתחיל לשתות לגימות לגימות. מעמידים בקבוקי יין על השלחן, שולחים מכל עבר יין ומגדנות, העניים מעיזים לעמוד אצל בעלי־הבתים. גם הבאים לימים מעבירים מעיניהם את השינה של שבת. הנשים מקנאות באנשים, הנערים והילדים שמחים היום בחופשתם, על החלונות של אולמי הרביים מטפסים ועולים, איזה אילן עומד סמוך לשם נושר את פירותיו מרוב נענועים. השמש עומד באמצע הרקיע.

ובסעודה־השלישית הנה זמן ה,תורה' והזמירות של הרביים ... כל הראשים כפופים ממעל השלחן וכל האזנים שומעות ... ה,אמת, האמת, האמת היא ...' פותח רבי אחד, ,ישראל הוא בבחינת כלה, כלה ...' ,הלבבות המה בבחינת קרבנות, קרבנות, קרבנות ...' ,התעררותא דלעילא ולתתא הוא חדוה, חדוה, חדוה ... —' ,יה רבון עלמא, דעלמא עלמיא! ...'

והכל שמח ומתפעל, איש איש יורד לתחתית נפשו ומעלה משם כל הניצוצות של חיות, עולה בלבבות איזה אור מסתתר ... אותה שעה היא מין נעילה לאידך גיסא ... העולם הוא רחוק וגם טרנוה היא רחוקה ... מין הרגשה באה, שרק אלה העומדים מסביב לשלחן המה בהאי עלמא ... השכינה שורה באפל שבין־הערבים ... הכל עומד ותלוי בפיו של הרבי ... אין רצון וכח אחר כלל בעולם ... לו היתה בת־קולו של הרבי נשמעת עתה לאמר: צאו ממחיצתכם! כי אז הפקירו כלם, כיושבים וכעומדים, את ה,יש' שבהם, או גם נצתה בהם אֵש התאוה, אשר נמַקה בעפר הדורות, התהוללו, התלהבו והשתובבו ...

*

במוצאי־שבת לוו את המלכה בקהל ... הקודש באשר הוא קודש הולך, והחול לובש איצטלא דחדותא ... העם כבר שתה כל צרכו יי״ש פשוט, והמהדרין מריקין עתה את הכוסות יותר מן השיעור ... ראובן המלמד

מנסה לרקד יחידי... חסיד אחד נכנס אל בית־המבשלות, רואה את העסקניות וחומד בלבו... אנשים אחדים כבר אינם שבים לבתיהם. איש איש נותן את ידו בצלחת רעהו לשֵם צחוק. את גָדי הבטלן כופתים ברצועה לשם תענוג... צחוק פרוע, פרוע... וה,שתיה' לא חדלה... כיון שנִתנה רשות... שכחו האנשים את חנויותיהם ואת ,יום־השוק' למחר בראשון לשבוע וישתו. — ענין הפרנסה נדחה, בן ישראל מתחיל לשמוח בפתיחה לימות החול. איש יהודי אחד החל לקרא: רבותי, מדוע אין אנו שמחים? — שכינתא בהתעוררותא! מנשה הבטלן קפץ ממקומו ויחזק ביד ירוחם; ירוחם גורר אחריו את שמעון, שמעון אחז בידי בנימין, בנימן מחזיק באבנטו של קלמן. וקלמן מתחיל לנגן פתאום... והם מרקדים, בתחלה רק בצחוק, ואחר־כך בהתלהבות, בהתעוררות, בהשתעבדות הגוף. אנשים, אשר עמדו מסביב, באים ותוחבים את ידיהם לכאן ולכאן, מרחיבים את העגול ומרקדים במֶרוץ, איש מגביה שולי בגדו ומתחיל לקפוץ באיזה כֹח מבהיל באמצע העגול. כלם יתנועעו, ידלגו כמו ירוצו; העינים בולטות והפה מתעקם ונוזל ממנו ריר. אחד יקרע את כתנתו ויגלה את חזהו. הפקר, הפקר! עמך ישראל מרַקד.

העם מרקד באולם הגדול שבדירת הרבי, בחדרים אשר מסביבו, העם מרקד ויוצא מבית לבית ומשכונה לשכונה, העם מרקד בבתים החשובים שבעיר, בבית הרב דמתא ובבתי השובי"ם והחזנים; גם חייטים, אנשים פשוטים, שרחוקים הם כל ימיהם מענינים כאלה, התערבו בין החסידים והם מרקדים וצוהלים; גם מיני חוקרים בחשאי שכחו את הרד"ק ואת המלבי"ם וישתו גם המה. קול יגביה מקול. פה לפה ימלל דברים בלתי־מובנים. הלבבות רועשים, הרגלים מדלגות, הגופים מתפרקים. הפקר! הפקר! עמך ישראל פושט את בגדיו העליונים ומרקד. הנשמה פתחה את לועה. — לאיש איש עתה כחות שבעתים מאשר היה לו עד כה. כל אדם מהם הוא בחזקת איזו חיות, איזו התעוררות, איזו השתרעות לא ידע שחרה. מעין הנסתם של שמחת החיים מדורות קדומים נובע עתה ומכה גלים. הכלים אובדים את ערכם המוחשי, קירות החדרים לא יחצו עוד והתקרה לא תבדיל... ביד כל אחד ואחד להגביה את עצמו, להתגדל איזה אמות, להשתרע ולהתהולל, להגיע אמות הספים, להַחריד את מחבואי החיים ממקומם, לצעוק ולזמר עד לבלי סוף... תנו להם להאנשים האלה נהרות של

יין, תנו להם את הסערה הגדולה של חִבוק ונשוק, של התלהבות עזה עד לבלי שיעור, של יחוד והתדבקות עד תמצית הנפש ... תנו להם תשלומים בעד כל החיים, שלא חיו המה ושלא חיו אבותיהם, תנו להם תשלומים בעד כל הדורות ובעד כל הזמנים.

— — — — — — — — — — — — — — — — — —

וביום המחרת העולם עודנו הפקר, הפרוטות במזומן כבר כלו והתחילו לעבוט שארית החפצים והכלים, שוכחים לגמרי למנות ולספר ומוציאים הרבה מכפי־כחם, אין איש חושב בשלו ובשל אחרים; הכל אוכלים יחד ושותים יחד, הולכים מבית לבית ומשכונה לשכונה ומחפשים אחרי מזונות ומִשתה. הפקר! הפקר!

ביום השני והשלישי לשבוע כבר החלו הרהורים לעלות בלבבות, לאמר: מה עשית פלוני בן פלוני? הוצאת הכל מן הבית. — ומרבים לשתות, כדי להפג את הצער. — הנחשלים כבר ישנים בבית־הכנסת, או על שלחנו של פלוני ומִטה של אלמוני. אין אשה יודעת איה בעלה. רבים לא באו אל ביתם זה שני ימים.

ביום הרביעי נוסע הרבי לביתו, והעם מלַוה אותו ומרקד לפני סוסי מרכבתו בשארית כחו.

ביום החמישי עוד ישנה איזו שארית הפליטה מן השמחה בתור „קנוח סעודה", אבל החיים הערומים כבר מתגלים ... אין בית שלא נתרוקן ... אין איש שלא אכל כל מה שיש לו, עד שכמעט לא נשאר מאומה ליום־השבת השני.

וביום־השבת הבא עוד העם נושא את בשרו בין שיניו, כדי שלא לחלל את יום־הקדוש; אדרבה, עוד הם שותים מעט, שמחים מעט ומתלהבים, טלאי על גבי טלאי, מנפלאותיו של הרבי ומעשיותיו.

אבל בצאת השבת ובכלות ההבדלה לאור הנרות המשולבים משעוה ירוקה, בשעה שהנשים תוחבות את המפתחות בסנוריהן ותחלינה להסתכל בבעליהן בעינים תובעות לאמר: פתח את החנות! צא אל יום־השוק! קח את המַחט ואת המרצע! באותה שעה הקיצו כל העם אשר בטרנוה למעשים בכל יום ויפנו לבם לחיים בכל יום.

ומאז החלה עוד הפעם הגלות הארוכה ...

לפלגות עיר

או

יחיד ורבים

רזונָה העיר לא היתה עיר ואם בישראל, אבל גם בין הקטנות לא נמנתה. עיר בינונית היתה, וכל מה שיש לערי ישראל הבינוניות היה גם בתוכה. — לא! דבר אחד היה חסר לה: חסר לרזונה חזן. בשורת „כלי הקודש", אשר בה, חסרה חוליה אחת: חסר חזן תמידי, יודע נַגן, שיעבור לפני התבה וינַעים לעם בקולו. —

אמנם היה בעיר חצי־חזן ושוטה, שקולו כתוקע לסיר נפוח, והוא גם הוא היה אומר את „מי שברך" לנולדים ו„אל מלא רחמים" למֵתים, באין מכלים; אבל לבוא לפני העמוד לא נועז, כי אז היו המתפללים בורחים מבית־התפלה באמצע „קדושה" ו„ברכו" והיו מניחים אותו לבדו. —

ושני בתי־תפלה היו ברזונה: בית־מדרש לחסידים ולנגידי העיר ותורניה ובית־כנסת לבעלי־בתים, אומנים והמון־העם. וזה היה גם נְמוק הקהל, שלא להעמיד להם חזן, כי לשַׁלֵם „שכירות" אף מעטה לשני חזנים לא הספיקה ידם; ואם חזן אחד מנו, היו מושכים אותו אנשי בית־המדרש לכאן ואנשי בית־הכנסת לכאן; ונוספה עוד צרת־עין בין שני בתי־אל אלה, שמלבד זאת היו עוינים זה את זה כל הימים.

„שלוחי־הצבור" ברזונה היו בימות החול ה„אבלים" וחבריהם; ובראשי־חדשים ובימי השבת היו מפצירים בכל אלה מן אנשי הקהל, שהיו יודעי־נגן קצת, כי יעמדו לפני התיבה וישמחו את המתפללים בקולם; ובימי החג, וביותר ב„ימים הנוראים" היו כל התפלות של השצ״ם נחלקות בין מטיבי־נגן בעלי חזקה. לאחד היתה „חזקה" על תפלת־ערבית ולשני על תפלת־שחרית. ומנה אחת אפים היתה זו של תפלת מוספים ונעילה, ותהיינה החזקות האלה לכבוד יותר גדול מעליה לתורה; ועמדו עליהן בעליהן בכל מאמצי כחם, ולא נקל היה, כי יפנו ברצון את מקומם לחזן.

והנה קרה, כי בא חזן לעיר רזונה, ואחריו חזן שני; ותהי העיר, היתומה משירה ומזמרה אמיתית ימים רבים, הומיה משני קולות.

ימי קיץ היו, ימי שובע וברכה, וליהודי רזונה הרוחה. ויראו בני בית־המדרש את בית־תפלתם כי נופל הוא, קירותיו שחורים וגגו שבור, ויאמרו להקים את הריסות הבית, וינדבו איש איש מתת־ידו, וישכרו אומנים ובונים לטוח בטיט ונגרים לתקן את בדקי בית־המדרש מכל צדדיו ולהעמיד אותו על תלו. גג חדש הוקם, הכתלים טוחו בסיד לבן. את הרצפה עשו לבנים שרופות, תִקנו את המעלות, חִדשו את זכוכיות החלונות וגם הספסלים בפנים משחו בששר.

וייף הבית ויהי למשוש חלק גדול מיושבי העיר. והימים, ימי כלות הבנין, ימי אלול והכנה גדולה ליהודים.

ויאמרו אנשי בית־הכנסת לנפשם: עתה תגבר יד אנשי בית־המדרש עלינו, בבוא ימי־התפלה הגדולים, ואלה העומדים באמצע הבתים כל ימיהם, וביותר בני־הכפרים, שפעם יתפללו בבית הזה ופעם בשני, יְבַכְּרוּ עתה את בית־המדרש על ביתנו ובושנו מהם.

ויטכסו עצה, במה לקַדֵּם את פני הרעה, וימצאו מוצא לדבר! ביום אחד נסעו גבאי־הבית חרש אל העיר הגדולה הסמוכה, וישכרו להם חזן ידוע לימי־התפלה, ויבוא האיש בעוד ימים עם להקת משוררים, כי עליו היה להכין ולתכן את המזמורים והשירות. ותהום העיר, כי לא היתה עוד כזאת ברזונה. החזן, איש כבן ארבעים, קטן־הקומה ובעל פנים כהים, התאכסן אצל פרנס־העיר; והמשוררים, מנערים בני שמונה־עשרה עד בחורים בני שלשים, קצוצי־פאה מעט ובכלל לא מן היראים ומן השלמים, התאכסנו אצל בעלי־בתים אחדים, וגם בבית אומנים מאומדים, מראשי בית־הכנסת.

וחייט אחד ואָמן, שהיה עושה בגדים לאצילים הפולנים, ועשה את מלאכתו אצלם בבית־משכיותם, פִּנה את חדרו הגדול, בביתו היפה לחזן עם עוזריו, כי יכינו שם את מזמרותיהם ושיריהם. ויהי הדבר לו לכבוד גדול.

בא ערב. ליל יפה ובהיר פרוש על רזונה. ימי הלבנה במלואה, צעירי ישראל הלכו לטייל ברחוב הגדול, וגם סתם אנשים. כח־המושך באויר צח בליל, לקרא גוברין יהודאין לטייל בחוץ גם בימות החול. —

ומסביב לבית של אותו החייט עמד קהל גדול. השקיפו מבעד החלונות. הן נודע, כי עתה תחלנה הכנות־הזמרה הראשונות.

ופתאום נשמע בשֶׁקט הלילה קול נגון מבקש ומתחנן: ונתנה תוקף קדושת־היום! והיה היה כמו התגלות חדשה התפרצה; וחזר הקול ומשך בחזקה: ונתנה — תוקף — קדושת — היום — וקול יותר גבוה חוזר: ונתנה, ונתנה, ונתנה! ואחריו קול אחר: קדושת, קדושת, קדושת. ומפי שלשה וארבעה קולות מתבקעה המלה: היום, ומשתפכת במלא העיר: היום! היום! היום!

והקהל מסביב לבית הולך ורב. הזמרה, קולות המזמרים היו כמו באים גלים גלים מעולם רחוק ויהיו בכל נפש לחידות־פלא. האנשים האלה, היושבים בחדר, המה כשאר בני־אדם; הם הולכים על שתים, מדַבּרים ואוכלים, ובגרונם איזה כֹּח נסתר, והכֹּח מרעיש! ומה עמוקה המנגינה החדשה, היוצאת משני קולות: זכרנו לחיים! האדם מתרפק על קונו, מתרפק ואומר: זכרנו, זכרנו! וקול אדיר מרעים: מלך חפץ בחיים! ונסתם ברגע הזה כל הרהור חיצוני וכל פנִיה שבלב. כלם עומדים מחוץ בלב של מרגוע ובחרדת־קודש. כל אחד מהם היה נותן שנה מחייו, לו נפתחה הדלת והכניסו אותו בפנים. ולא מעטים קנאו בבן החייט יוסיל, היושב עתה את המשוררים, הוא בפנים והמה בחוץ...

הימים הולכים ובאים ובכל ערב וערב התאסף הקהל מסביב לבית החייט, לשמוע אל הרִנה והזמרה, כי נפלאו. וידחקו איש בכתף רעהו, וכל גבר־אלם דחף את חברו, בכדי שיהיה הוא הקרוב לחלון. והתחיל העם לשכור מקומות לתפלה בבית־הכנסת בעוד מועד. אמרו, כי יוסיפו עשרה ספסלים שם בשנה ההיא; אמרו, כי להחזן עם משורריו מַנגינה ל,היום תאמצנו, שאין כמוה בכל העולם, וכל השומע יכול לעמוד על רגליו מאה שנה ולשמוע...

ואנשי בית־המדרש נבוכים עתה ומטכסים גם הם עצה. מה יועיל, כי בית־התפלה שלהם הוא עתה כמעט בנין מפואר, אם אנשי רזונה יאמרו: אל תסתכלו בכתלים ובחלונות יפים, שימו לבכם רק לחזן שישמיע שם את קולו. וגם בלבבם עצמם החלה התשוקה לשמוע זִמרה נשאה בימי־הדין, מעת שהמנגינות הרכות של חזן בית־הכנסת חדרו לאזניהם. הלא גם המה אנשים המה ויצר־רע של זמרה יושב גם בתוך לבם הם.

ויסע גבאי בית־המדרש גם הוא לעיר־המחוז, וישכור בעל־תפלה גדול לבית הזה. אמנם בעל־תפלה זה מתפלל לפני התיבה בלי סיעת משוררים; אבל לו היה קול נפלא ומושך את לב כל שומעיו. ואותו דבר היה חסר לחזן עם המשוררים.

ויבוא בעל־התפלה זה לרזונה ליום שבת באלול לִמבחן. ויתאסף קהל רב בבית־המדרש, לשמוע „קבלת־שבת" שלו. בית־התפלה שנתחדש היה מואר בנרות רבים; יהודים בבגדי משי ובפנים צהובים עומדים איש על־יד רעהו. איזו תקוה רחפה על פני כל וגם אותות־נצחון נראו למפרע על פני ראשי הקהל וגבאי הבית. אדם בעל קומה זקופה עומד לפני העמוד, טלית חדשה עליו, ועיני כל המתפללים אליו... עוד רגע אחד, עוד רגע, איש אחד מְאֻחָר לבוא פתח את הדלת, וכמעט בלעוהו המתפללים חיים על אשר הפריע את הדממה. ובעל־התפלה עומד ועיניו נטויות לסדור גדול, הפרוש לפניו. אור ויופי בכל החלל. דומיה! והנה קול מפליא בחזקו וביפיו קורא בעוז: לכו נרננה לה׳! נריעה לצור ישענו! הקול היה כמו שאגת ארי. נִדמה, כי כל הבית מריע והומה: רננו לצור מושיע!

והקול הזה, איך התרפק והתחטא, כשהגיע להרצאת המלים: ארבעים שנה אקוט בדור, אקוט בדור — בוכה אלהים ומתחנן — והם לא ידעו דרכי. מדוע לא ידעו? מדוע? והקהל עומד ומקשיב כאיש אחד. יריע כים קולו ולבם יהמה כים. שירו לה׳ שיר חדש! שירו לה׳ כל הארץ! שירו לה׳! ברכו שמו! הוא הקורא והוא העונה. כל הארץ תשיר שירתה לה׳. וכל הקהל עומד בקסם ההמיה. ימים ושנים היו עומדים כך ולא היו מָשים ממקומם, לו בעל־התפלה הלז יעמוד בתוכם וישיר את שיר השבת. אין פנים ואין אחור, אין משאות ואין צרכים: הבו לה׳ כבוד שמו — ישמחו השמים ותגל הארץ! — מה? הקול אדם הוא זה או קול משק גלים? ירעם הים ומלואו! ירעם! כותלי הבית יחרדו, ישתקשקו החלונות. ינוע העמוד, כל אחד ישען בשכנו לבל ימוט. אין זה בעל־תפלה, כי אם קסם בפיו. כל מי שלא התפלל ברזונה בליל־שבת הזה עם הצבור בבית־מדרשה, ולא שמע את בעל־התפלה הזה באדיר קולו, בעומק השתפכותו וברנון העבודה הפנימית שלו, לא שמע „קבלת שבת" נהדרה מימיו!

ותרעש העיר בכל יום השבת וידברו בקהל על־דבר ,בעל־התפלה' הנפלא הזה· ורבים משומעיו התאספו לכבודו וישתו מי־דבש ויין למרבה, ותהי הילולא וחינגא לאנשי בית־המדרש, כי לויתן כזה עלה בגורלם·

ובמוצאי־שבת החלו עוד הפעם הכנות הזִמרה של חזן בית־הכנסת עם משורריו ויפליאו הפעם בקולם· ויתאספו אנשים רבים מסביב לבית, ויעמדו לשמוע אל הרִנה ואל הזִמרה· שרו אז את ההתחלה: מסוד חכמים ונבונים ומלֶמד דעת מבינים! וירעמו הקולות בגרונם· נדמה, כי שִׁירָה של לויים נותנת בשיר קולה· —

והיה כי נחו ונדמו אלה פה, עמד בעל־התפלה, שהתאכסן אצל אחד מן הנגידים בצד השני של הרחוב, והחל גם הוא לתת קולו בהשתפכות הנפש ובסלודים, ויקבצו גם שם אנשים לשמוע, ויחָלק המחנה וקול המנגן הזה חותך באויר ושואל בעוז והוד: מי כמוך בעל גבורות! ומי דומה לך? — והיה כאילו, נשמעה קריאה זו בפעם הראשונה, כאילו זה עתה החל בן־אדם לשיר שירת קונו·

משני עברי הרחוב מנצחים בנגינות, ולב הקהל מתפלג, אלה נוטים לכאן ואלה לכאן· לאלה הסובבים את בית בעל־התפלה ברור הדבר, שלו הנצח וההוד; ולאלה העומדים על־יד בית החזן ומשורריו ברור וקיים, כי להשירָה הגדולה והתפארת·

ויחלו ה,צדדים' ביום המחרת להתנגש· אנשי בית־המדרש הוכיחו לכל מי שנפגש עמהם, כי ,כף־בעל־התפלה שלהם מכריעה אותה של החזן ומשורריו גם יחד; ואנשי בית־הכנסת הוכיחו לכולי עלמא את ההפך· — על שאלות היום ושאלת החֹדש, — כי הלא מצד אחד על היהודי להרויח בימים האלה ממון לימי החגים; ומצד אחר, בירח כזה החי יתן אל לבו, — התעצם הנִגוד ואהבת־הנצחון בערך הזִמרתי של העומדים מצד שני שלוחי־הצבור· אנשים, שלא ידעו מאומה בפִרקי דזמרה, וגם לא שמעו כאלה כל ימיהם, היו בִן לילה למביני־נגן וידרשו בכל פרט של הגבהת הקול והשפלתו והוד ההֲבָרה — כמין חומר· ועוד יותר: גם אנשים ישרים בלבותם, שלא אהבו להלוך רכיל בחבריהם, לא יכלו לעצור ברוחם עתה, שלא לדבר סרה על הש״ץ מהצד השני· בבית־המדרש יצא הקול, כי ה,משוררים' רעים וחטאים הם ואינם יראים את ה'· ואנשי בית־הכנסת נועזו לומר, כי בעל־התפלה, בהיותו צעיר לימים, היה בעצמו משורר עוזר

לחזן שלהם... ובשמוע אחד הנלהבים את הדבר ההוא, הרים יד במוציא את הדברים מפיו, ויתן לו מכת־לחי עזה. כה היו ימי־ההכנות לתשובה לימי זריעת־שנאה ואיבה בין אדם לחברו, ולפעמים אויבי איש גם אנשי ביתו. צאו ולמדו: חתן אחד אוכל בבית חמיו, ואבי רעיתו נוטה לצד החזן, ורוחו של הצעיר ישאהו אל בעל־התפלה, ועוד זה: הבעל רוצה לתקוע היום מקומו בבית־הכנסת, והאשה אומרת: לא כן, רק בעל־התפלה מרכך את הלב. שוב״י העיר, שדרכם להחניף לכל „בעל־בית' ברזונה, אובדי עצות הם עתה, מבלי דעת איך יענו על שאלת אנשים לאמר: מי ימצא חן בעיניהם יותר? החזן או בעל־התפלה? גם הרב דמתא, חרוץ וערום ויודע להתהלך את הבריות, לא עמדה לו חכמתו הפעם למצוא פשר ותוך... מושג נאמן מחיי רזונה בימים האלה נקנה לנו, אם נצייר לנו רגע, כי מחצית העם נטה אחרי דוד, ומחציתו אחרי אבשלום, ושניהם בעיר. —

ולא לבד בתוך העיר נפלגו הלבבות, כי גם בה„סביבה' ובכל הכפרים אשר מסביב לרזונה, שבהם גרים מבני־ברית משפחות משפחות. אנשים מן העיר, שיש להם מגע ומשא בכפרים, דפקו על פתחי־אחיהם הכפריים וגם צירים מיוחדים שלחו אליהם, למען ינסו דברים עמדם, לשכור להם מקומות לימים נוראים — בבית־המדרש או בבית־הכנסת, — אלו כדאית להו ואלו כדאית להו. וכשבא יהודי־כפרי לעיר, משכו אותו משני עברים, הללו לכאן והללו לכאן, ותהי המהומה רבה ודברי ריבות בשערים. רבים מבני־הכפרים, שהיה לבית־הכנסת „חזקה' עליהם, נשבו על־ידי אנשי בית־המדרש בחלקת לשונם; ולהפך, נפתו אחדים מאלה לעזוב את בית־המדרש וללכת לבית־הכנסת, כי שם הרנה האמיתית. —

ובבוא ימי־הסליחות עוד התקשו הלבבות יותר. ובימי־הדין, שבם יִתָּקע בשופר גדול לתשובה ולהתעוררות כל נפש וכל בשר, בא השטן ועִרבב את העולם ברזונה. לא ידעו האנשים עוד, כי היום יִכָּתב בספר החיים, אם לשבט או לחסד; ובמוחם רק רעיון אחד סובב ומנקר, לְנַצֵּחַ בחזנם על אחיהם! מרגלי־חרש משני בתי־האל סבבו מזה לזה וסִפרו והודיעו על־אודות כל זמירה ומנגינה, אם עלתה או לא עלתה, וכי יצא העם מבתי־התפלה, הללו פונים הנה והללו לעבר השני, כי איך יאמר איש לחברו „לשנה טובה!' אם לא יוכל דַבּרו לשלום...

אנשי בית־הכנסת, ההמון ברובם, הקדימו אחרי הצהרים ללכת אל הנהר הרחב והיפה במורד העיר, לקיים שם מצות „תשליך"; וילכו אנשי בית־המדרש היום, כדי להתרחק מהם, למי־מעינות... בעשרת ימי תשובה שקלו וטרו, דנו ורבו בכל מקום ופנה בעיר על־אודות ערכי הנגינות של השצ״ם. בעל־התפלה רכש לו כתר נצחון בהרצאתו את ה„נתנה תוקף"; והחזן עם משורריו הגדילו עשה בזמירת „היום תאמצנו"; והתנגשה אותה התפלה עם הפזמון והיו לסימני האויבים בעיר, כ„שבלת" ו„סבלת" לפנים. מדנים בין אחים! השבט הישראלי ברזונה נחלק לשנים.

ויבוא יום־סליחה, מחילה וכפרה לכל באי־עולם; והוא עוד הוסיף לזרוע נצני משטמה בין גרי העיר. לא צקון־לחש, לא השתפכות־הלב לפני יושב־מרום ובעל־הרחמים נשמע בבתי־תפלות לעברים ברזונה, כי־אם כחות נאבקים. בקש בעל־התפלה היחיד להרעיש בקולו פני תבל ומלואה; והחזן ומשורריו יודעים, כי המה הרבים ולגרונם מי יגביר! וירעשו עמודי בית־המדרש, כאשר נהם בעל־התפלה בקול אדיר: המלך יושב על כסא רם ונשא! וסמוך לו, כמו להכעיס, החלו משוררי החזן במקומם לרדוף אחד אחד את חברו בקולו: בפי ישרים! ובדברי צדיקים! ובלשון חסידים! ובקרב קדושים! קירות בית־הכנסת חרדו. ואין כאן ישרים, אין כאן צדיקים, אין חסידים וקדושים, כי־אם אויבים, אויבים נלחמים זה עם זה בקולם. אתם לא תדעו קנאת האדם ואהבת הנצחון!

ושני החזנים נשכרו לכהן ברזונה; למרות המחאות והמדנים משני הצדדים; והכל כתוב וחתום בכתבי־התקשרות. אנשי בית־המדרש העלו את מנות המתפללים, וכן עשו בעלי בית־הכנסת וגבאיו; ותגדלנה הוצאות־הקהלה ארבעתים, וכמעט נתדלדלה העיר וירגנו העם באהליהם ותהיינה ה„זמירות" וה„מנגינות" מעתה להם למשא כבד...

ובכל „ברית מילה" ובכל „חתונה" בעיר שומרים הגבולות, לבל יקרא אחד מאנשי בית־המדרש והקרובים להם את החזן להנעים בנגוניו או להפך. חצי־החזן השוטה היה מעתה לעני מֻדכא ויעשוהו למשגיח על ה„תלמוד־תורה" ועל כיסו הריק... אין השוָאה ואין פשר ואין גשר בין שני בתי־האלהים, שצרים זה את זה עם שציה״ם יחד. המעמדים החברתיים ברזונה נשתנו, גבאים הוסרו ממשמרתם, ובאו אחרים תחתיהם. אציל העיר,

שאדמתה לו לאחוזה, פולני קל־הדעת, מכרה ליוני. מקרים מדיניים רַבִּי העלילה באו בכל מדינות המלך וחוקי־צבא חדשים ליהודים. עם הרוסים נלחם בינתים את התוגר; ובתוך הוכוחים העזים בשעריה: מי מן האויבים ינצח וראוי לנצח, עוד התערבה שארית מן הדין־והדברים: למי משני חזני העיר הנצחון? ולמי משפט הבכורה? האם לקולו של בעל־התפלה היחיד, או לחזן עם המשוררים?

יחיד ורבים! מצד זה — קול אחד של בעל־התפלה, קול יחיד ומיוחד, קול השתפכות אדם כשהוא לעצמו; ומצד זה קולם של רבים, קולות רבים בהתאחדם יחד, הד קול היוצא בעזרת רבים ובהתאמת רבים. מי מינייהו עדיף? הדבר הזה לא נתברר עד היום ברזונה ובמלוא העולם מסביב לה. — — —

הקדיש

או

שני רחוקים

בתן־אריה לבית דוד לא היה גביר ועשיר, ובמשפחת האמידים של עירו לא נמנה, רק בין בעלי־הבתים ההגונים היה מקומו. לו היה בית גדול בטבור העיר, בנוי לבנים שרופות, וגגו גדול וגבוה ומכוסה רעפים אדומים, כלי־הבית היו של עץ קשה, שחור מיושן, ועל הקירות תלויות היו קדרות של נחשת קלל ושל ברזל.

נתן־אריה היה בעל־בשר, הדרת פנים לו וזקן ארוך, ומכובד הוא על הבריות. הוא היה מטופל בבנים נשואים ובחתנים לוקחי בנותיו, שישבו רובם על שלחנו. ביומא דפגרא הלכה מביתו לבית־הכנסת שַׁיָּרָה שלמה, משפחתו היתה בת ל״ז ראשים מבן י״ג ולמעלה. נתן־אריה היה גם בן־תורה ו„ידען", ולו ספרים רבים, גדולים ורבי־הכרך. הוא היה נחשב בין היראים והשלמים; את הדת שמרו בביתו בדיוק ובהדר. שביתת „שבת" אצל נתן־אריה היתה שבת במלואה. „עריכת הסדר" אצלו בחוג משפחתו הגדולה היתה מפורסמה בכל הסביבה. קולו של נתן־אריה היה ערב, והוא גם היה עובר לפני התיבה לפרקים, לְכַבֵּד ה׳ מגרונו. נתן־אריה ובניו היו מן הקרואים לכל „שמחה". בכל ענין מצרכי העיר שאלו בעצתו, ואיש לא המרה את פיו. עשרים שנה רצופות היה נתן־אריה גבאי בבית־המדרש, ויכלכל את עניניו במשפט. לא היו שום תגרות במסבו; וכל משטמה וקנאה בדבר עליות וכבודים סרו אז. בעין פקוחה השגיח על צרכי בית־המדרש, תקן כפעם בפעם את בנינו, משח הקירות לבנים, קדרות־הנחשת היו נוצצות תמיד; גם הַשַּׁמָּש, שהיה ברשותו, עשה את מלאכתו באמונה ומלא אחרי מצותו תמיד; מאחורי תנור־החורף לא היה בית־מקלט לכל עובר, כי דאג נתן־אריה בימי ממשלתו להקים בעיר מלון־אורחים מיוחד. הוא השגיח על התמחוי, על הצדקה לעניים, על ההקדש

ועל בית־המרחק. הוא כבר קבר שני רבנים בחייו ולשניהם עמד לימינם בחייהם.

גם את פקידי המקום התהלך נתן־אריה בשלום, וישתדל להקל את המסים והארנוניות; אם קרה ואתא „חלול השם" בעיר, כי איש אחד החמיץ מעשהו בשער, עמל היה לתקן את המעֻות; כי פשט אחד מבעלי־הבתים את הרגל, התאמץ הוא להקימו על רגליו. איש כי מת ונפלה תִגרה בין היורשים, היה הוא עושה־שלום ביניהם. כי אמרה אלמנה לחנך את בנה ולא ידעה את הדרך יבחר בחיים, הלכה לנתן־אריה, והוא קרא את הנער אליו, תהה על קנקנו וימצא לו אֹרח. בקצרה, הוא היה כאב וכפטרון בעיר, וגם גבירי המקום, שהונם עלה פי עשרה או גם פי מאה על הונו, חלקו לו כבוד, לו הלוו מעות בלי שטר. ה„הן" שלו היה „הן" וה„לאו" — „לאו". הוא לא היה נוח לוַתֵּר; אבל גם בתור תַּקִיף בדעתו ידע לשום גבול לרצונו...

איש בריא היה נתן־אריה, לא היה לו „מיחוש", לא היה מוכשר להתקרר; מעולם לא השתעל בגרונו, לא חש בראשו, ויהי בן גוף מוצק. ובבית הרחצה, כשהיה עומד ערום בקומתו הזקופה ובמלוא בשרו הנוצץ, היה כמלך בגוו.

נתן־אריה בן־החמשים היה נראה כבן־ארבעים. ביתו שמר על יסודו והוא היה חי כיחיד בעירו, כאבי־משפחה וכראש הקהל. חיים כאלה המה כמצודה, שבנו אותה אבן על אבן, והיא עומדת בתקפה.

גם המעמד הכלכלי בעירו של נתן־אריה היה על מכונו. בסחר היערים הגדולים ובתי־הנופת הבנוים לתלפיות מסביב לה מצאו יושביה את פרנסתם בְרֶוח. בין אנשי בית־המדרש יקירי־קרתא ובין אנשי בית־הכנסת שרר שלום; ומיום התבססה העיר, לא ראתה מחלוקת בשעריה ולא באו מקרים גדולים להחרידה. חוקי־הצבא החדשים, שהרעישו אז את כל נאות יעקב, לא עשו בה מהפכה. גם השנוים בלבישת הבגדים נעשו בה לאט לאט. נִכרו יושביה בין שכני העירות הקרובות ברוממות־רוחן.

ולכל אלה בא הקץ! באו ימים ועמם באו בקעים גם בעיר בצורה זו.

אנשים אחדים בה החלו להריח ריח החסידות, אשר בימים ההם החלה להתגנב לנאות יעקב כדת־חדשה, וישָבעו לה בנפשם שבועת אמן, מבלי

אשר ידע איש איך נעשה הדבר ואיך מצא החסיד האחד את חברו, והשנים שלשה ועוד, עד כי כבר הצטרפו למנין שלם. ולא לבד, כי נועזו אלה לבקש להם דרך שונה מן הדרך אשר בה הלכו אנשי העיר ונתן־אריה בראשם, כי עוד פרשו מן הצבור וייסדו להם ,מנין' בבית אחד, להתפלל לה' לבדם...

דורות רבים חיו יושבי העיר ויהיו שלמים איש את רעהו ובנפלאות לא דרשו, ולמה יחצו אלה את עם ה'?

אמנם מחלוקת רבה לא התפרצה בעיר בגלל זה, כי קרי־רוח אנשי העיר הזאת מנעוריהם, אבל כמועקה בא בלב יושביה ואיזה כעס עצור. נערי־שחק השליכו אבנים בחלונות הבית, שבו התפללו החסידים, חותן אחד של אברך חסיד גרש את חתנו מביתו; ותבך האשה אחריו ושני ילדים אתה. דברו על־אודות מאורע זה בבתי־התפלה ויהיו גם דברי ריבות וקטטות.

ובלב נתן־אריה עשה הדבר שַמות, נפשו היתה כמו נתונה בצבת, מדי ראה ביום השבת את ה,חסידים' הולכים ל,חדרם' להתפלל. וישנא אותם תכלית שנאה. שויון העיר ושלמותה היה עמוד חייו ובנינו. הוא נשא המחשבה בקרבו תמיד, כי אם יקראו אותו לפני כסא המשפט העליון וישאלוהו: מה עשית עלי אדמות? אז ישיב, ראו את הנטיעים אשר נטעתי בעמי. — והנה באו שחצנים אלה לשחתם. לו היה הרגש, כמו קמו אויבים להכחיד חייו, להכחיד מעשי־ידיו... הוא היה לשלום כל הימים, והמה למלחמה. כל תפלת חסיד חדש, כשהוא מתנועע ושם ידו באבנטו, כמו כוננה להקניטו; ובידו אין למשוך את לב אנשי העיר אחריו לריב עמם עד רדתם. על משכבו בלילות יסרוהו כליותיו, על אשר יראה עול וישתוק. בשכונתו, בחוגו היה שופך מרי־לשונו, מדי דברו בהם; ויתלקטו אליו מתי מעט, שהחלו לחשוב גם הם כמוהו, ובהם אנשים מדלת העם, מן ההמון, שאינם אוהבים גם את החסידות גם את שומרי התורה.

לנתן־אריה היו מעתה עניני מסחרו ועסקי ביתו לטפלים ולבו ידע רק אחת: מחשבת נקם! הוא אומר למסור את החסידים למלכות ולהכותם בלשונו; הוא, שהיה עד היום מתון במהלכו, אם גם עז בדעתו, אמר לעשות כל רע ותועבה. הוא אינו מושל ברוחו עוד. —

והיה כאשר אמרו אנשים אחרים לתַוֶך בין העומדים ובין הבאים עוד הציתו את המדורה; נתן־אריה לא יכול לדַבר כל אדם לשלום, אם הרגיש כי נוטה הלז למתי החסידים.

ויחשוב מזמות כל הימים. שָירה קטנה כבר היתה עמו. בכל מוצאי־שבת התאספה אל ביתו ונועצו יחד כדת מה לעשות.

והנה בא הדבר, כי אחד מעשירי העיר, שהוא היה האחד, אשר לא נטה לנתן־אריה חסד, החל לנהות גם הוא בלבו אחרי החסידים החדשים ויתהפך והיה לאחד משלהם; ובכספו אשר נדב החלו לבנות להם בית־תפלה מיוחד. ונוסף על שני בתי־האלהים שבעיר, עוד בית אחד, „קלויז חסידי", ויהי בעיני נתן־אריה ומרעיו כמו בית־אל על יד ירושלים ושילה...

וחמת הגבאי עלתה מאד, בראותו את האכרים מסיעים את האבנים והעצים לבנין החדש, לבבו לא ידע השקט. ביום אשר בו ירו אבן־פנה לקלויז היה משוגע ממראה עיניו. לעִנוי־נפשו אין קץ. הוא רואה בכל יום, איך ירו את היסוד, איך הקימו את העצים לכתלים ואיך טחו אותם. הנה כבר העלו עליו גג ויכסוהו תבן חדש וחלק, העמידו בו הדלתות והחלונות. לבנו את הבית יפה ובחמש מעלות עולים בו. ועיניו רואות וכלות וידו קצרה. בימי קדם הן היו נותצים מצבות אלהים אחרים בשם אלהים! לילה לילה נדדה שנתו מעיניו.

ויהי כאשר הגיעה חנוכת־הבית והחסידים כָרו כֵרה וישתו לשכרה כמו להכעיסו, וירקדו בהלולים, הוא אמר להעלות אש הלילה ולשרפו הלילה, ונפשו לא התפלצה. הוי שנאת־רוח ומשטמת אחים, עד כמה ידך מגעת!

רק בקושי מצא לו נתן־אריה חברים לרעיון זה להשחית, כי בכח פיו דִבר על לבם. אבל גם אלה שנפתו לו התחרטו על זה. רק חייט ואופה אחד היו באמנה אתו, ויהיו ממתי־סודו. שלשתם החזיקו יחד בעצה לרשע ולחטאת־מרי.

מי מלל לפני שנתים, כי נתן־אריה יארח לחברה את אנשים פשוטים כאלה!

והליל האיום הנה בא. המה גמרו להִוָעד בביתו, ללכת שלשתם בחצות אל בית־התפלה החדש, איש איש בעץ גפרית. החייט והאופה לא באו! לשוא חכה להם נתן־אריה, בשרו עליו התכוץ. כמו יד נעלמה באה ותסגור את הדלת בעד רעיו; אבל היד הזאת לא יכלה לעצור בפני נתן־אריה, בקרבו היה דבר, שחזק גם ממנה...

ליל קר היה. רוח קטן נשב במלוא העיר הישנה. בניה שוכבים על מטתם; ואיש לא פלל, כי יקום עתה אחד מהם, ישים את מעילו עליו וישים פעמיו אל רחוב, אשר שם עומד בית־התפלה החדש. בצעדי־און צעד נתן אריה. דממת־הליל לא החרידתהו.

ויעמוד נתן־אריה לפני בית־התפלה, שסגור היה עתה על מסגר, ויביט עליו בעיני־תמהון. שני כוכבים עוטרים את הבית. השמים אלמים. נדמה לו, כי קם עתה מקבר וכי גופו הולך ומשתרע; לו נדמה, כי גדל הוא פי שנים ומשכמו ומעלה הוא רואה את כל שטח הגג. מה הוא עושה פה? והנה כבר האשמורה השניה. ואם לא יעשה זממו עתה יהי כגבר אין איל.

בידים רועדות לקח את תיבת עצי־הגפרית, אשר שם בצלחתו, ומשפשף איזו מהם בתיבה, ויעלו להב, והוא שם אותם על קצה הגג של הבנין והלז בוער מעט, בראשונה בלי חפץ, ואחרי־כן במהירות יתר גדולה...

המבעיר את הבערה נעלם, והגג עלה בלהב וישלך את ניצוציו על הבתים הקרובים, ויקיצו האנשים מפני להט האש ומפני העמוד האדום, שעלה בחלונותיהם, ויזעקו קול גדול: נפלה שרפה בעיר! שרפה נפלה בעיר! ותהי מהומה וקול צעקה והמולה. לבשו האנשים מלבושיהם אך למחצה, קפצו מבתיהם ויחלו לרוץ ולקרא. אלה עלו בסולמות, שפכו מים מחביות ולא עצרה ידם לכבות את הבערה. קולות קוראים: עזורו! עזורו! לא הבינו איש את שפת רעהו. בהלה ורעש, נגישות וצעקות. מבתים רבים נושאים כרים וכסתות, נושאים שלחנות, ספסלים וארונות, כלים ובגדים מונחים בחוץ צרורים צרורים. ילדים צועקים, תינוקות מיללים. ויהי פחת ופחד; גם בהמות הבית קפצו ותנתקנה את מוסרותיהן, ותהי העיר לחרדת אלהים!

ונשרף בית־התפלה החדש עד יסודו, נשרפו כל בתי הרחוב הזה, קפצה האש מהלך שני רחובות ותפול גם על בית נתן־אריה ויִשָּׂרף גם הוא.

ושני ילדים קטנים מנכדיו, ששכחו להוציא אותם מתוך מהפכת השרפה, גם הם נשרפו.

וממחרת היום, כאשר כבתה האש, היו בתים רבים בעיר למעי־מפלה. גם אנשים אמידים התגוללו בראש כל חוצות מאין מלון. בכל פִּנה ופִנה עמדו כנופיות וישיחו במאורע הגדול, וינדו ראש לבנינים, אשר עוד אתמול עמדו על תלם והנה נחרבו עד תֻּמם. הנזק היה גדול לאין ספור. דִּברו גם באסונו של נתן־אריה, ופה לפה מתלחש, מבלי ידע אדם מי הגיד זאת בראשונה, כי ידיו הן היו במעל הזה... וינדו ראש ויאמינו ולא האמינו. כי דברים כאלה נשמעים לרשות, משימים את מבעיר הבערה בבית־האסורים; ואם נתן־אריה באמת חטא ועות, יענשהו ה׳ אלהים ואל תהי בו יד יושבי העיר.

את דברי הימים לאחר־כן לא אתאר. בשנה הראשונה אחרי השרפה הגדולה החלו הנשרפים להתנער לאט ולהקים את הריסותם בעזרת קרוביהם. אולם בנתן־אריה היתה יד ה׳ בו להומו. צבור יֵרָגע מפחדו, לא כן היחיד כי יחרב. —

מיום אשר הזיד נתן־אריה לשלוח יד בקודש, סר לחו, הונו נתמעט, בניו וחתניו לוקחי בנותיו נסתבכו במסחרים רעים, ונשבר מטה לחמם. אשתו עקרת־הבית מתה משברון לב אחרי שנתים ימים. ותקש אחת מבנות נתן־אריה בלדתה ותמת על האבנים. אחד מחתניו נסע בקרון ויתפרצו הסוסים ויפול וישבור את רגלו. שני נכדיו לֻקחו לצבא וישֻׁלחו למרחקי ארץ. לנתן־אריה נכדה אחת יפת־מראה מאד ויעלת־חן, והנה דבק לבה בבן אל־נכר ותבגד בעמה. אל קנא הוא ה׳ אל צבאות!

נתן־אריה חלק את אשר לו בין שארית בניו וייעץ אותם לעזוב את העיר וללכת למקום שאין מכירים אותם; ויעשו כן ויעזבוהו אחד אחד.

והוא בעצמו שכר לו מעון בשכונת הנוצרים רחוק ממשטמת אחיו ולא בא כמעט העירה. ומאז מתה אשתו, כלכלה אותו בתו הצעירה, שלא נשאה לאיש.

ושם, הרחק מרחוב היהודים, חי חיי בודד, התפלל יחידי בלב כבד והיה אומר גם תהלים לפרקים, כי גם את הספרים הגדולים הסיר מעל שלחנו, ולא חפץ הנדח ליהנות גם מן התורה, כי אָבל הוא בנפשו...

פעם הקיץ משנתו ופיו נתעקם, ידו אשר הרים אותה על בית־תפלה לבית־יעקב, מֵתה פתאום ורגליו כבדות; ומני אז נהלה אותו בתו בלכתו לחוץ. הוא לא החליף עוד את בגדיו, ויהי כמו איש מעולם אחר...

איש לא בקרו עוד. מבית־התפלה נעקר מקומו. הוא נחשב כחלף. דברו בו בעיר ואמרו, כי יקום בכל חצות־לילה ומתפלל ובוכה; ואחרים אמרו להפך: השטן הקשה את לבו. נערים קטנים יראו מפניו, כי ראו אותו מרחוק, והגדולים עפרו בעפר לְעֻמתו וברוב הימים נשכח לגמרי מלב.

רק פעם בשנה, ביום הכפורים לפני נעילת־שערים, היתה בתו אוחזת בידו ומובילה אותו לבית־המדרש, וישב שם כחצי־שעה לפני הסף כמנודה וטליתו הישנה על ראשו. — איש לא שם לבו אל המוחרם הזה, גם אחד מן המתפללים לא דרש בשלומו, לא עמד בד' אמותיו; והוא ישב שפי עד אמור החזן: ה' הוא האלהים! ה' הוא האלהים! ואז נגשה אליו בתו, שעמדה מרחוק ומחכה לו, אחזה שוב בידו ותובילהו לבית מלונם, להיות נעלם שם עוד שנה אחת מעיני בני־אדם.

עם ישראל לא יֵדַע סלוח, אל תגעו באשר לו.

והיה בימים ההם באותה עיר נער צעיר לימים, קשה־רוח ופרוע במחשבותיו, שצרה היתה לו מסגרת המושב. — בן תורני היה, והוא גם הוא הבין בתורה, אבל אָיַב את הלמוד. הוא ברח איזו פעמים מן החדר ולא היה שומע בקול הוריו ומוריו. גם חבריו לא היו רצוים לו, וכשגברה הבדידות בנפשו, הלך מחוץ־לעיר והיה מטפס על הגבעות הקטנות ויורד בעמקים; ושם באויר הרחב היה נותן קולו, או רץ ומדלג בכל כחו.

ואיש לא הבין לרוח הנער ההוא. הוא אוכל ושותה כבן־אדם, לו שכל ותפיסה, ולו חפץ ללמוד, כי אז היה כאחד מהם. הורים טובים לו, אבל נקעה נשמתו מהם. — ואם יסרו אותו, לא הועיל, וגם אם דברו אליו רכות, לא ציית כלל. פעם קם ועזב את השלחן באמצע הסעודה, והיה בו צורך למזומן... לו בעצמו לא היה חפצו ברור, אבל בלבו נשב איזה סער. בדמיונו הפוחז היה יכול לעקור אילן, או להסיע אבנים כבדות, ופעם, כאשר ירד ברד גדול משמים, חשב: מה עלתה לעיר מושבו, לו

תחת גרעיני הברד באו אבנים ממש והכו כל אשר בעיר מאדם ועד בהמה וכלה כל בשר.

וציירו לעצמכם: לנער המוזר הזה היה איזה שִׂיחַ ומגע נפש מרחוק עם המבעיר נתן־אריה, ובבוא שעת הנעילה ביום־הכפורים, היה הוא עומד בארבע אמות של המוזר והסתכל בגוף המדוכא הזה. פעם עבר הנער בלילה ברחוב הנוצרים וירא את הבית אשר בו ידור הבודד, ונר קטן מאיר מבעד החלון, ויבקש לפתוח הדלת ולבוא פנימה, אם גם לא ידע מה לו שם. נסתרים דרכי ה׳!

היה יום מעונן. הנער הפרא הזה עזב את בית־אביו וירא והנה ארבעה אנשים נושאים על מטה מת אחד, וכמעט רצים הם במהלכם. הוא מהר אחריהם, לדעת מי מת היום, ונודע לו מפיהם כי את נתן־אריה הם מובילים עתה לקברות, כי אחזהו השבץ וימת. ולמת הזה אין „לויה", אין איש הולך אחרי מטתו ואף השמש לא יקשקש בתיבתו ולא יקרא: צדקה תציל ממות! התעורר הנער וילך עמהם.

נושאי המטה הגיעו ובאו אל בית־הקברות שמחוץ לעיר, חצבו למת קבר לא עמוק וישימוהו בו ויכסוהו בעפר.

היום רד. הנחל, אשר במורד בית־הקברות, השמיע קול המיתו.

ולפתע הרגיש הנער, שעמד במשך המלאכה בקצה, בחֻבו איזה דבר־מעשה, ויקם ויעמוד על־יד הקבר ויקרא: יתגדל ויתקדש שמיה רבה! ויחרדו האנשים ויבהלו.

לאחר זמן נפלה הברה בעיר לאמר: נער פלוני בן פלוני יצא לתרבות רעה.

הבודדים

היום האחרון של חג הסוכות הוא „יום־הכאה׳ להמון־העם היהודי בכל קהלות ישראל וכן עמא דבר. כמו שיש לעניני הרוח ותכונת האדם עת ומקום לצאת אל הפועל, כן גם דורש הכח הגופני העצור את תפקידו ומבקש לו שעה אחת בשנה להתפרץ ולעשות את שלו. וקמו היהודים הפשוטים מדלת העם, האומנים ובעלי־מלאכה ביום חג האחרון בצהרים, אחרי אכלם ושתם ואחרי אשר שמחו את ה׳, עושים כנופיות ושיָרות בשוקים וברחובות. הללו מתגדלים והללו מתפארים על חבריהם. אנשים, שעד עתה היו „שלמים ושלוים׳, מבקשים תואנה להתנפל על אחיהם, שבעיקר אין טינא בלבם עליהם. והנה דברי־ריבות נשמעים, ריב על לא דבר מתפרץ. איש קם פתאום ותוקע לחברו על לחייו, והלז מחזיר ומכהו הוא. וקמו אנשים משני הצדדים לעזור ולעמוד על־יד בעלי הריב. ההמון מתגדל ומתאסף. אנשים שאין להם כל דבר עם בעלי־הריב רצים למקום המעשה, כמו כח עצור דוחף אותם. והמהלומות תחלנה, זה מכה בידו, זה בעץ, וזה באבן; קולות של שכרון המלחמה נשמעים. נשים קופצות אל המחנה ומכות גם הנה, נערים עוזרים לגדולים, כובעים מעופפים ומושלכים ארצה. הכח האגרופי התעורר במחנה העברים!

יודע עם ישראל לכַבד את התורה ואת לומדיה, אבל יודע הוא לכבד לפעמים גם את הכח הגשמי. האנשים, שמראים כח־גבורתם בשעת מלחמה זו, שמם ינשא בבתי־כנסיות ובתי־מדרשות לא פחות מאלה, שמראים „בקיאות׳ במסכת שלמה בעל־פה. בשאר יומי דשתא היו קוראים לאדם כזה, שמכה את חבריו: אכזר, בליעל, בור; ועתה קוראים לו: גבור, אדם בעל כח־גדול. אל תשאלו שאלות על ההמון היהודי ואל תאמרו: סתירות בנפשו. יודע הוא, כי לכל עת, ויודע הוא גם ערך הבשר והגוף.

ימי קטל כאלה היו נהוגים גם בפולנה, העיר אשר אנכי מספר על־אודותיה עתה, ולה היה בזה דבר אחד שכם על חברותיה; בין יושביה היה נמנה גבור ממש, איש שמשכמו ומעלה הוא גבוה מכל העם. וכל מי אשר ראה את גֵוו האיתן, פניו המוצקים, ידע, כי זה האיש אשר עיר שלמה תתפאר בכחו. משה־אברהם היה שֵם הבחור הזה, והוא הכה ביום של חג כזה מאה אנשים, גם מחנה של אנשים לא יכול להפילו, ולא קם איש כנגדו. אמרו עליו, כי הוא עקר אילן גדול בידיו, כי נשא ריחים על שכמו, כשמשון וכדוד בשעתם היה לוחם את זאב טורף, כי נפל עליו ביער, ושור נגח תפש פעם בקרניו. —

אבל לאחת יש לשים לב: משה־אברהם לא היה שופט בישראל, עליו לא היה מוטל לרשת המלוכה או להצביא את אנשי עירו לפני אויב. הוא היה חייט בן חייט. זה, שבכחו היה לעשות גדולות ולכבוש מקום לשבטו, יושב על השלחן ותופר מכנסים פשוטים, מארג, שנקנה בעשרים פרוטות האמה. תוגת גבור שאין לו סביבה!

בפנת העיר פולנה ישב משה־אברהם נדהם ועצור־כח כל ימות השנה, ומלבד החג, שבו יצא מגבולו, לא ידע איש, למה נתן ה׳ לאדם אחד כח רב, שהיה מספיק לעשרה בני־אדם ויותר...

וראו את זה: בפנה אחרת של אותה העיר היה דר נער נבדל ממנו תכלית הבדל. שמו לא היה משה־אברהם, כי־אם אברהם־משה. אביו של זה לא היה חייט, כי־אם בן־תורה, איש נכבד בין היראים, ואתם הלא ידעתם את בני היראים ופניהם הצנומים וגופם הדל. אברהם־משה, גם בהיותו כבן עשרים, פניו כנער בן ט״ז. אמנם רוח לו ויודע הוא לחשוב מחשבות, אבל בשרו ועצמותיו דלים המה. מי יאמר לאביר־הטבע: מה תעשה? לזה יתן גו חזק ולזה נשמה גבוהה תמורתו, לזה מנה אחת אפים בחומר, ולזה ברוח — והרוח מרחף כמעט באויר.

אברהם־משה היה כמחשבה חיה מהלכת עלי אדמות. הוא היה חושב מחשבות, גם על בני עירו, ולא על בני עיר מושבו לבד, כי גם על שאר ערי ישראל, ארחם ורבעם. בעקלקלות העבר, העבר של עמו, עם הגולה, בִּקש לו נתיבות; ובשעה שנפשו פלאים תתהלך ורוחו נדדה הרחק מבית־המדרש, שבו היה יושב ולומד, הרחק הרחק מן הדור שבו הוא חי, היה

בא רעהו, שבעיניני הרוח לא הגיע עד לקרסוליו, והרים אותו בידיו למעלה, כאיש המצחק בכדור...

אברהם־משה נולד לגדולות. בנפשו היה דבר־מה, שיכול היה לחַזֵּק צבור שלם, לתַקֵּן חברה, ובין עקרבים היה יושב, האנשים בעירו לא הבינו אותו ואת שיחו ואין להם צורך בו. איזה חפץ יש ליהודים יושבי פולנה, שאין להם בעולמם רק ד׳ אמות של החנות, לנפשות כאלה?

אברהם־משה יושב בבית־המדרש, מתמיד בלמודיו ונמק ברוח יתרה דאית ביה; והשאלה חוזרת: למה נוצר? למה נִתּנה לאיש מנה, שהוא מוציא ממנה רק פרוטה?

ופולנה אינה עיר גדולה לאלהים. להפך, עיר קטנה היתה ורחובות בה מעט, ובין מזרחה למערבה מהלך שעה של אדם בינוני; ובכל־זאת לא נפגש אברהם־משה את משה־אברהם יחדיו. הנני מגזם, בודאי ידע איש על מציאות אחיו; ובלי ספק עמד ביום ההכאה דחג אברהם־משה מרחוק, וראה את גבורתו של משה־אברהם; אבל מה לאחד את חברו? איזה קשר־נפש היה בין האחד ובין השני? ומי יודע עוד ברחוב היהודים, כי האיש שאמר „הראני את פניך", הרים את ידו ויך את המצרי!

חלום עתיק היה זה בירחי קדם של עמנו, והימים עברו ואינם. —

והנה הגיעה העת, שמשה־אברהם לא יכול עוד לשבת על שלחן החייטים ויחל להשתמש בכחו גם בשאר ימות השנה. בתחלה נעשה פועל־בטל דוקא מרוב כֹּח, ואחר־כך שם ידו עם גנבי העיר. לא לשֵׁם ממון, רק מכח נפרץ — ויהי מאז לבליעל, לגנב ולגזלן, לאיש שחתתו על כל אנשי סביבו, וירע ויצק לכל אנשי העיר; אין בית אשר לא גרם לו הפסד ונזק. ויאנחו בני־ישראל בפולנה תחת עולו הקשה, ומי יאמר לו מה תעשה? מי יאסור את שמשון? —

וראו זה: באה העת, שגם אברהם־משה פתח חרצובות רוחו, הוא החל לחשוב מחשבותיו בגלוי ולגלות את דעתו בפרהסיה, ויחל להלחם את מלחמת־ההשכלה ולהפריע את חייהם של אנשי העיר השוקטים. העם כבר רנן אבתריה, החל לשטום אותו ולשנוא אותו, ויגרשו אותו מבית־המדרש ומבית־התפלה, ויהי שמו מנואץ בפי כל...

ויחיו שני הבחורים האלה חיי נדחים בעירם, ונפשם שוממה...

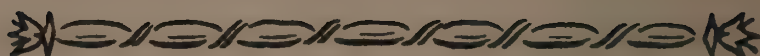
ובבוא צללי ערב ופאתי קדים יקדירו את השמים, ישב משה־אברהם על־יד חלונו ולא ידע רוחו. מה נִתַּן לו לעשות בלילה ההוא? לקחת בר־אוז או תרנגול? עליו לצוד ציד עתה, להלחם עם חיות טרף, להחריד שבט שלם ולהראותם את עצם ידו. — —

ובאותה שעה נשען אברהם־משה על שלחנו ונפשו נמקה. הַשְׁמֵן לב העם הזה ואזניו הכבד. את מי ילחם? את מי ילַמד ויורה דעה? האת בני־אדם מוכרי כפתורים ומחטים? האספו אליו כל שבטי ישראל, האספו כל העם מדן ועד באר שבע, וישא להם את משאו, את משאו הגדול!

הבית לא נבנה ובוניו בתוכנו. —

יורדים ועולים

זאת הפעם

שלמה־חיים בן משה היה גר בבית ארוך סמוך לקלויז, שגג של תבן מיושר עליו, דלתות החלונות אדומות ורושם הכל בביתו כבבית של נגיד. אשת שלמה־חיים השניה היתה אשת־חיל וידעה לשמור את הבית בתכונתו וללַבֵּן את כתליו מבחוץ ארבע פעמים בשנה, וגם שלמה־חיים היה „בעל הבית" כהוגן והיה צופה בעת הפנאי, שיהיה המגרש שמסביב לביתו נקי; לקט כל האבנים וכל דבר של הפקר מן הרחוב, הביא חול אדום ויפזר במלוא המגרש ויעשה אותו ראוה לעין, בהסתכל המתפלל מחלון הקלויז ולבו אינו שומע על תפלתו.

שלמה־חיים היה סוחר נכבד ואיש ידוע לנאמן־רוח. הוא היה שומר ממונם של אחרים כשלו, ומעולם לא לנתה אצלו פרוטה של אחרים בחנם, ולא קרה, שירצה להרויח על חשבון אחרים או גם להתחרות באחרים. — הוא נאמן במעשיו ובאמרי פיו. הֵהֵן שלו היה הן והלאו לאו. לא ירמה את הבריות, לא ילך רכיל, לא ידַבֵּר לשון הרע, לא יתלוצץ, בקצרה: איש שָׁלֵם במדותיו, ולא נמצא כמוהו איש שני לו בעיר. והוא אמנם שונא רָמוּת ולא בקש לקבל עליו משרת גבאי הקלויז, בבחרם בו; רק היה משגיח עליו בין גבאי לגבאי, נותן משלו להסיק את תנורי־החורף, כאשר כלתה מכסת העצים. הוא לא נתן בתור שכן, לעזים או ל„שקצים" לטייל ב„עזרת נשים" בימות־החול, כרגיל, והכל היה עושה בטוב לב, במתינות ובישוב־הדעת. גם לאשתו השניה, גם לראשונה, שמתה בנעוריה, לא אמר „דבר עקום", לא רד בבניו ולא יסר אותם קשה, אם החטיאו לעשות. הוא מסרם תמיד למלַמדים הגונים וילבישם בכבוד. גם הוא בעצמו היה מקפיד על מלבושיו ולא עשה כחבריו „בעלי־הבתים", לבוא באותו בגד, שנושאים בשוק, אל הקלויז. ובקלויז היה מתפלל ממש ואינו הולך מספסל לספסל לשמוע חדשות או לישא וליתן אז בצרכי הקהל. לא יוכל לומר עליו שום

אדם, שנהנה מימיו מקופת הקהל, דבר שאין אחד בלטינה נקי מזה. אדרבה, הוא השגיח לפי כחו, שלא יעשו כזאת אחרים; וגם זה היה עושה בלי רעש ובמין גאות ישרנות, כנהוג, רק בבר־לב ובאיזה שחוק קל, הבא מטוב לב. שלמה־חיים היה באמת אהוב לבריות ונאמן את ה׳, אם גם לא קרא בספר – כי בן איש פשוט הוא ואביו היה תופר שקים. ואף־על־פי־כן אינו מתביש עמו, כדרך הבנים העולים במעמד החברה; אדרבה, הוא מכַבד אותו ומבַקרו בביתו בכל יום השבת וביום טוב. אם יש בני־אדם, שאין כתם בחייהם והדוקש־ברוך־הוא יש לו נחת־רוח מהם, שלמה־חיים הוא אחד מהם. ואל תבקשו כאלה בין לומדי־תורה ויראי־שמים ממש, כי־אם בין בעלי־הבתים הטבעיים בלי חכמות ובלי ספרי־יראים...

בן ארבעים וחמש היה שלמה־חיים, והוא כבר השיא את בניו השלשה ובתו הבכירה מאשתו הראשונה. הוא עשה שדוכים עם בעלי־בתים נכבדים כמוהו וה,חתונות' היו בינוניות, בלי פזרנות, אבל גם בלי קמוץ. הוא לא הבטיח נֻדה רב; אבל את אשר אמר לתת, סלק באמת ומוצא שפתיו שמר. חס וחלילה, שיגע בכסף הבנים אחרי החתונה, דבר שגם נגידי לטינה עושים בשעת הדחק. בכלל ישרים כל מעשיו ואין בהם נפתל.

נִתן להאמר, כי שלמה־חיים לא ראה משבר־מסחר מימיו, או, להפך, הצלחה פתאומית; מעמדו השתלשל בדרך ממוצע תמיד ואנית חייו לא נלחמה את הגלים. גם השנוי מאשה לאשה לא היה נכר אצלו ובזמן קצר נשכח. – אשתו השניה חנכה את בניו מאשתו הראשונה, לא היו ריבות־בית אצלו ולא נגודי־משפחה כרגיל; ולהפך, גם הרמת משפחה לא נפלה בחלקו. בקצרה: כל הדברים, המעלים את החיים או מורידים אותם, לא ראה; ואותו השויון אשר בנפשו הצטרף אל המנוחה שבמצבו תמיד. – נצייר לנו, שס״ה ימים בשנה בלי ימי שבתות וימים טובים וגם בלי תעניתים וימי־אבל; נצייר לנו, אומה שכלה ישראלים בלי כהנים ולויים ומיוחסים וגם בלי ,עמי הארצות', מעין אלה היו בחיי שלמה־חיים. והוא, כאמור, לא קרא בספרים, וגם את החומש לא ידע ומהעבר הישראלי לא ידע רק את אברהם, יצחק, יעקב ואת משה. איזה דבר יקח אותו בציצית ראשו וישאהו הלאה? מה ירחיק אותו ממעמדו הנפשי ועם איזה דבר חדש מקרוב־בא יתנגש? – הנני מתאר לי בדמיוני לרגע, כי באו בני־האלהים להתיצב לפני ה׳, ויאמר להם: השמתם לבכם אל הסוחר הישר

שלי בלטינה שלמה־חיים, והוא איש תם ואינו עושה עול; ויען אחד מהם ויאמר: התנם ישר דרכו, העמידו בנסיון טוב ורע ונראה, אם לא יט מתכונתו הצדה. אבל למה בדמיון ומשל אדבר? אספר גופא דעובדא היכי הוי ואיך נשללה מאת שלמה־חיים מנוחתו ואיך תעה מני דרך...

מעשה שהיה כך היה: בעיר לטינה היה רב אחד והוא פלאי. הוא היה מופלג גדול בתורה, וכמעט גאון וחוקר ב,מורה נבוכים' וב,כוזרי', והיה ימים רבים מבעלי הריב עם הרב מסקוירה ומתנגד גדול והיו לו רדיפות גדולות; וגם הוא רדף את החסידים ותהי לו מלחמה רבה בחייו, והיה מפורסם הדבר בכל הסביבה. ובבואו בימים ומסחרו כלה וגם אשתו מתה ונשאר לו רק בן יחידי, נכשל כחו ולא עמד עוד, ויקם בבקר אחד וילך אל הרבי, רבי יצחק הזקן, ויקבל מרותו ויבקש סליחה, והרבי קבלו ונתן לו תשובה, כי ישוב ללמודו ושבמקום ש"ס ופוסקים וחריפות, יעסוק מעתה בדיני הלכות וב,שלחן־ערוך'. וכעבור שנה או שנתים ומצבו של יחיאל, כך שם המתנגד, עוד הורע, מנהו הרבי לרב בעיר קטנה לטינה, שהיתה סרה למשמעתו. לולא היה יחיאל מתנגד בתחלה, כי אז היה ראוי להיות רב בעיר גדולה ולטינה הקטנה לא זכתה בו לעולם, גם זאת היתה מעין ,תשובה', שיבוא לכהן בעיר מעטה... וילך יחיאל ללטינה ויתישב וידין ויפסוק שאלות, וישב שם כבודד, כי לא היה שם איש, אשר היה יכול לדַבר עמו בעניני חריפות או מחקר ויסגור הכל בלבבו...

ובנו היחיד פינחס לא היה מופלג ובעל־כשרון, אבל היה חכם מחוכם ויפה־תואר וגדל־הקומה, ויאהב אותו אביו מאד; וממות אמו לא נשא אשה אחרת וישב הרב אלמן עד יומו האחרון.

מצבו בלטינה היה מצב של עניות, כי ה,הכנסות' לא היו מרובות; והוא גם בזה קבל עליו את הדין, שלא להיות רץ אחרי ממון ואחרי רוָחים. רק את בנו פנק לפי כחו וילבש אותו בכבוד וימלא כל משאלותיו.

על־ידי רומו הפנימי היה כעין מרחק בינו ובין אנשי העיר. לא היו לו מיודעים, לא התקרב גם אל הגבירים ולא החניף לעמי־הארצות. אם היה אדם שואל את אנשי לטינה, היו אומרים, כי חסרונו של הרב שלהם, שגדול הוא עשרה מונים מאשר צריכים לו. דבר ההתנגדות שלו מלפנים

לא הבינו; אבל זאת הבינו, כי הוא אינו כרב הקודם — ולא כרב של זָלונה הסמוכה ולא כהרב בסָרוָֹה. אם נחשוב היטב נמצא, כי לא דִבר הרב הזה עם שלמה־חיים רבע־שעה מימיו; אבל הוא ידע אותו. הרב יחיאל ידע את כל אחד ואחד מ„צאן מרעיתו" בלטינה, ידע את גלויו ומסתריו, עינו הנפשית היתה צופיה בכל. לא יפלא הדבר, כי בנפול הרב למשכב וירגש, כי בא עתו ללכת בדרך כל הארץ ואין לו על מי להניח את בנו מחמדו, נפל הגורל בלבבו על הסוחר שלמה־חיים ויקרא אותו וימסור את בנו בידו עם מעט הירושה הנותרת ממכר החפצים והספרים, ויצוהו להיות לו לאב ולהשגיח עליו; ויבטיחהו שלמה־חיים על הדבר הזה.

ידע הרב, כי בתו הצעירה של שלמה־חיים לא מאורשה עוד, והוא גם ראה אותה פעם בלכתו אל הקלויז להתפלל ותיטב בעיניו לקחתה לבנו וירכֵּן את ראשו אל שלמה־חיים ויאמר לו: אם תשמעני, תנה גם את בתך לבני לאשה ותהיה לו לאב. את הדבר הזה לא פלל שלמה־חיים לשמוע; ומעולם לא חשב, כי יהיה לו הכבוד הגדול להשתדך עם רב, אבל לא יכול למרות את פי השכיב־מרע, ויאמר הן, ויתן לו ידו על הדבר.

ויקרא הרב את בנו החדרה ויברכהו ויסגור את עיניו וימת. —

ואבל כבד ליהודים בלטינה, שלמה־חיים היה מבלי משים למוציא־ומביא בעניני הקבורה וסדור הענינים. הוא, אשר עוד אתמול היו לו רק עניניו ההולכים במנוחה, היה עתה לגזבר ולפטרון לנפש אחרת; והנפש הזאת כבר שייכת גם לו. אחרי ההלויה הגדולה בסגירת החנויות ובהליכת כל בני־העיר אחרי מטתו של הרב היה על שלמה־חיים לסַדֵר את נחלת המת ולמצוא קונה לספרים הרבים ולכלים שונים. לפינחס היתום שכר מלון, שיש בו גם כלכלה, בבית נכבד אחד, כי לא יכול עוד לקחתו לביתו, בהיותו עתיד להיות חתן לבתו. עוד לא ידע העם בעיר על־דבר השדוך, כי כן צוה עליו הרב לגלות את הדבר רק כעבור חצי־שנה אחרי מותו, אבל בלבו כבר עשה הדבר פרי. — הוא החל להביט על בתו בעינים אחרות וימצא אותה מלאת־חן. בבואו ממסחריו הביתה, לא היה עוד נקי ממחשבות; אדרבה, הוא ישב וחשב ודִבר עם אשתו, ובכלל הכירו בוֹ בקלויז איזה שנוי. ובקראו את פינחס אליו ביום השבת אחרי הצהרים ויסתכל במיועד להיות חתנו, היה איש אחר לגמרי. הוא כבד את החתן

בממתקים ויין ביד רחבה; התחיל להלביש את בתו מלבושים יותר טובים מאשר הלבישה עד עתה, לא קמץ באלה. החיים המה חדשים!

עברו כששה ירחים, ויקרא שלמה־חיים מנין אנשים וקרוביו ויכתוב את ה„ראשי פרקים", ולטינה שאמרה: היטיב הרב לעשות, בבחרו בשלמה־חיים הישר לאפיטרופוס, כבר השתוממה. היא קנאה בו על אשר זכה לשדוך עם בן־רב. ודבר כזה לא חשבו מעולם.

איני אומר, כי גבה לבו של שלמה־חיים, אבל דבורו עם הבריות היה עתה יותר בנחת; הוא הרגיש, כי חייב הוא להשמר במהלכו, כדי שיהיה ראוי להיות מחותן־הרב גם בחייו. הוצאות הבית היו באיזו רוחה יותר מכפי לחו; והשדכנים, שכבר חשבו בבתו שבגרה, ולפתע נלקח מהם הנתח הטוב, באו אל ביתו ביום השבת אחרי הצהרים.

וכעבור שנת האבלות ופינחס גמר את הקדיש האחרון, עשה שלמה־חיים משתה גדול ויחוג סעודת־האירוסין ברוב־עם, גם אלה, שלא היה קוראם למשתה מצד עצמו, קראם עתה לכבוד הרב... חג האירוסין היה כעין חתונה, העלו בשר ודגים ויין הרבה; וכל אלה היודעים „שמחותיו" של שלמה־חיים מקודם אמרו, כי לא ראו כזאת אצלו מימיהם, אבל נוכחו, כי אין השמחות הקודמות יכולות להיות דומות לזו.

והיד, כיון שנפתחה פעם אחת, הוציאה וחזרה והוציאה... לכלה עשו מלבוש חדש בכל פעם. מתנות נתנו לה ולחתן גם יחד בשם שני הצדדים... בכל יום שבת, שהחתן סעד אז בבית המחותן, הכינו הכל בהרחבה ויביאו עוד שנים ושלשה שכנים להיטיב לבם ביין ובמגדנות. בכל עת, שנסע שלמה־חיים לעיר המחוז, הביא איזה דברים לכלה. גם לאשתו הביא מטפחת של משי פעם ושתים. חִבה יתרה נודעת לו אליה, שהיא נתנה לו בת כלת־רב. ובכלל כבר מתחילים להכין את עצמם בבית שלמה־חיים לחתונה. האֵם מפטמת תרנגולות ובנות־אוזה ואוזים, והאב מביא בכל פעם „חתיכה" של בד לתפור לבנים לַכַּלה. בלטינה יודעים, כי הפעם תהיה חתונה־גדולה אצל שלמה־חיים. והנה הימים ממשמשים ובאים. החייטים התחילו תופרים בבית שלמה־חיים את הבגדים ואכלו על שלחנו בימי העבודה, כנהוג אצל נגידים. ה„הלבשה" היתה „יקרה", בין הלבשת החתן בין הלבשת הכלה; הכל נעשה ממשי וצמר טוב. בגדי שער לימות

החורף עלו בעד הזוג למאות רו״כ, כל הצרכים נקנו ממינים טובים, איך אפשר לקמץ בזה? הלא תבינו.

ימי החתונה באו! האהל שנטע שלמה־חיים לאולם־המשתאות היה גדול מאד, ויעבדו בהעמדת קרשיו, חלונותיו ונטות שמי־יריעותיו כשבוע ימים. התפלות בקלויז נתבלבלו, כי הביטו המתפללים תמיד דרך החלונות למקום העבודה, אנשים אחדים לא יכלו לעצור ברוחם, ויפשטו את הטלית ותפילין, וירדו שם למקום העבודה, לתת עצות בשכלול הבנין. — נערים מן החדר ושלא מן החדר עמדו שם כל היום, רקדו על הקרשים, הסיעו את העצים. פשוט, ימי־גנוסיה היו ליושבי לטינה, כאשר לא היה להם זה ימים רבים.

והשמחות החלו! הנה „כלי זמרים" מפורסמים באו מעיר המחוז, מספרם אחד־עשר איש. גם חזן בא לעיר לשַׂמח בקולו בשבת, שקוראים החתן לעלות לתורה. וילכו כל איש ישראל בלטינה לקדש על היין אצל שלמה־חיים ולאכול ממתקים. הנשים לבשו בגדיהן היותר יפים ושָׂמו עליהן תכשיטיהן, ואת חרוזי־הפנינים על צואריהן. המעט הוא הדבר, לשמח חתן יתום, והוא עוד בן הרב, ורב שלהם. — אחרי הצהרים באו הנערות וכל הבתולות שלא ידעו איש, לשמוח את הכלה. סעודת ה„שלש סעודות" היתה גדולה ורבה! ובמוצאי־שבת כבר התחילו הרקודים וישתו בני לטינה כל היום ההוא, ויאכלו וישבעו ויקחו גם לביתם מן הנותר. פשוט „חתונה של מלכות" עתה בלטינה, ומי לא ייטיב לבו?

ואנוס אני לגלות לקורא, כי בכיסו של שלמה־חיים לא היתה „מלכות" כלל. מזלו גרם, כי דוקא בשנים האחרונות לא ראה ברכה רבה במסחריו וההוצאה גדלה מאד. — הוא כבר היה „בעל חובו" כמעט על אלף רו״כ ויותר, וילוה עוד, בתחלה בבטחון, כי ירויח מהרה וישלם, ואחר־כך בלי מחשבה עוד... הדבר לא היה עוד בידו. — טבעו כמו נשתנה, ורגש הצדקה שלו התחבא חרש וישב לו במדוד התחתון של לבו, עד יעבור זעם... וכשרבו ההוצאות, שם ידו גם בירושת החתן המעטה ולקח בחזרה את הנֵּדה שהשליש. בודאי עשה זאת בראשונה על מנת להחזיר במהרה; ואחר־כך — כבר בלקיחה סתם, באין ברירה. והנה עתה רעש החתונה. בכל שעה ושעה באים ותובעים: הבו! הבו! הבו! דברים אלה נחוצים עוד

עתה ואלה נחוצים! יין ומיני־מרכולת נלקחים בהקפה אצל כל החנונים, הקמח נלקח בהקפה, גם הנופת והדבש. באות ערלות ומביאות דגים. עופות רבים נשחטים. צריכים לשחוט פר בן בקר, והערבוביה גדולה! מה יעשה שלמה־חיים? הנני שואל אתכם, מה יעשה באמצע החתונה, והשמחה גדולה ופזור־הנפש גדול, גדול מאד.

יום החופה בא! מרקדים האנשים ואוכלים ושותים באהל הנטוי ובביתו. הכל שמח ושותה לשכרה. ה„כלי זמרים" מנגנים והתוף משמיע קולו, וראשו של שלמה־חיים מתפוצץ מרוב דאגות, והוא לוה על ימין ועל שמאל. שולח ציר בחפזון לרעהו זה ללוות ממנו מה, שולח לחנות זו לקחת שם אוכל; לזה יאמר מחר אשלם, ולזה יאמר מחרתים. הוא אינו שומע בעצמו מה שיאמר. כבר חדל מרוב ההלואות לרשום הכל בפנקסו, כאשר היה עושה זה לפנים גם בפרוטות מועטות, במלים קצרות: שלמה־חיים אינו עושה עוד נשואים לבתו, הוא שוחה במים שוטפים, והגלים אומרים לבלעהו חיים; והוא חוגר שארית כחו ושוחה הלאה. — —

והנה החל ה„משתה הגדול". כל אחד נתן „מתנת דרשה" שקל או חצי או גם שנים ואכל הוא וביתו פי חמשה. העולם עולה! שלש מאות אנשים יושבים ביום הרביעי־בשבת בלילה ואוכלים מעדנים עד כדי שובע. הנשים לבושות כלן פאר, אור גדול באולם מהמנורות הרבות, הוד והדר והרחבת־הנפש! אין דאגה בעולם! אין חשבון בדיני שלי ושלך! אדרבה, הכל שותים ושמחים...

ולפתע קורא העם לאמר: המחותן! איהו? איה המחותן? קרואים באים ומושכים אותו בחזקה לרקד עם הכלה ועם החתן. שחוק וצהלה! בעל־התוף הוא שכור כלוט, והוא מכה בתוף ובמצלתים, כמו רעם בגלגל.

הכלה הלבושה שמלת משי לבנה היא יפה מאד. החתן צועד קוממיות ודומה למלך. לטינה שמחה כביומו של משיח. את בן הרב שלהם הם משיאים. מה יחסר להם בעת שמחה כזאת? —

וממחרת היום, כאשר אחרו אנשי לטינה לקום מרוב שתיה וצהלה, כבר ידעו הרבה מן הקרואים, מה חסר להם... והקול עף מבית לבית לאמר: פשט שלמה־חיים את הרגל ואינו משלם לנושיו! קצרה ידו גם להחזיק את

המעמד עד אחרי ,יום השבת השמח׳, והשבר כבר בא ביום שאחרי החופה.

והמהומה בביתו של שלמה־חיים היא שונה הרבה מאותו של אתמול. עתה לא קולות של שמחה נשמעים, כי־אם של צועקים ותובעים ממש. צועקים לכסף! צועקים לתשלומים! עומדים חייטים וסנדלרים, אופים ומבשלים, חנונים וסוחרים, גם מלוים סתם, אלמנות שהפקידו כספן המעט בידי שלמה־חיים הישר, ומבקשים כסף. בזיונות, קללות, תאניה ואניה. הכיס ריק! אין גם פרוטה אחת לשלם. נערים יחפים עומדים בחוץ ומסתכלים בחלונות; הם, שהתגנבו אתמול לשמוע אל הזמרה, שומעים עתה זמרה, שעוד לא יבינו אותה. איזה עזי־פנים מהנושים אמרו לשאת את הכלים מביתו של שלמה־חיים בתור משכון; זה יחטוף כסא, זה קערה וצלוחית, זה לוקח כף של כסף ומזלג. רושם ההרס נראה בכל פנה; והחתן והכלה עמדו במהומה בקצה החדר ועל פניהם חורת־מות. הוי, חיים אכזרים, את מפונקי עמי תגרשו מבית תענוגיהם. שלמה־חיים מה עשית? מה חשבת? —

אשקא דרספק חרב ביתר, ובחורבן זה נשקעו שני אלפים שקל כסף של אחרים. אתם לא תדעו, מה הוא הכסף בעירות הקטנות...

ואם יאמר אדם, ששלמה־חיים הרשיע לעשות, להיות לוקח ואינו משלם ומוציא יותר מכחו על חשבון אחרים ושסר מדרכו לחלוטין ונהפך לבו, איני יכול להסכים עמו. ולי חשבון אחר בזה. שלמה־חיים לא נשחת בימי אותו המאורע, כי־אם תעה מני דרך... יותר נכון, הוא נדחף מן דרך. — שלמה־חיים היה איש ישר ולא נטה מימיו לימין ולשמאל, עד אותו יום שנהיה לפטרון, אז אחז המאורע הזה בציצית ראשו ונשא אותו הלאה עד ימי מהומת הנשואין. וכעבור ימי הסערה, שהוא אינו חייב על בואם, התחיל להתכנס ולנוח מימי המשבר, והנה שב רוחו אליו ויעמוד כתכונתו באותה נקודה ממש, שעמד בה לפנים. — ובאמת כעבור זמן־מה שם לבו לתקן מה שעִוֵת, ושב לעבודתו ולמסחרו, ואם אמנם לא היה יכול לשלם חובותיו הרבים מימי הבהלה, אבל את החובות החדשים שלם בעתם, והיה נאמן כבתחלה ושמר מוצא שפתיו כבתחלה... אנשי לטינה בעצמם הבינו, כי שלמה־חיים מהיום אינו אחראי בעד מעשיו בחפזון מאתמול, וגם בעלי־

חובותיו מאז השלימו עמו ברבות הימים והִלוו לו גם עתה והחזיקו בידו ובטחו ביושר לבו. כה התבסס שלמה־חיים עוד הפעם לאט לאט במסחרו ובביתו ויחיה הלאה כמקודם. הוא גם החזיק את הזוג על שלחנו כראוי, ומעתה בשובה ונחת ולפי השגת ידו... ברוב הימים הכל נשכח, כאילו לא נפל דבר. — אמנם שלמה־חיים לא עמד אז בנסיון של אותו מלאך; אבל קשה לאמור, כי יש מזה ראיה בידי המנסה, שלא ישר לבו ותועבה בקרבו — פשוט, חלום היה הדבר אז, בימי החתונה הגדולה, חלום קשה, וייקץ משנתו, וירחץ ידיו, פניו ורגליו ושב אל החיים הממשיים כבראשונה! או תמונה אחרת: הנה איש שלא שתה מימיו, וקרה לו, ששתה פעם לשכרה ויחלה, וכאשר פג יינו שב לנזירותו. מה אתם תמהים, האם לא ראיתם בחיים מקרים כאלה?! — —

ב י נ ת י ם

יהושע־נתן לבית דוד היה אחד בין י״א אחים והיה הפחות שבכלם. הוא היה דל ומסכן כל ימיו, אם גם נחשב בין בני בעלי־הבתים והיה שייך לנותנים „קצבה" ולא למקבלים. בבית קטן שבור היה דר בקצה העיר, בבית שכבר התפרד הטיט הלבן מדפניו ונראה בו החמר התחתון כמו שהוא בלי לבוש. והיה שם בחדר אחד בלי חלונות מעין בית־מרכולת לסובין, בית ממכר לקדרות ולפעמים גם לבצלים ושומים ולתפוחי־אדמה. הסובין והקדרות היו המין התדיר בחנותו ופרי־האדמה המין שאינו תדיר; ובשניהם לא ראה ברכה מרובה, כי בכלל אין הברכה מצויה במעשי יהושע־נתן, אף־על־פי שאינו מן הסכלים והעצלים, ואדרבה, הוא בעל שכל ואינו עצל, ואוהב לעבוד ולחפש אחרי כל רֶוח שבא בקושי ולא בקושי. אבל אינו בר־מזל, במקום שאחרים מרויחים, הוא מפסיד; ואם יזדמן לפעמים שירויח קצת, אז יארע לו מחר היזק גמור ויפסיד גם את הרֶוח. למשל, קרה מקרה, שהיה פדיון מעט ביום השוק לקדרות ומכר שבע קדרות, ארבע קערות ושני כדים או שלשה, ואם כן מעמדו בו ביום אינו רע; והנה מתגנבת בהמה בריונית של השכן הקרוב ואוכלת מן הסובין מדה שלמה, והדבר ינעם לחכה, כאילו לא היה בזה כל גנבה והפסד ממון של ישראל. פעם אחת עלה לו הדבר לעשות „קניה טובה" בקדרות מלובנות ומצורפות באש, ויעמול יהושע־נתן איזו שעות להעמידן שורות שורות זו בצד זו וזו על גבי זו; והנה בא אדון אחד לקנות אצלו חמש סאה סובין בקניה אחת וירץ יהושע־נתן למוד את הסובין, וכבר חשב את הרֶוח, שיהיה בכל סאה. מה עשה הקדוש־ברוך־הוא? הטיל יצר־הרע בעז של יהושע־נתן, לדלג על הקדרות ותשבור הרבה ועלה ההיזק רב יתר על מה שהרויח בסובין. ולא די עוד הדבר הזה, כי־אם בשעה שכל בהמות דקות של בני־ישראל בנטילה — כך שם המקום — פרות ורבות ומולידות בבוא הקיץ ודדיהן מלאות חלב, נשארה העז של יהושע־נתן עקרה ולא נפקד רחמה, ותהי אוכלת ואינה עושה . . .

זכרו־נא׳ כי היה יהושע־נתן אב לשלשה בנים׳ בן אחד ושתי בנות׳ ובכלל׳ כל בית דורש הוצאות׳ ואם גם החיים בקמוץ ובמחסור׳ ועל־כן היה עוזב את הפרנסות הביתיות ומלכה אשתו (שמלבד שידעה לקללו תמיד ולמשוך בזקנו בעת ריב או גם להשליך אלונטית בראשו ולקרא לו „שלים־מזל׳ „דלפן׳ „בעל־חוטם׳ — אמנם ליהושע־נתן היה חוטם עקום מאד — ידעה גם לסחור במסחרי הבית׳ וגם כן לא בחריפות גדולה) והיה עוסק בפרנסות סתם׳ שאמנם גם הן אינן מן המין המובחר׳ אבל יש להן מעלה׳ כי לא דרושה להן סחורה כלל . . . יהושע־נתן ידע והבין במשניות׳ ידע את הפרק השני של בבא מציעא׳ חומש עם רש״י וגם „פסוק׳ עם מצודות׳ והיה מלמד בימיו שלשה זמנים רצופים וישלחו אליו את בניהם כל אנשי נטילה׳ שאין ידם משגת לשלם שכר־למוד׳ ולמלמד אחר לא יכלו להעיז בפניו וליהושע־נתן יכלו להעיז׳ ותהי מהומה גדולה בביתו; נוסף לעזים ההולכים על ארבע׳ באו עוד נערים בני י״ב׳ הולכים על שתים׳ לשבור לו קדרות ולהפוך שק מלא סובין׳ ו„שכר למוד׳ ראה „כאשר יראה אדם את אזניו׳ . . .

בקש יהושע־נתן ומצא׳ שאין זה „תכלית׳ כלל׳ ויסגור את החדר׳ ויחל לסחור בגורלות ליפציג וברוינשויג׳ היושב עולמים הוא יודע׳ איך נתגלגלו משם לנטילה הרחוקה משם מהלך רב! אנשי נטילה הם מסופקים בכל הענין׳ — אמנם במציאות ליפציג אינם יכולים לכַחֵש׳ כי זאת יודע כל איש ישראל׳ שאבותינו היו נוסעים לליפציג׳ כדי לקנות סחורות׳ אז בשכבר הימים׳ אבל בדבר ברוינשויג הם טוענים: להד״ם! ובכלל גורלות הם דבר שאין בהם ממש׳ והכסף הנתן במחירם יש בו ממש׳ ברי ושמא׳ ברי עדיף! ובכן פנה יהושע־נתן לעסק יותר מזומן׳ לשדכנות — ואותו דבר אינו בקיר״ה׳ לא מעבר לים׳ כי־אם בנטילה ממש; והוא למד מימי סרסרותו בגורלות את „מלאכת הדבור׳ ויהי יודע היטב להציע ולתאר את החתן או את הכלה בכל מיני מעלות ולהשבע על כל אלה בחייו ובחיי אשתו ובניו׳ ואף־על־פי־כן לא האמינו לו אנשי נטילה׳ שדרכם היה להתלוצץ עליו כלם. וכשקרה לו נס׳ ובאמת עלה בידו לגמור שדוך ודמי השדכנות היו הפעם עשרה רובל במזומנים׳ סכום לא מעט גם לאבי החתן או הכלה בעצמם׳ נתגלגל הדבר׳ שברגע האחרון נודע הדבר עוד לשנים־שלשה שדכנים „ויתחבו בזה הענין ידיהם ורגליהם׳ ולקחו חלק כחלק מפרי

עמלו, ויהושע־נתן היה צועק ובוכה ואין מושיע! ונוסף לפגע הזה, להפסיד מעשרה רו״כ חמשה או גם ששה, היתה מלכה אשתו, משלמת לו את החסר כפלים, בקללות ובצעקות, והיתה יכולה לקחת בעצמה קדרה ולהשליך אל מצחו ותשבר הקערה ובמצח פצע וחבורה, וששה שבועות רצופים הלך יהושע־נתן במטלית חבושה לראשו, והיה מתלוצץ בעצמו על מזלו והיה קורא לזה „דמי השדכנות מהצד השני" או העודף ו„היותרת". —

בכלל לא היתה לו ליהושע־נתן כל סבה להסתיר את המעמד בביתו בינו ובין מלכה. אדרבה, כשבא לבית פלוני או אלמוני להציע שדוך, שכמובן פתח דבריו לפני עקרת־הבית תחלה, על כוס חמין והכל בדרך אגב, כאדם הבא מענין לענין, היה מְסַפֵּר את המעשה האחרון, שבינו ובין זוגתו, ואת הריב שהיה לו ביום השבת, ואיך אמרה לו כך וכך, והוא השיב לה כך וכך, ושבאמת תמרר לו חייו, וחייו אינם חיים. ובתוך כך נזכר, שיש לעקרת־הבית בת אלמנה מאישה או גרושה, והיה מביא ראיה מן התלמוד ש„טב למיתב טן דו מלמיתב ארמלתא" ויציע מעיר אחרת איזה יהושע־נתן אחר, אם גם שמו יעקב בן צבי או צבי־יעקב ואינו מוכר סובין וקדרות, כי־אם מלח ודגים. באפן כזה נמשכו חייו; ומלבד הכוסות של חמין, שהיה שותה מחוץ לביתו, והרי יש בזה גם ניצוץ אור, היו חייו באמת מרים וקשים, וביותר, כי מלכה „היתה מלכה" מיום הראשון אחרי הנשואין עד עתה „ונשארה נאמנה לטבעה". ואם נסה אדם לומר: „יהושע־נתן, הלא יש לך אשה מרשעת; ולמה לא תפָּטר ממנה?" היה מתגרד במצחו ובזקנו והיה משיב: „מה שייך, מרשעת, כל הנשים, שיש להן בעל עשיר כמוני ו„מונחות כל ימיהן תשע אמות באדמה", צועקות ללחם ו„ממלחות" הן את טענותיהן באיזו קללות". ולפעמים היה מתפלסף ומשיב סתם: „הגיהנום אינו גן־עדן, חיי בודאי אינם גן־עדן, אבל מה בכך, לוּ רק יעזור לי השם להרויח בחודש זה מה". כל זה אמר בחיוב, כלומר, לזכות את מלכה או להסיח לדבר אחר. התחילו אחרים מן הצד השני: „יהושע־נתן „לא טובות" אנו שומעים עליך, לנו נאמר, כי מלכה אינה אשמה כלל ושאתה אשם וכו׳", היה שופך עליה את חמתה והתחיל לפָרֵט את חטאיה, מיום שנשא אותה עד הנה ולחשוב כרוכלא מעשיה, שעשתה ביום זה ובשעה פלונית וב„סדר" פלוני. מה שייך, לבן־אדם מישראל יש אשה רעה, והוא, או כובש פניו בקרקע ומקבל עליו את

הדין, או מטיח דבריו כלפי שמיא, הכל לפי הזמן, רגש השעה וטיב השואל. יהושע־נתן לא היה בזה שונה מאדם אחר במזל כזה. ואם נעיין הטיב בדרכו, בחר לו תמיד כלל זה: לפני נשים ובמסבת נשים, כלומר, בעת הצעת נכבדות לבניהן או לבנותיהן, היה מדַבר כנגד מלכה ורוע מזלו, ואולי כדי לעורר רחמים עליו ולרַכך את הלב, ל„עשות השדוך"; ובמסבת אנשים היה אוהב לכסות על הדבר, ואולי על־ידי הרגש, שלא להתראות כאיש בשמלת אשה, כלומר, איש שאשתו מושלת בו. — —

שלשים שנה כבר עברו על יהושע־נתן, י"ז שנה מעת ש„ריחים בצוארו" וי"ג שנה קודם לזה בתור „בחור", ואז גם כן לא ראה רוב „ברכה"... ואם נצרף אלה לאלה, נצרף את ימי חייו תחת ידי אמו־החורגת הרעה בבית־אביו, שהיתה „תולשת את שערו", אל חייו עם מלכה יורשתה, התולשת בזקנו, ונחשוב עניות בית־אביו עם עניותו בעצמו, נמצא שלא היה לו „יום מנוחה" מימיו, ושבאמת לא בר־מזלא הוא יהושע־נתן. אומרים, כי גם אחיו הצעירים ממנו לימים היו מושכים באזנו ולוקחים ממנו את השייך לו — ומי יאמר להם לא כשורה אתם עושים? ומספרים, כי ביום חתונתו, שאז הלא מדינא ישראל הוא, כי „חתן דומה למלך" ויש לו שעה של נחת־רוח, קרה הדבר, שנטרפה באמצע ה„מרק של זהב" וכל הסעודה על־ידי עצם שבורה אומללה, שנמצאה, ונתערבו כל העופות ונתבשלו יחד; ואבי מלכה גם־כן לא היה עשיר גדול, כמובן, ויהפך המשתה לאבל, ואז באו אנשים ויגנבו גם את הטלית שלו החדשה, כדי שיקוים בתר עניא אזלא עניותא. משטרים טובים בהנהגת העולם! מה תחשבו, אחי?

ועוד אסון אחד, אם גם בדרך אי־ישרה, קרה ליהושע־נתן, וזה חפץ אני לספר לקוראים בדיוק נמרץ, כי ממנו היו תוצאות לעזיבת מלכה את עקת־החיים, שהיתה לה למנה, עוד בחצי ימיה, אם אמנם גם זה בא בדרך אי־ישרה.

פעם אחת בא רבי חדש לעיר נטילה, והוא עוד לא היה שם מימיו ולא ידע מוצאיה ומבואיה. ויהי דרוש לו, מלבד משמשיו הארבעה, שבאו עמו, עוד משמש אחד בן העיר גופא. ויפול הגורל באכסניה, שהתאכסן בה, על יהושע־נתן, שמי כמוהו, שהיה מלמד, סרסור בגורלות, ועתה

שדכן ובא בין הבריות, מסוגל לשרות כזו. — וימהרו להביאו לפני הרבי ולא מצאו את ה,שלים־מזלי בבית. —

הדבר היה בערב־שבת בבקר, ויהושע־נתן הוא תמיד בשעה זו בביתו, כי הן הוא אז בבחינת ,משמשת' ממש, ועליו לעזור בהכנת־השבת, בכל העבודות הקשות ולקבל על ראשו גם את מטר הקללות, שבעת־בהלה כזו הוא מצוי גם בבתים, שבכל ימות השבוע שוררת בהם ,שלום ושלוה'. ואותו בקר, כמו להכעיס, נזדמן הדבר, כי מלכה בעצמה נתנה לו רשות ללכת הכפרה, כי אמרו שיש שם ,קניה טובה' של תפוחי־אדמה, והדבר הוא ,מציאה' ממש. — וסוף דבר היה, כי במעון הרבי לא רצו לחכות ליהושע־נתן, ובראותם שלא בא, מצאו להם מין בן־אדם אחר, והיה הפסד בידים עד שמונה רו"כ או עוד יותר; וגם את תפוחי־האדמה לא קנה יהושע־נתן, כי בראות האכר אותו צועד על סף ביתו רם לבבו ובקש במחירם שלשה מונים. לך טוען עם נכרי עקש! אין מזל לבר־ישראל, וליהושע־נתן באמת לא היה מזל. תחת לשוב הביתה תיכף, ולו עשה כזאת, כי אז אולי עוד השיגו אותו שליחי בעל מלון הרבי, הלך יהושע־נתן אל נכרי אחר ואל השלישי ואל הרביעי, ומכלם יצא בידים ריקנות בלי קניה. וכדי שיהיה לו ,שכר הליכה' שלם קפץ עליו עוד כלב רשע ויקרע על לא חמס בכפו את שולי בגדו, וישב יהושע־נתן בצהרים לביתו בלי קניה, בבגד קרוע ובפחי נפש...

ובבואו אל בית־הבשול ועמד כעני בפתח, וכבר חשב לו בדרך הרצאת דברים, מצא את מלכה כועסת ונחל קללותיה שוטף עליו בזעם נורא. רק בקושי עלה לו לדעת מה שנולד בינתים; וכשמעו את המעשה ברבי, התחלחל גם הוא ויגז את שערות ראשו. הוא הרגיש פתאום, כי לא רק אבד דמי־השֵרות הרב, כי־אם אבד דבר, שהיה יכול לסבב סבות וסבות לסבות, שאבד דבר שכל מצבו היה אולי מקבל על־ידו צורה אחרת... להיות חמשה ימים סמוך לרבי ולהיות כעין מתַוך ומתערב בענינים רבים ולומר דעתו בענינים רבים, ובכלל לבוא בבתים ולדעת ממשמשי הרבי מבתים אחרים, שבערים אחרות, ולבוא על־ידי זה לרעיונות־קשור של שדוכים חדשים ועוד ועוד, זה דבר שלא יקרה פעמַים בחיים; וזאת הפעם שנפל דבר כזה בחלקו, הנה ,נשאהו הרוח' ללכת הכפרה, דבר שהיה יכול לעשות היטב אתמול, ביום החמישי או גם ביום הראשון. בקצרה, הוא

הצדיק עליו גזר דינה של מלכה, ויהי עומד כאיש נבהל עד תהום הנפש!

ומלכה לא נחה ולא שקטה כל היום. כל העולם היה איום בעיניה על־ידי האסון הזה; וגם יהושע־נתן התאבל מאד, אם גם לא אמר עוד דבר. ביום השבת היו צהלה ורנה בנטילה, כנהוג כי ישבות רבי בעיר, והשבת הזאת היתה גם שבת שמברכים, אבל ליהושע־נתן ולמלכה אשתו היתה השבת ל„שבת חזון“... המה אכלו, כאשר יאָמר ביהודית, איש את בשר רעהו. פשוט, גדול הכאב מאד. אלהים ממרום, מדוע על האנשים ההם לא חמלת!

אבל הסו! עוד יד המזל נטויה. מלכה היתה זה איזו שנים מוכת־לב; והיא לא דרשה ברופא ו„לא עשתה מאומה“ למצוא צרי למחלתה. החיים גם מבלעדי זה לא מתוקים הם. ומשבת זו, יותר נכון מערב שבת זה, עוד הוסיף הלב לכאוב. כמובן, נצטרפה לזה גם איזו הצטננות; וכעבור זמן קצר, והיא כבר שמרה כל יום ממחציתו ואילך את מטתה, והחובש כבר בא פעם ועוד פעם, ויתן לה איזה סמים לשתות, לא הספיקה לשתות את הבקבוק עד גמירא, עד שהתישבה בדבר והניחה ליהושע־נתן את הסובין ואת הקדרות ואת כל מסחריו ואת שלשת הבנים בפניהם הדלים והירוקים ותלך עם נשמתה השמימה והגוף בן שלשים ושש — כשש שנים היו שנות מלכה יתרות על יהושע־נתן בעלה — נשאר מונח על המטה השבורה, לתמהון לב יהושע־נתן, שלא פלל כדבר הזה, ויהי כנדהם...

יום מעונן היה וגשם, והיו בכיות גדולות ורעש־גדול בכל שכונת הרחוב. ובאו נשים לספוד למלכה ולבכותה, ואחר־כך היתה ה„טהרה“ וה„קבורה“ וה„קדיש“ הראשון של היתום. וכששבו מן הלויה נתפרדו העבים, ותצא השמש ליבש את האדמה, כמו להכעיס.

והנה החלו ימי „השבעה“ ואנשים באים לנחם את יהושע־נתן ודברו על־דבר המתה אֵם הבנים ויספרו בשבחה כנהוג, וגם יהושע־נתן התאנח מדי פעם בפעם. — ובאמת לחיות י״ז שנה רצופות עם נפש אחת בימי שלום וריב, בקיץ וחרף ולהיות רגיל לישב תמיד עם אותה הנפש על שלחן אחד ולדאוג ביחד, ולהתקוטט ביחד, ואחר־כך לאבד את הנפש הזאת לעולמים,

שלא לראותה עוד ושלא לדבר עמה עוד — ושבפתחו את הדלת, המובילה לבית־המבשלות ויקרא „מלכה מלכה" אפילו עשרים פעמים, אינה שומעת עוד ואינה באה עוד לקול הקריאה, ולמחר גם כן אינה באה, וגם למחרתים — באמת כל זה לאו דבר קטן הוא, והקורא יבין היטב ללב יהושע־נתן. והדבר האחד המרגיע מעט במועקת הצללים האלה, הוא „נחום־אבלים", ומקצת הרמת הלב שבדבר, להרגיש את עצמו איזה ימים מעין מרכז מעט. —

צאו ולמדו, מי בקר את יהושע־נתן הדל בביתו מימיו, אפילו בימים טובים? מי דפק על פתחו? ועתה הדלת נפתחה בכל פעם, ובאים אנשים לנחמו, בא גם הרב דמתא והשו"ב דמתא והחזן; באים בעלי־בתים וגם נגיד אחד מחזיק הבי־דואר, היושב לא הרחק ממנו, ולמי הם באים? אל יהושע־נתן הם באים ועל ספסליו המה יושבים. הוא יושב על השק הפרוש על הארץ, בלא נעילת הסנדל כדין, והם מנחמים אותו, ומדברים עמו בקול רחם. הוא העיקר עתה. —

ודבר אחד שכחתי. ביום הראשון של ימי ה„שבעה", כאשר היה עליו על יהושע־נתן לחלץ מנעליו, נזכר לשממון לבו, כי אין לו פוזמקאות, ושהוא כורך את רגליו רק במטליות ישנות, ולפעמים גם בחתיכת שק, אבל אז, בשאר הימים כשהוא נועל את מנעליו הגדולים, מאי איכפת לבני־עלמא, מה מונח שם מתחת לעור הקשה העב; לא כן עכשיו, לישב עתה במטליות מכורכות על הרגלים ולהתראות כך לפני אנשים הבאים אליו זה דבר כבר שאכפית לו. ויהי תוהה שעה אחת, מבלי אשר ידע מה לעשות. לפתע פתאום ראה את צרור המפתחות, שהיו מונחים לאנחות מעת עזבה אותם מלכה השרתי כיתומים, ויקח אותם בידו וימשש בהם, וישאר תלוי באצבעו המפתח לארגז מלכה; ומבלי משים שם אותו בחור הארגז, ויסובב אותו, וכאשר הרים את המכסה לרגע, למען יראה, אם שמו הכל בתוכו, או היה דבר אחר הסבה בדבר, כי יפתח את הארגז, הוא בעצמו לא ידע, נזדמן, שהיו מונח שם זוג פוזמקאות של המתה, אשר טותה אותם מצמר גפן. וכיון שהיו מונחים לפניו לקחם יהושע־נתן בידו; וכיון שהיו בידו, שם אותם על רגליו גם כן מבלי משים, ויך לבו מאד על הדבר הזה. אבל בישבו על הארץ והסתכל בלובן שברגליו, דבר שלא ראה כמוהו מימיו, התחיל להרגיש רגש עצבון וגאה גם יחד, והיה מבין בפעם

הראשונה ללב האנשים האלה, הלובשים פוזמקאות תמיד ברגליהם ולא מגואלים בפסולת השק. אתה ה׳ יודע דרכי לב האדם.

יהושע־נתן היה לבוש תמיד בגדים ישנים קרועים ומטולאים, ובכלל לא היה מקפיד, אם שולי מעילו הארוך היו נושאים עליהם זר של רפש מבחוץ בימי הגשמים, או כי נדבק בהם בכלל איזה סחי ומאוס, נוצות סתם מהכר למראשותיו או גם קטניות ומרק על שפמו ועל זקנו, למרות ה,מים האחרונים׳. ומעשה שטן, דוקא בימים האלה, וביותר מאז כבדהו הנגיד של בי־הדואר בנחום־אבלים, כאמור לעיל, התחיל הדבר להעסיקו, וכשהיה משכים בבקר, התחיל למשמש במלבושיו ולהרחיק מהם כל דבק, ובכלל, בשביל שהיו הימים האלה ימי פנאי בסגירת בית־ממכר שלו, היה משתמש בשעת הכושר, בין בקור לבקור, לסַדֵּר מעט את הכלים בביתו ולנקות דברים שעלתה בהם חלודה. בדברו עתה אל בניו היתומים, התרגל להמשיך מעט בדבורו ולא להיות פחזן ומהיר במליו. בקצרה, במשך שבעת הימים, שבהם החי יתן אל לבו, והוא גם היה מסתכל לפנות ערב בהתאסף ,מנין׳ בביתו — וגם זה הוסיף לו איזו עצמה — במדרש איכה ובדברי ירמיהו, והתורנים שבמנין היו מדברים עמו דברים כבושים, הכל כמו שנהוג בחללו של אָבל, נעשה בלבו של יהושע־נתן איזה שנוי. — וכשכלה היום האחרון והלך אל הקלויז להתפלל וסבבוהו אנשים, שלא באו לנחמו, לשאול אותו לשלום היתומים ולסבת מחלת אשתו, והיה עומד בפנה ומסביבו איזה עגול, רחב לבו באמת ויאמר לנפשו: המתן יהושע־נתן, אינך מאלה שמחיר עשרה מהם פרוטה, כמו שחשבת בעצמך עד הנה.

רק בקושי חכה, עד כי יעברו ימי השלשים, כי זאת הפעם חרה לו הדבר, על אשר הוא הולך כ,פרא־אדם׳ בלי גזיזת השער כמעט שנה תמימה, וביום השלשים ואחד הלך לסַפָּר ויגז את שערות ראשו, ויסרוק את זקנו על־ידו, ובכל משך חצי השעה שישב על הכסא והספר הקיפו ועשה בו את מלאכתו, הרגיש רגש של ישות, שנעמה לו. ובשלמו את ההון הרב חמש פרוטות ועזב את בית־הסַפָּר ובא החוצה, היה לו כאילו הלך הפעם קוממיות וגדל אמה. — —

בכל משך השלשים עשה בבדק הבית בצנעה, סדר את הקדרות ואת השקים, קרא לסנדלר לתקן מנעליו, וחנך את היתומים לסדר ולמשטר ולמדם „מדת דרך ארץ", ואיך לדבר עם אנשים, כמו זאת הפעם נקרבו אל לבו. גם הוא התלמד להשתמש במטפחת האף לנקיון חטמו ולא בשולי בגדו... בקצרה, הוא הרגיש את עצמו בתור אדם, שעליו מוטלת יותר אחריות מבתחלה; ובכלל באה העת, להסתגל לאיזו שלמות. — איזו „קרובה" הכינה לו במשך הימים ההם את המאכלים, ודבורו עמה היה בנחת ולפעמים, „כאשר שכח את עצמו" לרגע והשמש זרח והשליך קויו אל הבית, הוציא מפיו גם איזו הלצה קטנה. מה שייך, בני־אדם צריכים לקבל עליהם גזר־דין ממרום בלי שבירת הלב, וכי אני עשיתי את מזלי? היה אומר. והנה הבן הבכור אומר בכל יום „קדיש" בנפש חפצה והעניה בחייה פה עלי אדמות, בודאי יש לה איזו נחת־רוח שם, חפשית היא עתה מבית־בשול ומבית־הממכר — השם יתברך רק יעזור לו לגַדֵל את היתומים בטוב ושלא יגרמו שום חרפה חס ושלום, לזו שילדה אותם. לפתע נזדקרה במוחו מחשבת פגול, כי הלא יהיה צריך ל„בעלת הבית", גם לשומרת את הילדים; אבל „לא נתן" לרעיון הזה להתישב כלו בקרבו. ולכאורה אמר בלבו אחר־כך, אולי באמת הרעיון רעיון, מה שייך איש בלא אשה, ומה יאמרו הבריות? ובאמת עליו לחשוב בדבר, מה יפסיד? לעת עתה רק יחשוב בדבר. —

פלא, בו ביום, כאלו קנוניא היתה בזה מן שמיא, באו אליו מתחריז יקיל שמריל'ס ובן־ציון נחמנ'ס וישראל איציס, ויתחילו לדַבֵּר עמו על־אודות ענין כזה ולהציע לו נכבדות... בודאי העמיד את עצמו יהושע־נתן כחרש וישיב: בע! שמע! מה נוגע לי כל הדבר? לכו לעזאזל עם כל דבריכם לבטלה; מי אמר לכם, שרוצה אני לישא אשה, עוד יש לי פנאי להמתין. האמנם? מלה במלה השיב להם, כאשר השיבוהו אותו אלף פעמים ואחת; ומאותו דבר, כי באים עתה אליו ומבקשים דבר ממנו, מבקשים אותו ממש, כמו שבקש מאחרים, היתה לו נחת־רוח גדולה מאד. ובדיעבד התחיל לצייר לו בעצמו את מיני הנכבדות שהיו נראים לו... זוכר הוא, כי בבואו לשמעון זרחי העשיר, להציע שדוך לבתו, ראה שם אומנת מניקה את בנו הקטן, כי חלתה אשתו, ולאומנת הזאת היו פנים יפות ותיטב בעיניו, ולולי התבייש, כי אז לקח אותה לאשה בלי נֵדה

כלל··· היו לו ליהושע־נתן עוד הרבה דמיונות··· אבל העיקר הוא עתה אדם בעל חופש ובריריה; אם רוצה, אז שומע הוא את הנכבדות שמציעים לו, ושואל על כל הפרטים, ואם אינו רוצה, אינו שומע כלל ומשיב: יהושע־נתן אינו סכל, כמו שאתם חושבים ואותו לא תרמו·

והנה הוא גם בעל־הבית ועליו לפקח על צרכי־הבית ולתקנו; הוא שוכר ערלית בארבעים פרוטות ליום לטוח את הבית בחמר, קורא לקרובה אחרת פשוטה לנקות את החלונות, לשפשף את הכלים, המזגג בא והסיר את דבקי הנייר מהחלונות השבורים ויביא זכוכית במקומם· פשוט, בביתו של יהושע־נתן עתה, כמו מכינים את עצמם לביאת איזה רבי· וקשור הדברים ברעיונו איני צריך לומר·

ומעשה שטן הצליח, כי דוקא בימים ההם היה הפדיון אצלו בין בקדרות ובין בסובים לא מעט, כמו „מן השמים" שלחו אליו נכרי אחד וימכור ליהושע־נתן ששת שקים זרעונים כמעט בחצי חנם· הוא האכיל והלביש את יתומיו; ולו בעצמו אמנם לא השיגה ידו לקנות בגד חדש, אבל הוא נמנה וגמר להחל ללבוש בגד השבת שלו בימות־החול, ואם התלוצצה עליו בזה „החברה הלבנה" של הקלויז, שם עצמו כחרש· — בעצם מצא הוא את הרעיון בריא וטוב, כי לא יאה ולא נאה ללכת בימים כאלה לבוש „כאיש מחזר על הפתחים", ובכלל, לו עתה תקוה, שירויח גם לעתיד, והוא גם מסלסל בפאותיו, והוא, אם תמצא לומר, הלא בעל־הבית נכבד הוא; ב„שכנות" אינו יושב, יש לו איזה מעמד, הוא גם מקצת תורני, ולראיה יושב הוא עתה פעמים אל החלון ו„מסתכל בספר", דבר שעשה עד עתה, בעת לא היה מלמד, רק פעם אחת ביובל· אימתי היתה לו מנוחת־הנפש לישב ולקרוא בספר? אבל הוא אדון לעצמו· הוא הפקיד והמצוה בכל עניני הבית, ולולא חטמו העקום מעט, היה באמת אדם השלם· אך מי ישאל לדבר קטן כזה? ולכאורה גם זה הוא אלמן בר־מעלה, שיש לו רק בנים שלשה ולא ששה או גם שבעה· הוא בקש ומצא, כי האשה אשר תבוא בגורלו תעשה, כמו שיאָמר, שדוך לא רע· ול"ד שנה גם כן אינן זקנה מופלגת· מה תאמרו אתם, קוראי?

ככה חי יהושע־נתן בצל שלותו· לו הרגש, כמו התחדש באמת, וגם בנטילה העיר אמרו, כי לא יכירו אותו עוד ושרוח חדש בא בקרבו· —

וכשבא עתה לבית הגון להציע שדוך, כי סוף כל סוף לא יכול להניח את פרנסתו, והוא מלובש כבן־אדם ואינו בהול בדבריו, השיבה לו גברת הבית כהלכה: „ומתי תאמר אתה לישא אשה יהושע־נתן?" והעמידה פנים כאלו דואגת היא באמת לעתידותיו, אבל בעצם האמינה לו עתה ביותר, מאשר עד הנה; ובעזבו את הבית, אמרה האשה לבעלה, אולי דברים בגו בהצעת יהושע־נתן לבתנו. נשאל ונתעסק בדבר. העיקר, שהיה חשוב עתה ל„מרא דעובדא" והעמידו את הדבר על חזקתו, שעתה לא ירמה כל־כך ולא ידבר שקר גמור, אחרי שאינו רוצה, שירמו גם אותו וישקרו לו. ובכן נתעלה במעלות השדכנות ממדרגה ששית או שביעית, שעמד בה עד עתה, למדרגה שניה ויפסע ארבע או חמש מעלות במצבו החברתי בפעם אחת, ואותו דבר הרגיש יהושע־נתן היטב ושמח על הדבר.

יהושע־נתן היה תמיד מלא חמה על אנשי נטילה וחשב אותם לחייבים במצבו הרע והמדוכא, ובכלל לאנשים בלי כשרון רב בחיים, ובקר אותם בלבבו בקרת קשה, אבל עכשיו התחיל לראות, שאין הדבר כן ושהרבה מהם חשובים באמת וגם נגידים באמת. בכלל נשתנה יחסו לבריות לגמרי, ולבו היה בלי טפה מרה כלל. ואפילו אויבו בנפש, יעקב׳קע ירחמיאל, „שלקח ממנו בשדוך אחר את הנתח האחרון מפיו", לא היה עוד שונאו; הוא סולח לכל אלה אשר חטאו לו ושיש לו בלבו איזו טינא עליהם; והוא באמת עושה שלום עם ה׳ ועם בני־אדם.

בכל יום ויום השכים לבוא אל הקלויז ויעמוד על מקומו ויתפלל בניחותא, כאיש היודע את ערכו. הוא השליך מעליו את כל הדאגות; אדרבה, טוב לאדם לקוות וכן כתוב בסדור. וגם הסדור שלו אינו עתה המעוך והישן, כי־אם סדור „בית־יעקב" עם „נהורא מעליא", אשר לקח בימי ה„שבעה" מאת דודו. מה יחסר לאדם עוד? —

היה יום השבת, יום שלכל בני־ישראל בכל מקומות מושבותיהם „נשמה יתרה" וכל השלוה של יום קדוש. יהושע־נתן כבר התעצם בטוב במצבו החדש לבדו, והיה הוא המלך והמלכה כאחת וקיים עם היתומים מצות עונג שבת.

הוא קנה אצל טבח רגל כבש, ודגים קטנים מצא בשוק וגם יין לקדוש הכין ויאכלו וישבעו. יום יפה היה בימי הקיץ וילכו צעירי ישראל וגם שלא מן הצעירים לטייל ברחוב הגדול אחר הצהרים, ויקח יהושע־נתן את

שלשת יתומיו בידו, וכלם רחצו למשעי ונראה בחוש, כי יש עליהם עין צופיה. — והוא חגר את חגורו של שבת. בפוזמקאות כיון דדש דש, והיה נושא עתה עליהם מנעלים קצרים, שלא כסו אותם רק עד כדי שלישם, וילך לטייל גם הוא... הבכור הלך לפניו, והבנות נהל אחת מימינו ואחת משמאלו, הכל בחבת אב ובאיזו מלים בינתים לבכור, כי לא ירחיק ללכת. באו נשים צדקניות שכנות ותחלקנה לחיי היתומים בידן ותאמרנה, כי פניהם טובים. אנשים עמדו, בהפגשם עמו, וישאלו לשלומו בכבוד; והוא צועד לאטו ורחשי לבו כאיש שיש לו מאתים מנה ובין הנגידים הוא נמנה. רגעי אושר היו לו רגעי הטיול הזה, ובעברו לפני הגביר דמתא יחזקאל קצנלסון, שעמד על־יד שערו והביט בעוברים ושבים בגאוה ורמז ליהושע־נתן שיגש אליו, ודבר עמו כרבע שעה, אז היה אשרו למעלה מן השיעור. רגש נעלה כזה לא היה לו כל הימים אשר הוא חי. פשוט, יהושע־נתן ראה את עולמו בחייו. — — —

ומי פלל בעת רגשי התרוממות שלו, מה שיקרה ויאתה לו ממחרת היום... הוא נסע ביום הראשון לעיר טרינה הקרובה, אם תרצו על־דבר איזו קניה ואם תרצו על־דבר איזה שדוך עם אלמנה בדרך אגב. הוא היה מתון מאד בשדוכים ועל כל דבר, אשר הציעו לו, חשב מאה פעמים ואחת. מה שייך, וכי אלמן נכבד כמוהו ,יתן את עצמו בחנם? אבל באותו שדוך היה, כמו חטפו אותו איזה אנשים והעמידו אותו תחת החופה. הוא בקש לומר לא, ויאמר הן. הוא הוציא להוצאת הנסיעה כשבעים פרוטות ולא רצה להפסיד הוצאות הנסיעה. לכאורה כל הדבר לא היה לרצון לו, אחרי שהאלמנה, אשר ראה, לא מצאה חן בעיניו כלל וכלל, אבל החזן כבר מסדר את הקדושין. פשוט כמו בהלה! בודאי דקרו אותו במחטים, כנהוג, לשם התול; אבל הוא ידע, כי אין זה התול כלל... בקצרה, יהושע־נתן כבר הוא בעל אשה זרה, שלפני שעה עוד לא ידעה, והיא אומרת לו, לזר, אתה בלשון נוכח; ובשובו ממחרת העירה נטילה לבדו, כי האשה עוד היתה צריכה להכין חפציה והבטיחה לבוא אחריו לעירו בעוד שלשה ימים, לא צעד על סף ביתו כחתן אחר חופתו, כי־אם כאבל... ממש היה לו הרגש, כאיש שטבעה פתאום ספינתו בים...

למה אאריך? יהושע־נתן כבר ,מונח עוד הפעם תשע אמות בארץ׳, כמו שאומרים הבריות. האשה החדשה מעיר טרינה באה ותקח את מקום הראשונה, וטִבעה ממש כטבע הראשונה בלי הבדל כלל... בקצור, לא השתנה דבר בחיי יהושע־נתן, המסחרים דחוקים כמקודם והקללות והריבות שבבית גם כן שבו כמקודם... וראו זה, הראשונה היה שמה מלכה והשניה גם כן שמה מלכה, הראשונה ידעה לְיַסֵּר אותו בקללותיה על כל דבר ועל כל מאורע, והשניה גם כן ,הבינה׳ את זה היטב. היא עשתה כל אלה באותו נוסח הישן ובאותה הרמת קול, ובאותה זריקת האלונטית ממש, כמו אחיות הנה, אחיות לצרה יחד... ויהושע־נתן אינו שוב עוד שדכן ממדרגה שניה, כי אם ממדרגה חמישית או ששית, והפוזמקאות, הפוזמקאות של ימי שבתו האחת בחייו, כבר פשט וכורך את רגליו עוד הפעם במטליות — איני צריך לומר, שאת בגדי השבת אינו נושא עוד בחול. מה שייך, בן־אדם מישראל אינו פריץ, ו,הראש מוכה׳, מוכה כל הימים...

ומלכה זו גם כן ילדה לו שלשה בנים, ואחר־כך נודע שהיא, שכל מעלתה היתה, שלא היו לה בנים, היתה אמנם אֵם לבנים שנַיִם, מבעלה הראשון, שגרו אצל דודה לשעה; ובאחד הימים באו גם לבית יהושע־נתן, ויהיו שמונה פיות מ,שלי ושלך ובשותפות׳ לסעודה שאינה מספקת... והעניות עוד גדלה, והקללות עוד רבו וגם ,הכאות׳ באו לבית. הכל היה כמקודם.

פשוט, יהושע־נתן מתהלך כצל עלי אדמות, בלי לחלוחית של חיים. ואם לחשך אדם לאמר, שיהושע־נתן לא חי מימיו, אנוס אנכי לגלות לו סודי, כי בפנים לבבו של גבור ספורנו אין הדבר כן. הוא יודע בצר לו, שלא תמיד היה העול כל כך קשה, בלי הרף, ושגם הוא ראה חיים ומנוחה פעם אחת בעולמו, והדברים היו — למה נכחד? — באותם שלשת הירחים שהיה אלמן, הימים שבין מלכה למלכה. — — — —

יום קיץ בסתו

ביתו הארוך של הלל־מנחם הצובע, היה מחולק לשלשה חלקים. החלק הראשי, והוא פנים הבית לצד הרחוב, היה בן חדר גדול ובו הרבה חלונות; והוא מושכר היה ימים רבים ל,כותב־העיר' עזריה שפיקוב, שהיה מורה לנערים ונערות של בית־רבן את מלאכת הכתיבה העברית ומעט חשבון; בחלק שאחריו, התיכוני, היה חדר־המטות ובית־האוכל והמבשלות, ובו גר אדון הבית ואשתו רַציה, ושם הולידו בנים ובנות וישיאום, ולא אמר אדם: צר לי המקום! ובחלק האחרון, בלי חלונות ובו רק חורים חורים, היו אוצרות העצים והתבן להסקה, רפת לעזים וסלים לגדולי העוף; ושם בפנה — יסוד הבית: תנור גדול עומד, ובתנור יורה גדול של ברזל, בה שמים מים וצבעים ובשלו בהם צמר ופשתים כל הימים. על יד החלק הזה בחוץ, היו עומדים כלונסאות של עץ, עליהם מתוחים חבלים דקים, ועליהם היו שטוחים הצמר והפשתים, לנגבם באור השמש. וצָבע הלל־מנחם את הצמר בצבע אדום, ירוק, כרתי וזהב, והיה אומן במלאכתו, והיה אהוב ונודע לכל האכרים מסביב לעירו טרוצה, וימצא את לחמו באמונה, אם גם ברוב עבודה...

דור שלם עמד הלל־מנחם במקום האפל למחצית, ויצבע ויעסוק במלאכתו. אחרי הקיץ בא החורף ואחרי החורף — קיץ: בניו גדלו ונשאו נשים וילדו בנים; תהפוכות רבות באו בעיר, כי בינתים היתה טרוצה לתחנה במסלת־הברזל, העוברת בכל החבל הדרומי שברוסיה האדירה, והלל־מנחם עומד וצובע, צובע בלי הרף ובלי מנוחה מלבד ימי השבת; וגם אז היה ישן לרוב על מטוי הצמר או על צרורי קש ותבן, כי בינו ובין אשתו רציה לא היה יחס כלל, ולא היה לו גם מה לדבר אתה. — גם נשואי בניו עָשה כלאחר יד. בכלל איש בעל מזג קר היה הלל, מסגרת מחשבתו וידיעתו את העולם צרה, ומה לו להכניס ראשו בדברים מחוץ לגבולו, אם במוצאי שבת כבר עליו להכין את עצמו לעבודתו, ולעמוד ככה על היורה כל ימות השבוע...

תוכן חייו האחד היו הצבעים והחליפות שבצביעה. ציירו לעצמכם: צמר לבן כשלג נעשה אדום כדם, והאודם מבריק; והנה צבע התכלת כתכלת השמים ביום טהור, ושדרות שדרות מונחים צרורי־הצמר הצבועים זה בצד זה כמראה הקשת. והכל — מלאכתו, מעשה ידיו להתפאר, — ומה להלל־מנחם עוד? —

והנה באו חליפות בחייו. הוא נכנס פעם מחלקו, חלק עבודתו, לחלק השני שבבית וימצא את זוגתו שוכבת על המטה וקוראה: ראשי, ראשי! ככה נאנחה יום שלם והיום שלמחרת, וביום השלישי קראו לחובש, ויתן לה תחבושת לראשה ואיזו רפואות — ותמת.

בדבר כזה לא היה הלל רגיל, ויהי טרוד בקבורה ו„בשבעה" שבוע ימים. אחר־כך חזר לחלקו האחרון וליורה שלו... הוא אמנם לא ימצא את ארוחתו בעתה. בלילה אין מי שיבשל לו חמין ואין מי שיציע לו את המטה. וזה היה לו קשה מעט... בקצרה, אחרי שלשה ירחים נשא הלל אשה שניה, ושמה של זו אינו רציה, כי־אם חיה.

בימי־הנשואין היה גם כן טרוד איזה ימים. כי הן האשה חדשה בעיר, לא תדע לצאת ולבוא בבית, ועליו להראות לה כל הכלים וכל דבר שעומד על מכונו, ואחר זה אמר לחזור למלאכתו כמקודם, בלי שנוי. אבל חיה אינה כרציה. —

חיה, שמה במלואה „סָתי־חיה", היתה אשה כבת חמשים, חשוכת בנים ופניה עגולים ובריאים. היא נשאה מטפחת של משי מסביב לראשהּ, ומעיל שחור קצר תמיד עליה בצאתה לרחוב. היא היתה מעט יראת אלהים, מעט גבאית לצדקה, וגם צופיה הליכות הבית, ונותנת לו חוקים חדשים...

חיה לא רצתה בשום אפן להגיש את ארוחת־הצהרים להלל בעלה לבית מלאכתו בעת טרדתו; ואנוס היה מעתה לבוא החדרה, לרחוץ ידיו ולטהרן וללבוש מעילו (הוא היה אוכל עד עתה בלי מעיל) ולסעוד כבן־אדם. להלל לא היתה שעה קבועה לעבוד, כי הוא עבד תמיד, ולפעמים עד חצות הליל. אבל באה חיה ואמרה: לכל גבול ומועד! היא לא נתנה לו לעבוד יותר מעשר שעות ביום. הלל היה מתחיל לעבוד תיכף אחרי הבדלה במוצאי־שבת, וחיה אמרה: צריך אדם להוסיף מחול על הקודש; וכל העובד במוצאי־שבת, והוא אינו עני ומוכרח לכך, לא תבוא הברכה במעשי ידיו.

אבל כל אלה כאין לעומת השנוי הראשי שבא על־ידה, על ידי האשה שבאה בגבולו — היא חפשה בארגז הבית, לסדר את החפצים, ותמצא בצרור אחד שתי מאות רו״כ במזומנים, ותבוא אל בעלה ותאמר: עשיר אתה, הלל, יותר מאשר פללתי, כל בניך נשואים והצרכים אינם מרובים, ומדוע נשכיר את החדר הגדול בפנים הבית ואנחנו יושבים צפופים? — בקצרה: עזריה שפיקוב אנוס היה לפַנות את הבית, למרות רצונו והרגשתו, כי בלכתו מן המקום, אשר בו חנך כשנות עשרים ויותר, יסור מעליו רוחו. וכן גם היה לו...

וחיה קראה לאומנים, והם תקנו את הבדקים ואת הרצפה, היא בעצמה שפשפה את החלונות, נשאה את רוב הכלים מהחלק השני להראשון ותציגם ביופי, במשטר; ובבוא הלל פעם מבית־המדרש, אחרי „קבלת שבת", מצא את הנרות דולקים והשלחן ערוך והאויר רחב. ופני חיה אינם כפני רציה הרזה; אשה כבודה וטובת מראה, יושבת בבית, ומלאכי השלום עומדים לימינה!

וחיה החלה לחנך את בעלה גם בעניני עבודת ה׳ ותפלה. היא אמרה לו, אף־על־פי שהנך יהודי פשוט, הלל, ואת התורה לא למדוך, עליך לדאוג מעט לעניני עולם־הבא! בבקר שלחה אותו להתפלל בהשכמה בצבור (לא כמו שהיה מתפלל עד עתה בימות־החול ביחידות), והזהירה אותו לומר אחרי התפלה גם מעט תהלים. ביום השבת לקחה את ה„צאינה וראינה" שלה ותקרא לפניו מספורי האבות, מאברהם ושרה, ממשה ואהרן, וגם פירשה לו פסוק פסוק מעניני דליבא... הלל החל בעצמו למצֹא חפץ בדברים כאלה, ובלבו הרגיש גם למסַפרת לו מין רגש, שלא הרגישו לעולם לגבי רציה. אמנם עם רציה שקדמה לזו הוליד בנים ועם זו לא הוליד; אבל עם כל זה יש לו נחת־רוח גדולה לשבת עמה, עם האשה הזאת, על שלחן אחד בשבת כזו בצהרים, לשמוע מפיה דברי־תורה ומשלי־חכמים ולאכול בתוך כך תפוחים טובים, שהיא מקלפת לו וחותכת לו חתיכות חתיכות...

חיה אשתו זו קרבה אותו גם לבניו; כי בימי מנוחה וחג קראה אותם אליה, ותתן להם ולנשיהם ולבניהם מעדנים ואגוזים, והכל ביד־רחבה ובלב־טוב.

הלל סִפר ומנה ביום כזה, שיש לו חמשה נכדים ושבע נכדות, וכלם

גדלים בכי טוב. גם בפני כלותיו ראה הפעם יותר משראה עד עתה וידע ממצב בניו יותר מאשר ידע עד כה.

כה עברו על הלל עוד עשרים שנה לשבתו עם האשה הזאת, אשר הזמין לו אלהים, והוא אֲהֵבָהּ; וימצא עמה רוב נחת, ושמש החיים, אם גם אחרה לבוא, זרחה לו זרוח.

וכשהתקררה חיה באחד הימים ומתה, ותהי לה לויה גדולה והכל אמרו, כי לא היתה אשת־חיל כזו בישראל, לא מצא הלל עוד חפץ לשבת לבדד בהאי עלמא ויתפלל לה׳: קח את נפשי. וישמע אלהים לקול תחינתו ויקראהו למקום אשר שוכנת חיה בו... הנאהבים בחייהם במותם לא נפרדו.

וימת הלל כעבור שבועים ימים למותה, ויקבר גם הוא בכבוד, ויחלקו בניו ביניהם את אשר הניח אחריו בטובה.

,זכה בגורל'

הבחור משולם־יעקב היה נקרא על שם אמו שרה האלמנה, כי אביו מת בנעוריו ואמו פרנסה אותו בדוחק. — משולם היה בחור גדל־הקומה, והוא למדן ויודע חשבון, אבל עצל היה. הוא למד בבית הרב דמתא; ושם גם מקום מוכשר לבן־אדם לאבד זמן. ולאידך, משולם היה בחור ובלתי־נשוא; ומדרך הבחורים בישראל שלא לשלוח ידם במסחר. הוא גם אכל לרוב אצל הרב. כששדך הרב את בנו לעיר אחרת, נסע משולם־יעקב עמו. להיותו מבין מעט בשפת הארץ היה המתוך בין הרב ובין פקידי הממשלה. משולם־יעקב היה טפוס נודע בעיר וראש הבחורים בפוטילוה.

ויהי היום, והדוחק בבית אמו רב וגדל וקרובים היו ימי החגים, ובידם אין כל, וירא משולם ויתבונן, כי הפעם עליו להרויח מעט ולעזור לאמו, ויחשוב מה לעשות, בקש ומצא...

הוא קנה בהקפה בעד רו"כ אחד צרור עלי־קטרת מקופלים בתיבה, עלים, אשר יעשנו אותם רק האצילים הפולנים ולא היהודים, ויודיע בבית־המדרש בין מנחה למעריב, כי את הצרור הזה יכול כל איש להשיג, אם יקח אצלו גורל בפרוטה אחת ויעלה זה בגורלו. ותעופינה אליו אחרי התפלה הפרוטות, ולכל נותן פרוטה נתן פסת־נייר מסומנה במספר ערבי א. ב. ג. וכן הלאה. ויתפרסם הדבר בעיר, ויקנו אצלו גורלות מכל אפסים.

בתחלה חפץ משולם־יעקב להוציא רק ארבע מאות גורלות; ואחרי־כן חשב ומנה, שחמש מאות יתרות הן על ארבע, ויוסף כמספר הזה. כבר באו קונים אחדים והתחילו להאיץ בו שיתחיל בהטלת הגורל; ואחרים קנו אצלו עשרה גורלות בבת־אחת, למען ימהר דברו. שמואל בן מנחם הרצען בא ושאל: כמה יחסרו עוד למספר הגורלות, שצריכים להמכר? וכאשר הגיד לו משולם־יעקב, שעוד חסרים עשרים וחמשה, פתח הלז את כיסו ויתן לו כ"ה פרוטות בעד כ"ה גורלות, וישתוממו כלם למראה ההוא.

כה בא המועד. למוכר הגורלות לא היו עוד אמתלאות לדחות את השעה הרבה. והקול נשמע בכל קצוי פוטילוהו: ביום השלישי לשבוע בשעה הרביעית בצהרים תהיה ההגרלה בבית־המדרש! ויתקבצו כל נערי העיר, גדולים וקטנים, שפטורים היו מ,החדר', באו גם הרבה אברכים ואנשים שכנים לבית־האל, לראות במחזה.

על בימת בית־המדרש, ששם קוראים בתורה, עלו ארבעה אנשים, ויעמדו שנים מימין שלחן־הקריאה ושנים משמאלו ושני נערים בני שלש־עשרה עומדים לפניהם. ולקחו שתי מצנפות ונתנו האחת לשנים מימין ואת השנית לשנים מעבר השני משמאל. בתוך המצנפת מצד ימין היו חמש מאות פסות־נייר מגוללות; ועל כל אחת כתוב מספר הגורל, מא׳ עד ה׳ מאות כסדרן, ויערבו אותן היטב; ולאידך, שמו במצנפת השמאלית ארבע מאות ותשעים ותשעה פסות־נייר חלקות ועל אחת, רק על אחת, חרטו בחרט אנוש את שתי המלים הנעימות: ,זכה בגורל!' ויערבו גם הפסות האלה יחד.

ומסביב לבימה עומד נער בצד נער, הקטנים עולים על השלבים ועל הספסלים; וכל אחד מחזיק בידו את גורלו בתוקף, ועיניו מביטות אל המספר ופיו חוזר עליו בדממה.

ויקם השמש ויך בטבלאה של עץ על השלחן לאות דומיה. הכנת הלבבות! מיום הוסד פוטילוהו לא היה עוד חזון כזה! ויושט הנער העומד בצד שמאל את ידו אל המצנפת וירם פסת־נייר ויתנה לשנים האנשים העומדים על גבו. כמעשה הזה עשה הנער מצד ימין. וגללו הארבעה, שנים שנים, שתי הפתקות ויקראו אלה: מספר עשרים ושלשה! והללו קראו: חלק! כה הרימו מצד זה ומצד זה גורל אחר גורל, מספר אחר מספר, וכלם יצאו חלקים חלקים; רבים חשבו, כי המספר שלש מאות יזכה בגורל, והנה גם הוא יצא חלק. שוב אמרו, מספר ארבע מאות יזכה בגורל, אבל גם לו עלתה בצדו פסה חלקה; וגם למספר האחרון חמש מאות עלה נייר חלק ... נבהלו הנאספים לשמוע הכרזת המספר הזה ואמרו, כי קץ המחזה בא והגורל לא עלה. — אבל קוראים עוד מספר אחר מספר וסימנו. על מצח רבים נוזלת הזעה. מאיזה פיות נשמעה תפלה קצרה: אלי, אלי, זכני! זכני! ופתאם וקול הקורא: מספר מאה ושבעים ושבעה, והשני עונה לעמתו: זכה בגורל! זכה!

„מי הזוכה? מי? מי?‟ איש איש מביט בפתקתו, אם גם ידע היטב מספרה. קולות קוראים: מי הוא? מי הוא שזכה? ומטילי הגורל בררו לקהל, כי הנה מלאכתם נגמרה. המון נערים העפילו לעלות על הבימה, ללקט את פתותי הנייר הנשלכות ארצה. רָצים ודוחפים איש את רעהו.

ונער ביישן בן שמונה־עשרה, יונתן בן רבקה, עומד על־יד העמוד ופתקה בידו. ויַך אותו נער שני על שכמו לאמר: „מה בידך, שוטה?‟ ויפתחֶהָ והנה כתוב עליה המספר מאה ושבעים ושבעה. וירם קולו ויקרא: הביטו, הביטו הֵנה! יונתן בן רבקה הוא שזכה! וידחפו אותו מכל צד ויקראו: „למה תעמוד שוטה? הראה את הפתקה, הראה!‟ חטפו ממנו את חתיכת הנייר ויתנוה לאלה שעל הבימה. ויקם הגזבר, ששמר כל העת ההיא את התיבה של עלי־קטורת במטפחת אדומה, וירם אותה ויקרא בקול: גשה הֵנה יונתן וקח לך אשר לפניך. ויתרגש יונתן מרוב פחד וששון.

ומכל עֵבר ופִנה נשמע: מזל טוב! מזל טוב! התערבה בברכה ההיא גם קנאת רבים.

ונער אחד, שרגליו היו קלות כרגלי אילה, רץ לבית אם יונתן, לבשר לה את הבשורה ההיא. והשמועה התפשטה מרחוב לרחוב, מבית לבית. יונתן בן רבקה היה לשיחה בפי כל.

יונתן כבר שב לביתו, והוא יושב על־יד השלחן כחתן. שכנים ושכנות נאספו וכל הלבבות נטוים אליו ואל התיבה בת ריח ניחוח. גם בחלונות מביטים נערים. ביתה של רבקה הוא עתה עורק־החיים.

ומגַלה אנכי לכם סודי, שהוא אמנם עיקר ספורי. יונתן זה, הביישן והתמים, כאשר כבר ידעוהו קוראי, ראה מלפני הימים האלה בשכונת אמו את בתיה בת טוביה, עלמה טובת־מראה ולבושה תמיד בגדים נקיים, ויחמוד אותה ויחשוב בלבבו, כי טוב היה הדבר, לוּ נִתנה לו לכלה וארש אותה. ולרבקה עיני אֵם, היא ידעה משאלות לב בנה, וגם היא ראתה את הנערה יום יום ותאמר נאותה היא לבני.

אבל לצער לבה הכירה, כי אין נפש בתיה הולכת אחרי בנה. ואולי עוד יֵהָפך רוחה — נחמה עצמה, — הלא צעירה היא עוד, בת שש־עשרה, ועוד תלמוד לדעת את ערך יונתן, כי ישר הוא.

והנערה באה גם היא בין השכנות והביטה על התיבה המצוינה· היא נגשה אל השלחן ותאמר: ,יונתן, האם באמת לך היא התיבה הזאת?' פניו התאדמו, ותתאדם גם היא· שוחחו האנשים העומדים מסביב ואמרו: האם לא זוג טוב הם, הביטו נא אליהם! ותעמֵד רבקה פניה ותאמר: עוד ילדים הם·

כעבור שלשה ימים כתבו את התנאים · · ·

בתים ומשפחות

בתים

מעודי היה לי צער לראות שוכני בתים, שטִפחו ובנו אותם בני־אדם וגָרו בהם ימים רבים, והולידו שם בנים ובנות, והשיאו את הבנים ואת הבנות, וישבו ויבלו זמן רב במקום אחד, הם ויגיעם בחיים, חלומותיהם ומשאות־נפשם וכל אשר להם; והנה סבב עליהם הגלגל פעם אחת, והם אנוסים למכור את קִנָּם לאחרים, אשר לא עמלו בו; ואנשים חדשים ופנים חדשות באים לרשת את האדמה, שמשפחה שלמה מצאה שם את אורה תחת השמש דור או דורתַים. — אדם כי ימות באחרית ימיו והולך למנוחת־עולם, אחרי גמרו מלאכתו פה עלי אדמות ומִלא תפקידו — סדר העולם כך הוא, כי הן לא לעולם יחיה איש; אבל הבית, שיגעו בני־אדם הרבה בשכלולו, וחיו בו ימים הרבה, וגם הוא יָנק מנשמת הגָרים בו, והם ממנו, עד כי כמעט היה ללבושם ולעור בשרם, — בית כזה, כי ימָכר לזָר, ויד היורש מטה ואינו יכול לגאול את נחלת אבותיו, וגם חוק היובל אין בימים האלה, כי ישובו איש אל נחלתו ואל אחוזתו, בבוא שנת החמשים — דבר כזה ימַלא אותנו עצב־לב.

כשישבתי בעיר־מולדתי בימי־עלומי, והייתי יודע כל שביליה, רחובותיה ובתיה, לא סדרתי לי את הבתים לבתי־עשירים ולבתי־עניים, או לבתים בעלי־חנויות מלפניהם ולאלה שאין להם חנויות, או לבתים שיש להם גן או איזה אילנות לפני החלונות ולאלה שאין להם כאלה, כי־אם לבתים שבעליהם ישבו שם תמיד, בָנו אותם או יָרשו אותם מאבותיהם, ולאלה שיצאו מיד ליד ובעליהם חדשים המה מקרוב באו. ובבוא המִפקד על בית מהחוג הראשון לצאת אל החוג השני ולהחליף את בעליו, הייתי מרגיש רגשי־נכאים.

תולדות בית אחד, שהיה בשכונת אבי, רוצה אני לסַפר עתה לפני קוראי; לא מעשה גרידא, כי־אם תולדה.

הבית הזה היה האחרון בקצה הרחוב, שבו דר אבי, ולמטה ממנו התחיל הכפר ו,ישובי האכרים עם גני־אילן וגני־ירק וגדריהם מעשי־עבות. קטן היה הבית, אבל יפה ומשוכלל. המגרש לפניו היה מרוצף לבנים שרופות, וגם הכרכוב שמסביב לו אדמדם. הכתלים משוחים בסיד, תריסים אדומים לחלונות. המבוא היה באמצע הבית. הגג מכוסה תבן, והתבן ישר וחלק, ושתי ארובות־עשן לבנות בקצה הבית. כל התמונה מרחוק היתה תאוה לעינים; והזר העובר ולא ידע מי יגור שם, יחשבהו למשכן אחד האצילים הפולנים הקטנים.

ובבית פנימה שרר נקיון וטֹהר. הכלים, שגדולים היו מעט לפי רוחב החלל, עמדו בדממה, כשקועים במחשבות; הספסלים והכסאות היו לבושים מעטפות לבנות, והרצפות של קרשים מרוחצות משבוע לשבוע. קדרות של נחושת נוצצות, ראי נוצץ ומורה־שעות תלוים על הקיר, שני ארגזי־ברזל עומדים בקצוות; ושלחן עגול בתוֶך, ועליו פרוש מכסה לבן עם זֵר אדום. מרים, עקרת־הבית, היתה לבושה תמיד נקיים ואהבת אֵם על פניה. את בנה שמעון ואת שתי בנותיה אהבה כנפשה, ותתחכם לפי כֹחה, ואת בנימין־יעקב אישה, איש סוחר ונאמן־רוח, כִּבדה מאד. בני חמשים היו, וקרבת־הנפש שביניהם לא כהתה, אדרבה, נתנה לַבית אור וחום.

בנימין־יעקב לא היה עשיר מימיו ולא עני. הוא היה ,בעל־בית' הגון, באני־שיט בינוני שט בים החיים, וזה נשא אותו ואת כל צרכיו. בספרים לא קרא, ולא היה מן היראים לתיאבון ומהמגביהים קולם בתפלתם, אבל בלבו היה זוכר חסדי ה' אתו, והיה מאמין בהשגחתו... הוא היה ממין יהודים הללו, שבית־המדרש, השוק וכל עניני הקהלה המה לו כצללים רחוקים, ואוירו האמתי הוא ביתו. — הוא נשא ונתן באמונה, והיה לו שיח ושיג עם קוני קמח ועם מוכרי קמח; ולפעמים קנה בעצמו חטים ויטחנן בריחים הסמוכים; אבל לא היה שקוע בענינים האלה לשם תאוה גרידא ולשם פזור הנפש. הוא הלך לחוץ לעשות מסחריו כאיש ההולך אל ביתו לאכול או לבית־המדרש להתפלל. הוא היה אומר: ברוך ה' יום יום, ולא דאג אלא לזמן הקרוב. ועל־כן היה נוח לבריות, נוח למקום, נוח לשכניו, נוח לרב דמתא ולגבירים דמתא. בנימין־יעקב היה — בנימין־יעקב ואיש הולך לדרכו.

בימים ההם ואנכי כבן עשר, וכבר קראתי בספרים ואגדות, והייתי אוהב להתפלפל וגם לסַפֵּר. עם בנימין־יעקב לא יכלתי לדַבֵּר הרבה בענינים האלה, ובכל־זאת נמשכתי אל ביתו, והייתי בא לשם בכל עת שפנוי הייתי מה,חדר'. רעיתו מרים קבלה אותי תמיד באהבה ואהבתי לשבת שם על ספסל מכוסה לבן ולהביט משם בעד החלון החוצה. — פלא, משם נשקף לי עולם אחר, ולא זה שהיה לנגדי בבית אבי; מעין יום־השבת היה מרחף פה גם בימות־החול. מצאתי שם את נפשי...

ספרי זכרונות, תולדות ומעשיות, שקראתי בהם, הראוני את העולם הגדול והרחוק, שם מעבר העיר שלנו, ובבית בנימין־יעקב ומרים היה לי מעין אותו הרושם. ידעתי את הבית ואת כל כליו, הנה דבר דבר על אפנו, כל אחד עומד על מקומו הראוי לו, כאילו גדל שמה ואי־אפשר לו כלל לעמוד במקום אחר; ועם כל היות הדברים קרובים לי ולחושי, היה לי בהם מעין השירה וגעגועי הנוער. אהבתי להסתכל תדיר ב,מזרח', שהיה תלוי שם במסגרת על הקיר, ושם מתוארים אריות ונמרים מעשי־צעצועים. ובמורה־השעות היתה מכונה קטנה, והיתה מנגנת בנועם, בבוא השעות. מרים יָרשה את מורה־השעות הזה מאביה, שהיה פעם אחת בעיר ויניצה, והיה לי הנגון והעיר ויניצה כחידת־פלאים בלילה. מי יכון מסתרי לב נער ולאן ישאהו הרוח?

ומי פלל, כי בוא יבוא יום ומורה־השעות הזה לא ינגן באזני עוד, כי בנימין־יעקב ומרים יעזבו את הבית הזה וילכו לדור אל עיר המחוז, ולא יהיו עוד בעירנו הם וכליהם וכל אשר להם, ואנשים אחרים יבואו לשכון בבית הזה, אשר לא ידעתים? ולוּ אמר לי איש את הדבר הזה מראש, אזי היה לי כמתנבא, שיבוא שנוי במנהגו של עולם, כי השמש לא יאיר וכי תחת שתי רגלים תהיינה לי שלש. כל־כך נחקקה בי תמונת הבית הזה בשכונתנו, ופני מרים, שרחם רחמתני עוד ביותר מעת אשר מתה אמי והייתי ליתום.

והנה בא המשבר. באחד הימים, בשובי מן החדר ובשבתי אל השלחן לאכול ארוחת־הצהרים, אמר לי אבי: ,התדע, יוחנן, השכנים שלנו, בנימין־יעקב ואשתו, מכרו את ביתם לכפרי אחד, הבא לעירנו, והם יוצאים לגור בשדה־לבן. מצבם היה רע באחרית הימים, ואפס להם כל קיום, ועוד אסתיעא מילתא כי בנימין מצא שם משרה בבית־ריחים בתור פקיד. ה' יעזור להם, הם אנשים

ישרים׳ . . . פתחתי את פי׳ בְּדַבֵּר אלי אבי את הדברים׳ ונפשי חרדה למשמע׳ עד כי שאלני אבי לאמר: מה לך? לא יכולתי לאכול עוד׳ ואשב כנדהם עד ברכת־המזון׳ ואחר־כך מהרתי לצאת׳ בטרם יהא סיפק בידי אבי לעצרני בבית. עוד מעט ואני מחוץ לעיר׳ ואני עובר בשדות־בר בדכדוך־נפש. כחצי מיל הלכתי ביום ההוא רגלי; ובשובי לפנות ערב לביתנו ישבתי על־יד החלון ולא דברתי אל איש. — — —

שבועים ימים אחרי זה נשאתי עיני והנה שלש עגלות סוסים וקרון אחד רתום לפרים שנים באו ויעמדו לפני בית בנימין־יעקב׳ וישאו האכרים את הכֵּלים החוצה ויטענום. חצי־יום חלף בסִדור הטעונה ובחבוש הכלים. ספסלים׳ ארונות׳ שלחנות׳ חביות וכדים׳ הכל נטען על העגלות ועל הקרון׳ אחר־כך כסו את הצרורים שעל הקרונות ביריעות גדולות ויעבתו הכל בעבותים. שכנים התאספו׳ ילדים וילדות עומדים מסביב׳ ואנכי מביט מרחוק למראה. — באה שעת הנסיעה. הבית כבר היה ריק׳ ומרים יצאה עטופה מטפחת וארא את עיניה הרטובות. בנימין־יעקב היה טרוד ומפוזר בנפשו. עוד עגלה אחת קטנה באה׳ ויעלו שניהם עליה. ברגע האחרון נזכרו׳ כי לא מסרו את המפתח לקונה הבית׳ והוא גם עוד טרם בא; ותקרא אותי מרים׳ ותתן לי צרור מפתחות׳ למסרם לאבי׳ למען יהיו מונחים אצלו׳ ותנשקני ותאמר: „התגדל׳ יוחנן׳ והיה לאיש׳ — והעגלה עם היושבים בה החלה להתנועע׳ ושלש העגלות והקרון כבר הקדימו לעבור לפניהם. כחלום היה כל הדבר׳ הבטתי אחרי העגלה והנה היא נוסעת ומרחיקה ממני׳ ועוד מעט ונעלמה מעיני; האנשים השכנים עוד דברו זה אל זה על־אודות המאורע׳ וכעבור חצי־שעה שבו גם אלה איש למלאכתו. אין רחם באדם!

ובעמדי כך מן ונדהם׳ באתי מבלי מֵשים אל המסדרון של הבית הנעזב. פתחתי את הדלת במפתח אשר בידי׳ והנה אני נצב באמצע החדר הגדול והריק׳ ודממה כבֵדה לחצה את לבי. לא יכולתי להתאפק׳ ואתן קולי בבכי. על קבר אמי לא בכיתי בכי כזה. מות־מעון ראיתי בחלל ההוא׳ והוא מות אִלם׳ מות לא ימושש בידים׳ וגם בלתי־מחובר לקרקע׳ ואין מעמידים לו מצבה. לא תדעו את הנפש ואת חבלי הנפש!

כירח ימים עבר׳ והנה בא קונה הבית מהכפר׳ הוא ואשתו׳ ובניו חמשה׳ ושתי בנותיו׳ וחתניו לוקחי בנותיו׳ ושַׁיָּרָה של עגלות רבות

טעונות כלים ומטות וארונות כבדים עליהם. באו אלה לרשת את הבית, והאנשים גדולים וכליהם גדולים, והיו בעיני כמו שבט זר בא לקחת אדמה לא לו...

ושמעתי מאבי, כי גם נתנאל־נחמן, שם האדון החדש של הבית, שכבר התחיל לתפוס לו מקום בעיר, קִבל לפניו שכגר הוא בין כתליו. לו נדמה, כאילו השאיר בנימין־יעקב אחריו בין הכתלים דבר־מה...

אם ידברו מ,זווג' איש לאישה, בחור ובתולה, יבינו הכל, שיש כאן קרבת־הנפש; אבל אם אמר יאָמר, שיש איזה קשור בין בית דר בו אדם ויושביו, לא יאמינו. ואנכי אאמין בדבר, אאמין עד היום.

ראשי־אבות

בית כי תבנה, גם אם קטן ודל הוא, ושמת בו איזה דבר לנוי, אם חלון יפה או דלת או כרכוב. בגנך אילן אחד נטוע או צמח עולה על אחיו, או מלבוש אחד אשר תלבש חביב עליך על כלם. ויברא ה׳ את כל אשר בים ואת כל אשר ביבשה ואת האחד יבַכֵּר לשים בו חידתו או פתרונו. תאמרו — דברי חקר אָהבה נפשי, ואני רק הקדמה לציורי בקשתי לכתוב . . .

נחולה. העיר נחולה היא עיר פרזית בפלך פודוליה, אך אינה אֵם בישראל. מספר יושביה הם כשלשת אלפים נפש. כלם סוחרים פשוטים, בתיהם פשוטים, וכל אשר יעשו במסחר ובקנין, בחנות ובשוק אינו יוצא מן הרגיל והפשוט. — בני־ישראל בנחולה הם אנשים בריאים, בלי צרכים מיותרים והם בעלי־בתים בינונים, רִק בינונים. אל תבקשו בקהלה זו יחסנות הרבה וסימני עשירות; אל תבקשו בנחולה בית־המדרש ליראים לחוד ובית־הכנסת להמון העם לחוד; אל תבקשו בה שומרי תורה ולומדים. התהלים של המלך דוד וחומש עם רש״י הם אופקם הרוחני התמידי. — צרפו לזה שלשה כרכים ישנים של ה„חיי אדם" ואת ה„לבושי שרד" וה„טיב גיטין" הקרועים, שהיו אצל הרב דמתא; צרפו לזה מעט חסידות יבשה, את שמלת־המשי הבלה אצל משפחת נחום לבית נחמן, את פרנס העיר ואת בית־המרחץ של אבן, העומד על שפת הנהר בשפולי העיר, והיה לכם מחזה שלם מהעיר ההיא. שבת כי תבוא והתפלל כל העם על־פי נוסח אחד. בחג המצות אין אוכלים שם מצה „שמורה", מלבד „כלי־הקודש" מן המנין . . . ובחג הסוכות אין אתרוגים ולולבים רבים מצוים אצל יחידים . . . בעלי־המלאכה והאומנים אינם פחותים במעמדם מבעלי־הבתים, וגונבי הסוסים במקצת או גנבים סתם מצטרפים למנין, כבערכך שואבי מים ונושאי משאות עם החבל הידוע במתניהם. עם ישראל בנחולה חי לא בהרחבה כל הימים!

ובתי־הקברות השנים של העיר מלאים מצבות ישנות וחדשות שדרות שדרות. לא המתים שם יספרו לכם גדולות מחייהם ולא בני החיים יראו לכם חזיון בלתי־נפרץ בעולמם. הדורות כלם הולכים ובאים והכל כמו שהיה, בלי חדוש ובלי יתר. אין דבר ואין מקרה רב הערך קם לפנינו, והחי נותן אל לבו וחושב: למה כל אלה הנפשות כעין בריאה לבטלה כביכול? מה יתנו ומה יוסיפו חיים כאלה, בלי אור ובלי צללים ובלי כוכבי לכת? אבל בוא וראה: ארבעה דברים נטע הקדוש־ברוך־הוא בעיר הזאת, ארבע משפחות יושבות שם, שתים בקצה העיר ושתים בתָּוֶך ולוקחות הן לב בחייהן ובכל אשר להן. לפי המבט החיצוני לא יֵרָאֶה הגשר הרוחני והחומרי בין כל בתי ישראל הפשוטים ובין אלה הבתים העולים עליהם. אבל דרכי הטבע נסתרים: את זה לְעֻמת זה עשה אלהים, אם אין סובין אין קמח...

ישעיהו־נתן מהר־המלך היושב בחומה ישנה, הסמוכה לבית־הכנסת, הוא לכאורה איש פרוש מצרכי העולם. מאכלו מעט, מלבוש ישן הוא לבוש לבשרו ואבנט ישן יחגור למתניו. יושב הוא כל היום בחדרו הצר ולומד משניות או מאריך בתפלה ובשֵׁנה; לא יבין איש, בדַבּרו אליו, כי נתחרש באחרית שנותיו וכבד הוא בלשונו. גם גופו כחוש ודל, ובלכתו בחוץ צריך הוא למשען. והוא מושל בששה חתניו, שמונה בנים וחמשה בני־בנים נשואים. שלשת אחיו ובניהם עוזרים לו בעסקיו. שני יתומים, באין אב, מקרוביו, המה אצלו משרתים פשוטים. אשה אלמנה זקנה, שלאבותיה היתה שייכת כל הככר ההיא, שומרת את הבית, כי אלמן הוא ישעיהו זה ימים ושנים. סך הנפשות החיים במַסֶּכת ביתו וחללו עולה לשבעים ושתים, וסך הונו בשכבר הימים עלה לק״ן אלפים רו״כ, ויפָּחת אחר זה למאה אלף, ויקטן לשמונים וירד עד ששים, אחר־כך התמעט עד ארבעים, ובאחרית הימים בא עד שלשים או אינם אלא עשרים אלף. מה בכך? בית ישעיהו־נתן היה הבית הראשון שבעיר.

לכאורה בנו הבכור גדליה, הרץ למעשהו, אינו כבנו שמעון המתון. לכאורה איש איש פונה לצרכיו ולטבע ביתו המיוחד... בנו האחד היה ירא־שמים והשני לא היה ירא־שמים כלל. נפתלי חתנו הוא חסיד נלהב; ולהפך, שפטיהו לבית ישעיהו־נתן הוא משכיל מעט. אשה אחת מבנותיו,

אלמנה מנעוריה, יושבת בשלשה חדרים ומחנכת את בניה לפי רוחה; ואברהם־יעקב, הבן הרביעי, יושב מחצית השנה בסדיגורה ומחציתה בנחולה. חסידים ומתנגדים בלוקחי בנותיו, פזרנים וקמצנים בבניו, מהם פרים ורבים, מהם חשוכי־בנים, מהם כבר כתבו ספרי־תורות על חשבונם ונתנו אותם לבית־הכנסת, ומהם פנוים רק לעניני־דעלמא. בין הנכדים והנכדות יש בעלי עינים שחורות ובעלי עינים תכלת... וכלם חייהם נתונים בידי ישעיהו־נתן, וממנו המה יונקים. ימים רבים אין איש רואה את הזקן, אבל צלו מרחף על פני כל הבית ואגפיו. אם נסתמו המעינות או הם פתוחים, אם המסחרים ברֶוח או סבוכים הם, איזה קורטוב מכחו מאז חי ומחזיק את הכל. נפש הזקן, אם גם שמורה בגוף שבור ודל, היתה לבית הזה כמזל טמיר וכעין השגחה נעלמה. האלפים אינם מרובים עוד כבראשונה, המאות נתמעטו — מה בכך, הנר עודנו דולק...

ותרד נשמה שירית ותשכן בבת גמליאל בנו החמישי, היושב באגף השמאלי וחלונות חדריו פתוחים לאילנות שעל יד הבית. מלכה שמה, קומתה זקופה היתה ועיניה חולמות. — וירד ניצוץ קודש מנחלת אבות ויִסָּתר בנער יהונתן בן שלמה גיסו, היושב באגף הימני עם הסוכה היפה; ונפש הנער כבחזון, בקראו בספרי נביאים ראשונים, מימי שבת ישראל על נחלתו. — ראובן, הבן הצעיר בין הבנים, עושה צדקה וחסד בכל עֵת ומגין על המשרתים והמשרתות, לבל יאונה להם רע, ומרחם על דל. שולמית אשת אבינועם עוזרת מכספה לשתי משפחות, אשר ירדו מטה, במתן־בסתר. המלמד העני אליעזר שכנם, אדם ידוע־חולי ולו אשה רעה הממררת חייו ובנים שלשה־עשר יושבים על צוארו, בא מדי פעם בפעם לשתות חמין אצל ראובן, היושב לצד הרחוב ובחלקו המעקה הרחב של הבית עם המעלות של אבן, ולוקח לו משם איזו מנוחת־הנפש, שעומדת לו לשלשה ימי אֹפל ומריבות... שואבי־המים יקבלו שם בכל ערב־שבת את הלחם הלבן; השמש מתתיהו יקבל את מתת־ידו והגבאית ריבה׳לה לוקחת את קצבתה מדי שבוע בשבוע. הבלן מקבל את חמש הפרוטות מיד כל אחד מבני המשפחה, והזקן בעצמו נותן המטבע היחידה של כסף, הנקברת בבני משפחת הנחשת. — שלמה׳לה־חיים ראה את התופרת התַּמה הבאה לבית דודתו ויחל להרגיש בלבו מעין אותו דבר, הנקרא אצל המשוררים אהבה. שפחת הבית, בת אל נכר, המטפלת בפרות הבית

ובחלבן, חיה באהבים את מַשְׁקה שומר הסוסים. ונפשות שתים מאגף הימני פונות בגעגועים אל האגף השמאלי. — הסירו את צל הזקן מעליהם והכל יתפרד; קחו את הכח הפנימי מאלה והכל אין. האדמה לא תתן את יבול הרגשות והמעין התמידי יִסָּתם. ויברא ה׳ את ממלכת העולם והחיים השונים למיניהם, ויקח צרור צרור ויתנם ביד איש איש למשמרת...

וחלק גדול מהעיר התחתונה כָּפוּת או עומד באיזה יחס לבית ישעיהו־נתן. אדם זה תלוי בו בהלואה, זה בגמילות־חסד, זה מקבל שם איזו סרסרות, וזה איזה רֶוח וזה הוא שכן או „קרוב־רחוק. הרבה מהם מכבדים את הבית הזה סתם, על־פי החוק הפשוט באדם, שחותר אחרי איזה תוכן ללבו הריק... הדמיון מבקש מִרעה, ואלה שבענותם לא ישגיחו על חייהם בעצמם ועל המקרים בביתם, יכרו אזנם לשמוע, שנכדת ישעיהו־נתן נראתה היום בשוק או בחנות או שאחד מבניו משדך את בנו. בעתות הפנאי ובלילות הארוכים אוהבים בני העיר לסַפֵּר לעצמם מימי ישעיהו־נתן בעודו בנעוריו, ימי עפרות הזהב שלו, ימי עשותו מסחרים עם רוזנים ואצילים. דבר שישעיהו־נתן אמר היה להם כתורה שלמה; ואיזה דבור של בנו הגדול או חתנו — לדבר שאין להרהר אחריו. בני־אדם כשהם לעצמם אינם יודעים הרבה במילי־דעלמא, אבל בני ישעיהו־נתן יודעים באלה. —

אין מַלכות אחת נוגעת בחברתה!

למעלה מבית ישעיהו־נתן, בטבור העיר, עמד בית גדול של אבן, והוא היה משוח בצבע אדום וגם גגו אדום. מרחוק נשקף כמגדל, להיותו בעל שלש קומות וכל בתי העיר רק בשפל בנוים. במדור הראשון שלו חנויות פתוחות לכל עבריו, החנויות היותר חשובות בעיר, שמוכרות את סחורתן לפולנים וִיְוָנים עשירים, שהם גם אדוני העיר, והמדור השני והשלישי היו למושב לראובן התקיף וחמשה בניו.

ראובן היה אדם גדל־הקומה, ראשו גדול, צוארו רחב ואדום וידיו כברזל. בניו היו גדולים וחזקים ובעלי אגרוף, ונשותיהם כלן בעלות בשר מפורסמות. „חצי השור" היה עולה על שלחנם, וכל השמן והטוב בשוק, בבשר ובדגים, בצמחים ובפירות יקנו הם. על־פי טבעם לא להם דבר עם „דברי־רוח" וכל הני הך, אבל חִתתם היתה על כל הקרוב להם; גם ל„יונים", אדוני העיר, הראו את נחת זרועם, כאשר בקשו להפריע אותם

בבנין ביתם, לאמר, שהבנין הוא שלא כדת. – ותהי מלחמה רבה אז בעיר, כי היונים התאזרו בכל כלי מעצור לבטל את העובדים ממלאכתם, וראובן ובניו קמו עליהם ויכו אותם מכה רבה ויבריחו אותם. גבורה זו נודעה לא רק בנחולה, כי־אם גם ברכוליה ובשפטבקיה. עשרים שנה כבר עברו מהיום ההוא, וה,מעשה׳ עודנו חי בפי כל אנשי העיר ושייך להם כנחל העיר וכחורבה הגדולה של הארמון הישן, העומדת במבוא העיר עם מאתים חלונותיה. יש אומרים, שרק מאה חלונות שם, יש אומרים רק שבעים הם במספרם. מה בכך? חידת־עם ואגדת־עם קבורות שם משכבר הימים...

והנה עוד לנו בית־אב גדול.

ויהי בעיר נחולה נער משרת באין אב ואם, ושמו יהונתן־נפתלי. ויהי עובד באמונה ולא מש ממלאכתו מבקר ועד ערב. הוא לא היה רגיל לדַבּר הרבה, רק לעשות. הוא היה חי באשר לפניו – בהיותו כבן י״ח שנה כבר היו מונחים באמתחתו מאה וחמשים רו״כ, בהיותו בן עשרים היו לו כפלים; ובהיותו בן כ״ב היו לו חמש מאות רו״כ במזומנים, הכל נאסף מיגיע כפו. אז נשא לו לאשה את האָמה העבריה בבית אדוניו, שהביאה לו נֵדה שתי מאות רו״כ במזומנים, ויבנה לו בית ויחל לעבוד לעצמו. עשרים שנה רצופות עסק ועשה במסחרים, מבלי דַבּר הרבה ומבלי התערבות בין הבריות ועשית שותפות כנהוג. ולפתע החלו לומר, שרכושו עולה לחמשים אלף רו״כ; וישתומם הקהל לראות את יהונתן עולה מחיל אל חיל, חמשים האלף היו למאה, כמעט קט הגיעו לק״ן, הק״ן היו למאתים; ומאלה עלה מעלה מעלה. בן ששים שנה הוא עתה ורכושו עולה לשלש מאות אלף. ביתו הרחב משוח בסיד לבן ודלתותיו ירוקות וסגורות. דממה שוררת בכל המגרש מסביב; והעובר מרחוק ירגיש את כח־הכובד אשר שם, לאמור, שלש מאות אלף רו״כ שוכנות תחת הגג ההוא ביד איש אחד ושמורות בארגזו. מאה אלף או יותר עוד תופש השכל, אבל ג׳ מאות אלף, דבר כזה לא היה לעולמים בנחולה וגם בעירות אשר מסביבה.

וליונתן־נפתלי טרכטמן, בקצורו: יונתן טרכטמן, שני בנים רַכּים ועשירים מלֵדה. אין בלבנת פניהם גם שמץ מימי העבודה ואין בנפשם

גם הד אחד מיגיעת־כפים; המה למדו מפי מלמדים ומפי מורים ויודעים הם לשון וספר· בבוא איש תורני אליהם יכבדו אותו, וגם את אביהם יכבדו· בהיותו טרוד בעסקיו ובמעשיו היה שותק; ובמסרו את המפתחות אחר־כך לבניו־נאמניו, ויעשה את שַׁבַּתו הגדולה בחייו, הכל להוכיח, כי לו עינים לראות ולב מבין בחיים ובאנשים· הוא לא התערב מימיו בעניני העיר; והוא מכיר את כל אנשי העיר למקטן ועד גדול ויודע לסתר נפשם· בבוא העירה חתן חדש לשבת שם ויחל לסחור, הוא למד תיכף מעל פניו, אם ישר הוא, או לוה ולא ישלם· מעולם לא רמה אדם ולא עשה עָוֹל לאיש, אבל גם את עצמו לא הניח לרמות, לא מפני שבָהול היה על ממונו, רק מפני שחשב את הדבר לרפיון כח, אם ידו על התחתונה·

ולפנות ערב, בלכת איש איש במגרש ההוא מעבודת יומו ודאגותיו, וראה את העשיר יונתן בלבנת זקנו יושב נשען „במנוחה" על הספסל הבנוי לפני רצפת ביתו, התרשם דבר פלאי בלבו· לכאורה גם היושב אינו אלא בן־אדם בעל גוף ובשר, אבל האלפים הרבים יַבדילו כתהום בינו ובין העוברים· יונתן הוא אדון העיר ובנפשו איזו שלוה ואיזה חוזק, ירגיש אותם רק מי שגם לו כאלה נִתנו·

הוא יושב ורואה בעוברים מהעיר העליונה לתחתונה או מהתחתונה לעליונה: הנה נושאי־הסבל עובדים, הנה העגלות הטעונות, הנה מי שהמקלות בידיהם וכיסיהם ריקים· הכל כצללים הם מתנועעים, היום יחיה זה ולמחר ימות··· הוא יושב ומביט באשר לפניו· — — —

והאחרון בבתי האבות גם אותו אתאר·

את בית ישעיהו־נתן ה„קבצן" בטל טרכטמן כעפרא דארעא· את ראובן התקיף לא יירא ובדגים השמנים שלו לא יתחרה· רק את יעקב בן משה היה עוין, הדל־העשיר הזה היה כעצם בגרונו· משה אביו כבר היה סוכן לעשירים מופלגים בקיוב· והמה בבואם כפעם בפעם לפקח על היערות הגדולים, שהיו שכורים להם, בנו לו בית יפה ומהודר, והיה גם להם לשבת בו באותם הימים, אשר שכנו בנחולה· לבית הזה צעצועים בחלונותיו, עמודים בפנותיו ומעקות־עץ לו מעשה־חושב· בו יבואו המים

בצנור עד העליה העליונה, התנורים מוסקים במבוא כולל בתחתית הבית כבעירות הגדולות. פנסים מאירים לפני הבית ולפני שער החצר, בו גם אֻרוה לסוסים ומרכבות שתים. והוצאות הבית הזה הן היו היותר גדולות שבעיר והכנסותיו לפעמים מרובות ולפעמים מועטות...

יעקב ירש את כל השררה הזאת, והוא הלך בדרכי אביו. אם עשרת אלפים הרויח, הוציא כלם בשנה זו, ואם הרויח מעט או עוד הפסיד, סדרי הבית לא השתנו. הכל התנהג שם ביד רחבה, הכל שם כדרך האצילים. —

אומרים, כי פעם אחת קנה בן משה נרות סטארין בעד חמשים רו"כ לצרכי ביתו. אומרים, כי עשה מלבוש לרעיתו הכבודה במחיר אלף רו"כ; ואומרים עליו, כי הוא מעשן סיגרות, שמחיר כל אחת חמשים פרוטות, כי תיבת עצי־גפרית עשויה שֵׁן נתונה באמתחתו, אפשר היה להחיות משפחה שלמה בדמי שויה.

פעם אחת השתערו סוסיו, בנסוע בתו אסתר היחידה לטייל, והרַכב עצר בהם ויצילה מאסון; ויתן לו יעקב בן משה שטר בן עשרים וחמשה רו"כ למתנה. שערו בנפשכם, גוי בן י"ט שנה, המקבל משכורת רובל וחצי לשבוע, בהוספת לוג יין־שרף, יראה שטר מרובה־הצבעים בידו. אבל יעקב בן משה לא ידע מעצור. הוא אָצל לצדיק מטלנה, בבקרו אותו בביתו, מאה רו"כ, אם כי אינו מאמין כלל בצדיקים... הוא נתן לנער המכה בחליל, בשעת חתונתה של נערה עניה בשכונתו, שנקרא אליה, רו"כ שלם — והחתן קבל נדה רק חמשים רו"כ. כשעשה יעקב את דרכו לקיוב או לאודיסה, לא נסע אלא במחלקה הראשונה ונער משרת מלוהו; לבית־המרחץ לא הלך רגלי, רק נסע במרכבתו; ובבואו לבית־הכנסת לעתים רחוקות, כל העולם היה כמשתומם למראה מלבושיו היקרים!

אסתר'ל בתו פרטה עלי מינים ואמה לבשה משי גם בימות־החול. עני כי בא אל הבית יצא משם ביד מלאה. אין סנדלר ואין חייט, נגר או נפח שעשה יעשה איזה דבר לבית הזה, שלא יקבל בשכר מלאכתו כמעט כפלים. הכל ביד נדיבה. ,בית מלכות' היה בית יעקב בן משה לכל פרטיו, בזאת הודה כל אדם וגם אלה שאינם בני ברית. הן גדול שמו של יעקב בין היהודים ובין הפקידים; והאצילים, אדוני הכפרים אשר מסביב, באים אליו לבקרו, וגם הוא פקד אותם כשַר. ה' נתן את חנו

בעיני השרים, יאמרו אנשי נחולה, ויתגאו בו, אם כי בסתר לבם אך השתוממו על פזרונו הגדול.

והיה היו ארבעה הבתים הללו בנחולה לעמודי העיר. לכל בית ובית מאלה יד ושם בחלקי העיר ותושביו והיו להם למגן ולתוכן חייהם.

ה׳ נתן את החיים לבני־אדם ויצב להם גבול צר בעולמו. שאלו את אנשי נחולה ויאמרו: הודו לחסדו, כי פתח על כל פנים לאחדים בארץ מטה את הרוָחה. — —

ארבעה דורות

האב הזקן נתן־נטע בן אלעזר־שמעון־נחמן היה איש דל־הבשר וקטן־הקומה וכר קטן כרוך לחזהו, בין בימות החמה בין בימות הגשמים, כמנהג חסידי ברשד; אבל הוא היה נוטה מעט גם לכתה החסידית הברסלבית ונתפש על כך. ענותן גדול היה ומקומו בבית־התפלה אחורי התנור, מקום האוסף לדלת־העם ולעוברי־אורח בלי־שם. בפניו הירוקים ובמלבושיו הישנים לא היה נכר, שהוא אבי גברת העיר שרה־ריבה־חנה, שלה היה הבית היותר גדול בעיר.

נתן־נטע היה גם דר אצל בתו זו, שהחזיקה אותו בכבוד. אבל זה היה לו רק לינת ארעי; כל זמנו ומעשיו נתונים היו לעבודת השם ולירָאתו יתברך. הוא היה ירא־שמים, למדן ועובד ומדקדק במצות ושומר תורה בדחילו ורחימו; אבל כל מעשיו אלה לא היו תוצאה ישרה מתכוּנתו וממהלך לבו, כי־אם הם היו כמצודה בנויה בו מול האויב הפנימי...

נתן־נטע היה קפדן גדול, אדם אכזרי בטבעו ויסוד נפשו — אֵש אוכלת. בלבו כמו סער נושב תמיד. ביד חזקה היה עוצר ברוחו, שלא להיות רע לבריות ושלא להקניט בני־אדם ושלא לקלל ולחרפם; הוא נלחם תמיד את היצר־הרע שבו, ותהי החֵמה הכלויה בנפשו כמבקשת לה מפלט בעבודת השם. — נתן־נטע היה מתפלל בסערה ובשטף כאיש העוקר אילנות, ודבר זה אינו ממדת החסידות של ברשד כלל, שדרכה תפלה במנוחה ובקול נמוך ושבור, ומראה ביותר על שייכותו לחסידות הברסלבית. — כשהיה לומד בתלמוד, היה לבבו כים נגרש, וכשבא לפלוגתא שבין אביי ורבא או בין רבי יוחנן ובין ריש לקיש היה רואה בחוש את החולקים והמריבים יחד והיה נמשך מאחד אל השני. הוא שנא את הקליפות ואת החיצונים והרגיש רגשי־נקמה בהגיעו בתפלת שמונה־עשרה ל,ולמלשינים אל תהי תקוה וכל המינים כרגע יאבדו!' והיה סוגר אז את עיניו מרוב פחד ועמל. כל בני־עלמא היו אצלו כרשעים, וכמעט לא יכול לדבר את איש לשלום. גם

בעיניו בעצמו לא נִקה, ובעד כל נדנוד קל היה מקיים בעצמו מצות מלקות והיה מקבל עליו נזיפת עצמו...

נתן־נטע היה מתענה כל התעניות הראשונות, כלומר, את אלה הקבועות ב„שלחן ערוך" בעד כל אדם, באין הבדל, והשניות — כמו שובבי"ם ת"ת, המקובלות מהחסידים ואנשי־מעשה, והשלישיות — בכל ערב ראש־חדש, ולרוב גם בשני וחמישי, והכל נעשה אך כדי להלחם עם השטן... בימי נערותו עשה את הסגופים הגדולים של „גלגול שלג" וטבילה במים קדושים ושנה שלמה היה עוסק ב„תשובת הקנה", אבל גם עתה לא ירף מענות את עצמו בכל הבא בידו.

למשל, הוא אהב לגמוע את הטֵה כשהוא רותח, ולכן כשהגישו לו חמין לשתות, המתין עד שיתקרר, למען לא תהיה לו שום הנאה. כשהיה הבשר, שנתנו לו לארוחת־הצהרים, מטוגן, או המרק שָמֵן, היה שופך מים קרים לקערה, להשחית את טעמם, למען לא ינעמו לחכו התואֲבו. הוא היה אוהב את המלח, ועל־כן אכל הכל תפל בלי מלח...

לא עלתה לזקן הזה להסיר מנפשו את נפתולי הלב ויעמוד תמיד כמו מזין נגד עצמו... הוא היה מעונה כל ימיו על עברות, שלא עשה, אבל יכול היה לעשותן.

הרבי מסברן היה אומר עליו, כי נתגלגלה בו נשמת חוטא ופושע. מי יודע תעלומות האדם? אבל בימי עלומיו של נתן־נטע, כאשר היה עוד עוסק בקבלה ובצירופי־שמות, ורוחו השיאהו להסתכל גם בספר „חמדת הימים", קרה לו דבר איום. ויחלום פעם והנה הוא עובר על בית־תפלה שלהם וירא איש־אכר עושה את הצלב ובאה לפתע פתאום מחשבה זרה בלבו... וייקץ משנתו ויבך בכי גדול. הוא אבד שני עולמות ברגע אחד!

והיו לו מאז יסורים קשים וענוים נפשיים, ימים רבים התענה הפסקות וסבל טבילות והתפלש בעפר ויגנוז את ספרי הקבלה וישב ללמודי הנגלה. ובכל עת שנזכר באותה המחשבה היה קורא ואומר: פע, פע, צא טמא!

לפני ארבעים שנה היה הדבר, ובהיותו בן ששים עדיין הוא נושא את עונו יום יום. הוא מיַסר את ירבעם שבו בתהלות דוד.

בתו שרה־ריבה־חנה מנהלת את הבית בעושר וצופיה הליכות ביתה. לה היו שלש חנויות גדולות, אחת לקמחים מכל המינים, אחת לצמר ובד ואחת למיני מרכולת. היא ירשה את כל אלה מבעלה, שנרצח בדרך, אי־

סדרים היו בהם אחרי מותו, ובעלי־חובות באו בכל יום ובקשו לקחת הכל מידה, והיא נלחמה אז כלביאה, ויצלח בידה ברוב עמל ויגיעה לשַׁלֵּם לתובעים את שלהם ולבסס את עניני החנויות ולהעמיד הכל על יסוד בל ימוט.

היא כבר השיאה את הבת הבכירה לחוץ, חתנה לוקח בתה השניה מנהל את חנות הצמר והבד; בנה הגדול, שגם הוא נשוי, מפקח על החנות של מיני מרכולת, והיא עוסקת בחנות של הקמחים. אין קמוץ בבית. היא נותנת לבניה ונכדיה את צרכם, אבל אין חֶדוה בלבה. מעולם לא קרה, כי תקח את נכדתה הקטנה על זרועותיה ותנשק אותה. נפשה עליה כבדה.

היא גברת העיר, „בעלת שפע", וה' עזר לה ביד־רחבה, אבל היא כועסת על בני העולם. בכל יום ויום היא מתפללת בחנותה של קמח בהשכמת הבקר בבכי־לחש ומרטבת בדמעותיה את הסדור.

את השם ואת מצותיו יראה שרה־ריבה־חנה אימת־מות; וכשמצאה המבשלת תולעים בריאה של עוף או בבר־אוז והרב דמתא הטריף, אז יִרְאה היתה לנגוע בבשר, כאשר יירא איש לנגוע בצרעת, וצותה להשליך אותו במטלית, כמו שהיה כרוך ובא מבית הרב, לכלבים. טפת חמאה מטוגנת, שנזרקה על גבי קדרה של בשר, והיא עמדה אז בבית־המבשלות, היתה מוציאה מפיה זעקה גדולה, כאילו אחזה אש בכל פנות הבית...

והימים היותר איומים בבית הזה היו הימים שלפני חג הפסח. החמץ, שינקה מאבקו כל ימות השנה, שנדבק בה ובעיניה ובפניה החִורים — לה פתאום כאויב, העומד ואורב לה... ותרץ מחדר לחדר ותפתח ארון אחרי ארון, ותלחם עמו במין משטמה וכעס. היא גם יראה ללון עם „שטר המכירה" תחת גג אחד, והחנות היתה באמת סגורה ומסוגרת כל ימות השבוע ואין בא ומתקרב להּ. שרה־ריבה־חנה היתה המחמירה שבעיר ובכל הסביבה.

וראו זה, מנשה־אברהם בנה, זה שהיה ממונה על החנות של מרכולת, לא היה ירא־שמים כלל. על־פי משגה נתנה אותו, כשהיה בחור, למלמד ליטאי אחד ולמד „זמן שלם" „פסוקי" ולא גמרא, ומאז הוא מקיל בתפלה ואינו חרד על המִצות. — ואם לא גזרה עליו אמו ללכת לבית־המדרש, התפלל בבית בקצור ובדלוג ובהבלעת דפים הרבה. — אדם קל עושה כל

אלה בלי פקפוק· רק בזה שוה היה הבן לאם· הוא לא אהב את הבריות וגם חברת גיסו וגיסתו היתה עליו למשא·

מנשה־אברהם השכים לחנותו תמיד עם קריאת התרנגול ונעל אותה בשעה שכל החנויות כבר סגורות· הוא לא ישב על גבי מעלות החנות לשם ישיבה סתם או לשיח· הוא ידע רק את העסק ואת השררות שבעסק·

בימי־השוק· בהם רב מקנה וקנין· לא מצא את לבבו· מבקר עד הערב עמד על רגליו ויצעק ויקלל ויצוה ויפַקד ויהי משוגע ממראה עיניו מרוב הקונים העומדים צפופים וצועקים: הב! הב!

וטבע משונה היה לו למנשה· פעם בשנה היה קם בבקר משנתו ובלבו כמו סער משתער· לו היה הדבר· כמו קירות החדר שוחקים לו· כמו החלון מעקם אליו פניו· ואוי למי שנסה להקניטו אז· כי אז היה יכול להרוג אותו· לא יצא ביום ההוא גם לחנות· כי ירא מפגע רע· כמוכה־יָרֵחַ ישב בחדרו· והיה לו חֵפץ משעה לשעה להכות באגרופו על הדלת· יום או יומים נמשך הדבר· ואחר־כך סר הרוח הרע מאתו ויפקוד שוב את חנותו כמקודם· —

למנשה־אברהם נער· כבן ט״ז שנה בימי ספורי· שמו וכנויו היה ראוב׳לי מזיק· והוא היה נער פוחז ורע־מעללים· השבט היה לו למשחק ולא שמע כל תוכחת־מוסר· הוא ברח מן החדר בכל פעם; ואחר־כך לא רצה ללכת שמה כלל· ויהי רועה בישוב האכרים את ילדי הגוים· ויתקע בחליל ויצחק את הכלבים או את הסוסים·

ראוב׳לי היה בן סורר ומורה· פעם כעס על אביו ויקם בלילה ויעש חור בחבית גדולה מלאה נפט· שעמדה בחוץ· וימהר המיץ העצור לעזוב את מאסרו·

אחיו הצעירים יראו ופחדו ממנו· פעם הכעיסו אחד· קפץ עליו ונשך לו בתנוך אזנו · · · ויהי שֵם ראובן מזיק לחרדה ולמפח־נפש·

קרה הדבר· שראוב׳לי מזיק גנב מִספר אמות של צמר מחנות אביו ויתנן במתנה לבת אכר אחד· שהתודע אליה והיה בא לבית אביה· תקופת תמוז היתה ולאביו מנשה־אברהם היה אז יום דינו· ויקח האב האֻמלל חבל עב כזרת ויכה בו את בנו זה „מכות־רצח״; ויצעק הנער תחת יד מכהו ויקרא: אם לא תרף ממני· אז אצית עליך את הבית· או אלך לכהן שלהם· —

ויבָּעת מנשה־אברהם, ומפחדו שב אליו רוחו ויהי כנדהם. לתָאֵר רושם דברי ראובּ׳לי בבית שרה־ריבה־חנה אך למחסור הוא, ואמנם קיים זה באחרית הימים את אשר אמר.

אם הקורא ירצה, הרי זה כל ספור המעשה שלי; ואם לא ירצה – אין זה מעשה, כי־אם תיאור ורשימת ארבעה דורות. אלהי הנשמות נותן לכל בריה את רוחה ואת צביונה. הבחירה ביד האדם להיטיב ולהרע, והדם הוא הנפש ומעז לא יֵצא מתוק.

ה,שאלה'

בריל, ה,נאמן' בבית־הריחים של העיר לוביה, היה יהודי קטן, דל־בשר וצמוק־פנים, וזקנו כאילו אך החל לצמוח, אם כי כבר הפך לבן; בעיניו המשונות, בבגדיו, שאכלם אבק הקמח, ובחגורה הרחבה שעל מתניו, שהיתה נראית כאילו עשויה מדבק, עשה רושם כמין חיה נתעה בין בני־אדם. — ואמנם חלק גדול מחיה־רעה ישב בנשמתו. אכזריות לבו היתה עוברת כל גבול, לולא היתה רתומה במתג הדת. באפן יראתו ועבודתו את השם היה גם כן גלום מין אכזריות. כאשר התפלל וצעק בתפלתו, נדמה לו, כאילו נוקם הוא באיזה דבר ושופך את מררתו. כאשר התוַדה והִכה על לבו: אשמנו! בגדנו! גזלנו! היה מכה בלי־רחם והיתה לו הנאה עצומה, כאילו דוחף את אויבו הגדול למדחפות. להטבל במקוה במים קרים במסירות־נפש היה לו, כאילו עושה הוא גזר־דין באיזה רוצח; ואמירת תהלים מן ,אשרי' עד ,כל הנשמה תהלל יה' היתה לנפשו, כאילו קלל קללות נמרצות את אויבי ה'. — רתיחת דמו עלתה מהרה בכל דבר שאמרו לו, בין בטוב בין ברע; וכשהיה סופר מעות, היה עושה זאת בהקפדה גדולה, כאילו הגיהנום פתוח מתחתיו, והמקבל או הנותן הוא רשע גמור. את אדוניו, בעל־הריחים העשיר, היה שונא תכלית שנאה; אבל עבד אותו באמונה שלשים שנה רצופות. והמלה אמונה לאו מלתא זוטרתא היא. לגבו, היא היתה כיסוד נקשר לגלגלים ולשטף המים; וכשהשק האחרון חסר הקמח, כי כלה מהארגז, היה יכול לקחת איש ולשימו השקה כדי למלא אותו. את המלה ,רחמים' לא ידע, אם גם הבין בימי נעוריו ברש"י ובתוספות ולמד הרבה ב,אור החיים'. וכשהיה בא להוציא מלה זו מפיו, היה שומע בנפשו הד אכזרי והיה המקרא ,ורחמיו על כל מעשיו' נקשר בלבו עם ,אסור לרחם!' כה ראה את העולם משבת לשבת; ובימות השבת גופא היה כנהר סמבטיון, שאת אבניו לא ישליך ואף־על־פי־כן הוא רותח...

ולבריל אשה מכוערה, מפלצת כבת־השטן, שממית, — ויחיו יחדו, כאשר יחיה העכבר את החתול הפרא. ולהם בן יחיד, שמו חיים, והוא גדל־

צללים ואורות

פרה אדומה

מעשה בפרה אדומה, והמעשה קרה לפני ימים לא רבים בעיר קטנה סמוכה לחורן, מקום מושב רבי אחד; ואמנם אני, המסַפר, לא הייתי שם ולא ראיתי את הדברים בעיני, אבל שמעתים מפי אנשים נאמנים. לא אכחד, המעשה מרגיז מעט. רגע אמרתי, אכסה על זה, וכרגע אמרתי: יִכָּתב זה לעינינו.

הנה אנו בני הדור הולכים למות, וקם אחרינו דור, אשר לא ידע אבותיו ומהלך חייו בגולה, — והיה אם יקרא בספר ויבקש לדעת מהחיים האלה על־ידי קרי וכתיב, יֵדע מה היו חיינו אז, יֵדע גם את האור גם את הצללים. יֵדע, כי היינו יהודים, אבל גם בני בשר ודם, ועם כל מה שמשמע בזה...

בעיר דַשיה הקטנה היה שו״ב אחד, שהיתה לו ,קבלה' על שחיטות, וכבר היה קרוב להשיג משרה של שו״ב שני בעיר אחת; והנה נמצא בו פסול ולא יכול עוד להיות שו״ב בישראל. ותחת לתפוש אחר־כך אומנות המלמדות, או להיות קורא ובעל־תפלה, או להיות בכלל פועל־בטל, בלי מלאכה קבועה בחיים, וחי מן ,הרוח' או מחנות קטנה, בחר לו האיש הזה אומנות, שאמנם קרובה מאד בטבעה למלאכת השחיטה, אבל במעמד החברתי והדתי של עירות בני־ישראל היא רחוקה הימנה מהלך רב... נאמר את הדבר מפורש: מי שהיה מוכן להיות שו״ב, והרי יש באומנות זו מעין יראת־שמים וכל הדברים השייכים לדת היהודים, היה לקצב פשוט ברחוב היהודים, ויפתח לו חנות של בשר. הוא עזב את הלמודים, את ה,לבושי שרד' והלכות שחיטה וטרפות ויהי לקצב סתם, כשאר הקצבים, ולאדם מגושם העומד כל היום בחנות, תולה את הפרים והכבשים השחוטים על יתדות, פושט את העורות, מנקר ומוכר את הבשר ליטרה־ליטרה...

ולא די בזה, הוא היה „קל" במעשיו ולבלתי נזהר במצות, כשאר הקצבים בישראל, שאינם מהדרים מן המהדרים; ואם רק לא תתגלה מילתא, הם שוכחים לפעמים ומוכרים בשר־טרפה בתור בשר כשר, מפני הדבר הפשוט, שבשר־טרפה בעירות כאלה, שרובן בני־ישראל ומעוטן אכרים האוכלים בשר־החזיר, הוא כמעט ב„חצי־חנם", ובשר כשר, על־ידי ה„טקסה" והמכס ועוד דברים כאלה, הוא דוקא לא בחנם ומחירו ארבעים או ארבעים וחמש פרוטות כל ליטרה. ואם ייסרו אותם שם בגיהנום לעתיד בגלל המעשים האלה, הלא מרויחים הם פה בעודם על־פני האדמה, והֶרֶוח הוא דבר נחוץ לכל בן־ישראל בעל אשה ובנים. וזאת למודעי: הקצבים אוהבים לאכול ולשתות ולפרנס את בני־ביתם בארוחת הבֹקר, הצהרים והערב ממש, ולא בקטניות וברוחניות, כאשר יעשו התורנים ויראי־שמים לשמה.

ובעצם, יש במעשה הקצבות ובהכאת הגרזן בגוף של בהמה, ואם גם שחוטה, כדי לגדע יד ורגל או לשסע אותה לשנים, מעין אכזריות. עוד אתמול היתה העז רועה באחו, הכבש רץ מן העדר לבית מלונו, והיום כבר הוציאו מהם דמם ונפחה נפשם, והם תלוים על גבי מוט ופניהם למטה. הדם הוא החיים, והוא עתה נדבק בידי הקצבים ובאצבעותיהם; והם, הקצבים, הם העוזרים הראשיים לעקוד פר לשחיטה או שור בעת השחזת הסכין של השוחט. הוא, השו"ב, ישאר ירא־שמים, כי הדת ומצות הדת שומרים עליו ומגינים על נפשו, והאכזריות שבדבר תבוא בקצבים והיא ירושתם. בכלל הקצבים אינם חלושי־הכח, וכשריב מתפרץ בעיר ובא הדבר לידי הכאות ממש, הקצבים הם המכים הראשיים. כל העם הרוחני ירא את הקצבים הגופניים, כי המה עזי־פנים; ואם יכעיס אותם אדם, לא ידעו חמלה.

צריך לומר גם את הצד הטוב שבדבר. עם בני־ישראל היה ימים רבים עם חלש וירא מקול עלה נדף; וכשהיו פרעות ביהודים, היו נסים מאה מפני אכר שִכּור אחד, ויקבלו עליהם את שבירת החלונות וקריעת הכרים והכסתות, באין מוחה. תחת זה הקצבים למדו למחות, להזדיין במקלות ובגרזנים ולהיות למגן בעת צרה. דבר כזה קרה בדשיה פעם אחת בחג הפסחא שלהם בין מלכא למלכא, דור שלם לפני זה, בטרם למדו בני־ישראל לעשות כמעשיהם בכל מקום ולהקהל ולעמוד על

נפשם. היפלא, כי להם הרשות לעטר את שמם בתור ראשונים לגבורי ישראל!

החמירה התורה בגנב יותר מבגזלן, שזה האחרון השוה כבוד עבד לכבוד רבו, והראשון אינו משוה כבוד עבד לכבוד רבו. ואם דייקנים אנו בכלל הזה, באים אנו בחיי הקצבים לשני הפכים בנושא אחד. גבורי ישראל אלה, שאינם מוגי־לב כלל ולא ייראו מפני כל, בטבעם כש„לוקחים' לפעמים שור או פר מאחרים בלי תשלומים, הם עושים זה בצנעה, ודוקא שלא מדעת בעלים, ודוקא על־ידי אחרים. ואולי אין זה כבר „לקיחה' כלל או מין גנבה, כי־אם ענין הפרנסה. — ענין הקצבות מחייב, שפר או שור שנשחט, שור או פר שקנו אותו ממש ושלמו כל מחירו בשלמות, עולה פי חמשה על שור שנשחט, שלא שלמו בעדו לבעליו ממש. הוא השור היה תועה בדרך ולקחו אותו אנשים והביאו אותו להם, לקצבים, או היו כחמשים פרים בעדר, ועתה שם רק ארבעים ותשעה, מספר המספיק עוד לבעלים; וצאו וחשבו, כמה היזקות שכיחים בשחיטת פר; לפעמים יטריף אותו השו"ב בשעת השחיטה, ולפעמים יטָרף בטרפת הריאה או בדבר אחר מי"ח טרפות... העיר דשיה בכלל עניה ויהודים אינם לוקחים הרבה בשר בכסף; בשר ששהה שלשה ימים בלא מים גם כן יטָרף ובימות הקיץ יתקלקל. — איך יכול הקצב, שואלים, להתקיים בלי „מציאות' מן הצד...

תאמרו, הלא זה אסור, לא נכון לכל בר־ישראל כך. אבל האם לא גם שאר מסחרים וחנויות וכל גנבת דעת הבריות או רמאות, מאותן שיש בכגון אלה, אינם גם כן אסורים? — בעיקר אין הבדל בין אלה לאלה, רק זה, שהללו, הסוחרים והחנונים מבעלי הבתים, הפסלנות שבהם אינו דבר בטוי בשפתים וקרוי בשם, ולא יעצור את עושיהם כלל ללבוש מעין אצטלא של אנשים כשרים, המתפללים במקומות הראשיים בבית־התפלה; והללו, כלומר הקצבים וכל כיוצא בהם, בקהל היראים בל יחָשבו ומתפללים הם לא בבית־התפלה המרכזי שבעיר, כי־אם ב„שומרים לבוקר". הללו, בעלי־בתים, שותים „תקון' אחרי התפלה ויש להם איזה כנוי יראי לכל מה שעושים לצורך גופם — והללו, הקצבים, שותים יי"ש ממש, בלי אמתלאות, גם בלי מות אב ואם ושאר יומא דפגרא... הקצבים בודאי אינם צדיקים ואיני רוצה לחפות עליהם, אבל לולא אותו מעשה, כי אז לא היו בעיני כרשעים. רשעים!

מי יבטא מלה זו בכל מרירותה? בני־אדם רוצים לחיות ויש להם יצר־הרע בתוך מעיהם, וגם הוא אינו מחותל במשי ודרכו קשה אף קשה. —

וכך היה הדבר:

בעיר דשיה היה בעל־הבית אחד ושמו ראובן, אדם בינוני, שלא הצטיין מימיו במאומה; ומי יודע, אם גם היה נודע שמו בין יושבי העיר, לולא היו פרותיו נודעות.

לרוב אנשי דשיה, שידם משגת, יש פרות נותנות את החלב לביתם ואינם צריכים לקנותו בחוץ. אבל לראובן היתה תמיד הפרה היותר טובה שבעיר; הוא היה מוצלח לזה והיה גם מבין בזה; הוא ידע לכלכל את פרותיו היטב ולשכלל את גופן ולעשות אותן בריאות וטובות־מראה. ראובן לא התבייש כלל, בבוא פרתו מהעדר, להכין לה בעצמו מזונות הבית ולהביא לה מים לשתות. הרפת שלו בחצרו היתה תמיד נקיה ועיניו צופיות תמיד, שלא יאונה לפרתו כל רע. השגחתו ועדון פרתו — זה היה תוכן־חייו האחד כל ימיו, ובזה קנה לו גם שם בעיר ההיא.

אמנם אנשי דשיה הם עירונים ממש, ואין להם שייכות הרבה אל הטבע, אבל הפרה הנותנת חלב לבעלי־הבתים, והעזים הנחלבות אצל דלת העם, עוד נותנות שארית למגע עם הטבע — מכירים בכל פנות העיר פרות הרחוב ההוא ועזיו; ובשוב הבהמות הגדולות והדקות מן העדר, יעמדו השכנים והתבוננו אל כל פרה ואל כל עז, להגיד דעתם על ערכן ועובי גופן וסכום חלבן, שנותנות לבעליהן. איזו חבה לכל בית לבהמות־הבית שלה, ומתהלך אדם עם פרה ועז יחד כרֵע. ומדוע לא יעשה כן? גם הבהמות הנן בעלות־חיים ויש להן שעת שובע ורעב, רגשי צער וחדוה ואהבת אֵם לבנה וגעגועים. אם לא תדעו את זה, קחו לכם לביתכם פרה או עז או כבש, ותראו את נשמת החי.

ובימים ההם היתה לראובן פרה אדומה הולנדית, שכמוה לא ראו עוד אנשי דשיה ליופי ולבריאות ולעגול הגוף. כמלכה היתה צועדת קוממיות בראש, בבוא העדר מן המרעה; ורעותיה, הפרות בעצמן, היו חולקות לה כבוד, והיא באמת היתה מגזע נעלה, ומבנה גופה, עטיניה, עורת

הנעים הראו מוצאה. כמאה וחמשים רו"כ בקשו לתת לראובן פעם במחירה; ומחיר יתר הפרות של בני העיר, גם אותן של הנגידים, עולה לכל היותר לשבעים או לשמונים רובל. איך בא ראובן לפרה כזאת, והוא לא היה עשיר – לא נודע, אבל יושבי העיר לא התפלאו על זה כלל, אחרי שמזלו של ראובן בפרותיו כבר ידוע היה. פרתו של זה צריכה להיות הפרה היותר טובה בדשיה ובסביבותיה; כך כתוב בספר המזל וכן היה תמיד.

ומאושר היה ראובן בימים ההם, בהיות לו פרה־אדומה זו, כאיש אשר השיג עלוי בלתי־מצוי בתור חתן לבתו; והיה נהנה במלוא רוחו, כאשר שמע מספרים בשבח בהמתו ומפארים ומרוממים אותה. גוזמאות ונפלאות סִפרו על פרתו של ראובן בדשיה, כמו שמספרים, להבדיל, מרבי. אמרו, שפרה זו נותנת ארבעה הין חלב בפעם אחת. אמרו, כי מחמאה בלבד, שעושים מהחלב הנותר מצרכי היום, ולראובן היה בסך הכל י"ג בנים, והרי חמשה־עשר פיות ערב ובקר וצהרים, מרויח ראובן שלשה רובל לשבוע. בקצרה, פרתו האדומה של ראובן, אשר ילדה שנה שנה בבוא האביב – ובמחיר בן־הבקר בלבד לקח חמשה־עשר כסף – היתה נותנת חומר רב לשיחות יושבי בית־התפלה.

דשיה שמחה, כי עלתה בחלקה פרה מצוינה, שיכולה להיות לצבי ולתפארת גם בעיר גדולה לאלהים. ולנשים השכנות, בעלות „עין־הרע", שקנאו בה ורצו לסגור חלבה בקרבה על־ידי לחש, לא עלה מאומה ברחשי־ליל שלהן. אם ה' יברא בריאה טובה לו ויעמידֶה על רגליה לשמחה ולראוה לכל רואיה, אז אין שליטה גם לשטן ולבני־השטן.

ושערו בנפשכם: כל זה לא הועיל ביום עברה! הגיעה השעה ונחתם גזר־דינה של פרה זו, שהיתה באמת מקור חיים למשפחה שלמה ולדבר נעלה ממשכיות העיר. לו פקודת כל החי באה עליה ומתה הפרה בימיה המלאים; דֶבר כי יהלוך בארץ, או מגפה או מיתה סתם הכריתה אותה מארצות החיים, גם אז נעצב רוחנו, אבל החרשנו. גם על בני־אדם חיים יעלה הכורת. בית יפה, שהרבה עמלו בו בוניו, יהיה ללהב; מדינה, כי תנָגֵף כלה לפני אויב, או כי יקשה עליה עול מושל ומרי ומרד רב יעמיד אותה על עברי פי פחת, מי יעצור בידי גלגל ההשגחה? מי יטיח כלפי שמיא? ולו רוח שטות נכנסה בראובן, או עמדה הפרה מלדת שנה

ושנתים, ונמכרה לשחיטה, והשו"ב ברך על השחיטה כהוגן, ובדקו את הפרה ונמצאה כשרה, ופשטו את עורה ונקרו אותה כדין, ומכרו את הבשר השמן לבני־ישראל ליום השבת, ונעם לחִכם כשהוא מטוגן ומבושל, והיה להם לעונג שבת, כי גם אז נדו בראש לגורל פרה חולבת כזו — לשחיטה, אבל זהו דרך העולם ומקרים כאלה יקרו בחיים. אבל בפרתו זו של ראובן נעשה רצח, רצח נורא מאד, כאשר יארבו לאדם ביער להכותו נפש; והדבר היה שלא בדרך הטבע ולא פלל אדם, כי כזה יקרה בישראל!

היתה שנת בצֹרת, נתיקר הבשר. הפרנסות בדשיה היו דחוקות מאד, וגם לקצבים, שמעמדם תמיד אינו ברע, נעשה קשה בימים הרעים ההם. קרו גם איזה דברי ריבות ומשטמות בעיר ונפלגו „לצדדים שונים", כנהוג, וראובן, איש־שלום מנעוריו, לקח הפעם חלק ב„מחלוקת", והקצבים היו מצד השני, שכנגדו. אמנם אין די סבות לבאר את אשר קרה אחרי־כן, ובכל־זאת אני מרציא אותן לפני הקורא אחת לאחת. איני שופט פה, רק מסַפר; אבל אחרים יבואו לשפוט ולצרף ולבאר את מהלך הדבר.

הגורל יצא על פרתו של ראובן מאת חלק אחוז של קצבי עיר דשיה ל„הִלקח" מבעליה — עינים־עינים הביטו אחריה, בשובה מן המרעה, והיא לא ידעה את גורלה. נתאספה השיָרה חרש בבית הקצב השו"ב הפסול, נתאספו שנית אצל שואל, הקצב הראשי, בעל הכתפים היותר רחבות בדשיה, ויתיעצו על הצפונות, ויקבעו את היום ואת השעה ואת המקום, וכלם מוכנים היו לזה כאיש אחד.

היה הדבר במוצאי השבת, בשלהי דקיטא. עוד ישבו בבין הערבים ראובן וביתו וירוו נחת מהפרה. הקטנים החליקו את עורה, הגדולים אמרו שבחה בפניה. הבת הגדולה קמה ונתנה לה את הסובים הרטובים, ותציג לפניה גם שוקת המים; ולפתע הוציאה הפרה אנחה שוברת את הגוף; ולא ידעו האנשים מה אירע ויתחלחלו. כי יבוא החורף יתחילו הענְנים לכסות גם את לב בני־ישראל, בזכרם אחד אחד, כי אין עֵצים להסקה, כי אין בגדים חמים ובני־אדם צריכים לכסות מערומיהם. הרעו את מעשיהם וקלקלו את פרנסתם!

השעה היתה שתים־עשרה בחצות הליל. כבר ישנו אנשי דשיה על משכבם, ובכל בתי ישראל גם זיק אור אחד לא יאיר מן החלונות. חולמים הם האנשים קשה באפל הליל, וממחרת היום יחלו ימי החול הקשים ללחם ... והנה בן קצב אחד חוצה את החושך וצועד לאט אל רפת ראובן, אשר שם הפרה עומדת. אין מנעול לדלת, רק חבל עב יעבת רגל הפרה אל עץ אחד. ויחתוך אותו המתגנב בסכינו החד, ויקח את הפרה בקרניה ויוביל אותה במשעול צר, והפרה הולכת בתמהון־רב.

והנה הס, האדם והחי עומדים לפני פתח המרתף הגדול של שואל הקצב, ששם נועדו יתר החברים; ויצאו שני אנשים לקראתם ויחליקו בידיהם את הפרה וימששו בה, והיא קשקשה בזנבה באין חפץ. לפתע התחילו למשכה בכח אל תוך המרתף ולנהלה על המעלות והמורדות, בעל כרחה צעדה ותמאן ללכת, וידחפו אותה בחזקה, ותנהם ויחרד מבוא המרתף.

הנה הפרה עומדת מטה בזעף. כשבעה אנשים קמו מהמרתף לקבל פניה, והם לבושי אדרות שער וחגורים כאכרים ופניהם פני להבים. כבר שתו איש איש איזו כוסות ל,חזוק', והנרות הקטנים הדולקים באפל המרתף נתנו לו צורת שאול. התחילו העומדים לסבב את הפרה ולמשש אותה.

ולפתע קם קצב אחד גבור כארי, ויאמר להפיל את הפרה ארצה, אך רגליה חזקות כברזל. באו חבריו ויעזרו לו בשארית כח ויאָבקו עמה קשה, והיא נעצה רגליה בקרקע, ובעיניה שצף קצף. והנה קמה הפרה ותאמר לנגח איש, ותך בראשה בקיר האבן, ויתנודד כל המרתף. קצב אחד גדול וחזק זחל מבלי משים אל תחת גחונה ויהדק את רגליה האחרונות בחבל עב. ושני לו עשה כזאת ברגליה שלצד הפנים; ויקומו האנשים כלם ויחגרו כח, ויעמיסו את עצמם על גבי הפרה ויהדפו אותה בחזקה. ותפול לארץ ותנהם בחזקה, ותאמר לנתק את החבלים. והקמים עליה ההזיקו בה באיזו נקמת־איבה, אשר לא ידעו תמול שלשום. בחוץ החל הגשם לרדת ולהכות בגג המרתף והרוח השמיע קולו, וממצחי הקצבים נוטפים נטפי זֵעה כגודל קטניות מרוב עמל; ויביטו איש אל רעהו כזרים ויסירו את בגדם מעליהם, קפלו עד השחי את בתי־היד אשר לכתנתם ויהיו מוכנים, כמו לשעת־קרב גדולה. מה היה להם? איזה רוח עצור בהם בקש לו מפלט. —

ואחד הקצבים, מי שהיה שו״ב, עמד במנוחה בצד וישחז את החלף הישן, שהוציא אותו מתערו ועבר על חדודו בצפרנו. ועוד הפעם כרעו הקצבים על גב הפרה, הללו אחזו אותה ברגליה העבות מלמטה והללו מלמעלה, ושנים מהם, אמיצי־כח מאד, הטו את ראשה, כחם התגדל לבלי שעור, היה הדבר, כמו קטב ממלא כל האויר, כמו גזר־דין נורא נחרץ זה עתה — והנה הרים הקצב־השו״ב את החלף ויעביר על הצואר החלק בהולכה והובאה, ותגעה הפרה בקול מחריד, הבוקע את האדמה, ויזנק קלח דם, ויהי כמו נפתח מעין דם גדול וישטוף כקשת רחבה, והיא מאירה באמצע לאור העששית, התלויה ממעל על גבי תקרה, והדם הולך ושוטף ויַז על התקרה ועל הכתלים ועל הקרקע ועל מכנסי האנשים ובפניהם ובידיהם, ותלחם הפרה בשארית כחותיה ותפרפר, ויהי כל הקרקע אשר מסביבה לנהר דם. קמו הרוצחים ויסיעו אותה ממקומה הצדה ותעבור שעה והפיחה נפשה האדומה ותמת. נצח בן־אדם את החי!

ויקח קצב אחד סכין חד ויתחב בבטן הפרה הגועת ותצא הפרשדונה החוצה ויחלו האחרים חבריו לפשוט את עורה, ויקרעו אותו כמעט מעל הפרה, והכל עשו במין כח עצור ובמין רגש מוצק, שכמוהו לא ידעו עד עתה.

נפשטה הבהמה, החלו האנשים לחַלֵק אותה לחלקים, לחתוך את ראשה, את רגליה. קצב אחד לא יכול לעצור ברוחו, ויקח את הכבד השמן וישטחהו על גבי גחלים בוערות, ששמו אחרים בפנה. ובבוא הדם באש, אכלו אותו כלם בלי מליחה ובתאוה עזה נמרצה וילוקו את אצבעותיהם בחמדה. ובקבוק גדול של יי״ש היה עומד מוכן על הקרקע וישתו ויאכלו מלוא תאותם. ככהני־הבעל בשעתם היו האנשים האלה בשעה ההיא, בהחלק הקרבן לפני המזבח. והדבר לא היה בבית־אל או בדן, כי־אם בעיר היהודיה דשיה, לא לפני גלות עשרת השבטים נעשה הדבר, בממלכת ישראל הצפונית, כי־אם בשנת חמשת אלפים שש מאות ארבעים וחמש ליצירה...

עברה האשמורה השניה, הגשם ירד בחזקה והרוח סוער. חלקו האנשים את הפרה לעשרה חלקים, וישימו איש איש חלקו בשקו. ויעמיסו אותו כל אחד על שכמם, ונפוצו איש איש אל חנותו בחשכת הליל, לשימו

שם ולהסתירו שם. העיר דשיה ישנה והוזה, כלבים נובחים, השמים מעולפים בערפלי הגשם. מי יודע, מה שנעשה עתה בחלל העיר? –

שכחו הקצבים בחפזם לסגור את המרתף של שואל, ויבואו כלבים ללקק את הדם. בבקר ראו, כי פרתו של ראובן נעלמה מן הרפת ויאמרו, כי נגנבה, ויחפשו אותה; והנה מצאו בעוד שׁעה את עורה האדום, שהיה עוד מונח כמעט בלחותו. ויחרדו האנשים למשמע הדבר הנורא הזה, ותצלנה אזני כל שומעיו. ובבית ראובן האֻמלל תאניה ואניה ואֵבל כבד!

מיום אשר נוסדה דשיה לא היה לה יום כבד כזה. הלכו אנשים אנשים בחוצות וברחובות, נשים נשים באו ומתלחשות ומדברות. היה כמו באו בעיר לקוי־חמה ולקוי־לבנה כאחד, וכל אחד הביט בפני חברו ואשה בפני רעותה, כאילו נהפך העולם לעמק רפאים. אמנם נורא המעשה אשר עשו להרוג בהמה בשלות ימיה, נורא מאד!

ואשר קרה לקצבים, שהשתתפו במעשי רצח הבהמה, דברי ריבות ומשפטים שונים בערכאות, וענשם של הקצבים האלה, גם בידי־אדם גם בידי־שמים, – אם אספר כל אלה לפרטיהם יכילו הרבה. בקצרה, כל אחד שלקח חלקו בהכחדת הפרה האדומה, ראה אחר־כך דברים רעים בביתו וכמו רבצה בו האלה הזאת להפילו למדחפות, אותו ואת ביתו, לבלתי השאיר לו שריד. הדברים ההם הלא כתובים בספר דברי הימים של דשיה ובפנקס העיר.

יקחם נא הקורא משם.

ממקום למקום

לארבע רוחות השמים היה פתוח ביתו הרחב של אריה־ליב בן אלחנן בחמולה, כי היה עומד במגרש העיר לבדו ואין בתים סמוכים לו. הבית הגדול בגגו האדום והכבד, בחלונותיו הרבים ותריסיו הירוקים ובכרכובו מצבע תכלת, המקיף אותו מכל צדדיו, עשה רושם על כל עובר ושב וכל אחד שאל: למי הנחלה הזאת?

ואריה־ליב בן אלחנן, בעל הנחלה, היה גם הוא איש גדל־הקומה, רחב־הכתפים ועב־הכרש. הוא היה מן הזוללים הידועים בעיר, בשר אוז שמן ודגים מטוגנים בשמן לא משו מעל שלחנו גם בימות החול. יין שתה בכל ראש־חדש ובכל יומא דפגרא, קיץ בקיץ קנה את הפירות היותר טובים, ויאהב לפנק גופו ולרחצו ולישן בכל יום שנת־צהרים ארוכה, שלא כדרך הסוחרים ובעלי־הבתים בישראל, ההולכים בכל עת ובכל שעה אחרי הממון.

אמנם לאריה־ליב לא היה ממון הרבה, ועם כל זה נחשב בין אמידי העיר; הוא סחר בשורים ובפרים, וירויח מזמן לזמן הרבה; ולפעמים גם הפסיד הרבה, אבל בכלל הוציא הרבה.

הוא הוציא כסף רק על עצמו ועל צרכי גופו והנהלת ביתו; בעניני הרבים ובצרכי העיר לא היה מן הנותנים, ורק בקושי גדול עלתה בידי גבאי בית־המדרש להוציא ממנו שכר מקומו. לבית התלמוד־תורה לא הרים מתת־יד, להקדש לא עזר מכיסו; וכשמאספי נדבות חזרו על פתחו, אז רבו עמו בטרם נתן להם מַתַּת־מאומה. אכזר לא היה אריה־ליב, דבר כזה לא יכול שום איש לומר עליו, אבל אהבתו־העצמית עברה כל גבול. גם את בניו ובנותיו השיא ונתן להם נֵדה רק בשביל ההכרח, אבל לא ברצון; רוח־התולים לו לכל מעשה ומפעל ברבים, והיה מתלוצץ על כל מפזר לאחרים.

אריה־ליב חשב את עצמו לגבון העיר, והיה מרגיש בנפשו איזו יוהרה. וכשהיה רוכב על הסוס בתוך העיר, דבר לא־מצוי בשער חמולה, היה לו הרגש, כאלו כל בני־העיר תֻּכּו לרגליו. ידיו החזקות, כי אחזו ברסן הסוס, אשר הרים צוארו, אמרו לו, כי אין דומה לו בעולם, ומי יבוא עתה ויאמר לאריה־ליב בן אלחנן דבר?

והנה בא יומו. עוד לא מלאו לו חמשים, ופתאם חלה ונפל למשכב. בחמולה אין רופא קבוע והתרופות שנתנו לו המומחים לא הועילו הרבה. הוא ישן הרבה בשעת חליו, וביום־שבת אחד לא קם משנתו. ונפוצה השמועה בעיר בעת תפלת המנחה, כי אריה־ליב בן אלחנן מת, וישתוממו רבים. מיתת איש נודע בעיר קטנה הלא דבר הוא.

ישראל בני רחמנים הם, אבל לו לא נדו. רגש החֵמה בלבות רבים, על אשר לא לקח חלק בצרכי העיר בחייו כראוי, מצא איזה מקום לגבות את חובו . . . והקורא אל יחשוב, כי בדרך מליצה נאמר הדבר. לא! פשוטו כמשמעו. כאשר בא הערב וכבר ספדו עליו ובכו אותו בניו ובנותיו והחלו לחשוב בצרכי הקבורה, כמנהג היהודים, שלא לעשות שהיות רבות באלה, באו אנשי חברה־ה,קדושה' ויאמרו, כי דורשים הם מחיר אחוזת קבר שלש מאות רו״כ!

שלש מאות רובל בחמולה — זה סכום גדול, סכום שאפשר היה להשיא בו בן או בת, ואותו יתנו בעד ארבע אמות קרקע בבית־העלמין, שמחירן הרגיל עשרה רו״כ ולא יותר! השמעתם מימיכם כדבר הזה? והעיר הומיה, ערב יפה היה, ובמוצאי שבת הפנויים התאספו אנשים ויעמדו כנופיות וישיחו במאורע הזה. אמרו, כי הבנים כבר מרוצים ליתן חמשים רו״כ. בשעה העשירית בלילה כבר חפצו לשקול על ידי החברה ששים, והם באחת: שלש מאות רובל ינתן על ידם, ואז רק אז יקברו את אביהם. מאתים הם דורשים בעד שני בתי־המדרש, בית ה,תלמוד־תורה' וההקדש, ומאה רובל יעלו להעמיד גדר חדש מסביב לבית־העלמין, למען לא תבואנה בין הפרצים בהמות גסות ודקות, לרעות באחו.

וטענו בניו, כי כמעט לא נשאר סכום כזה במזומן, טענו, כי לא היה כדבר הזה מיום הוסדה הארץ; ולעומתם טענו הגבאים, כי על אביהם

הפחד הנורא, אשר נפל על בני אריה־ליב, בשוב אביהם הביתה ועמד ודפק על הדלת, הרעש בעיר ממחרת הבקר, כי לא היה עוד כדבר הזה בחמולה, – לתאר זאת ולספר כל אלה לקורא, אחשוב למותר. – נס גדול היה כי לא יצאו מדעתם.

ואריה ליב, כי נח מפחד נפשו וישב לאיתנו, חלק את ביתו בין בניו, וילך לגור בעיר אחרת ואת פני חמולה וגבאיה לא שב לראות עד היום הזה...

ה מ ח י צ ה

באחד הרחובות הפשוטים, אשר ברבע העניים בעיר לדונה, יגור מימים ימימה שמעון־אלעזר הזפתי. ביתו הוא קטן ושקוע, הגג מכוסה תבן, שהשחיר השמש, ובדפנות של חמר בהרות שחורות וכתמי זפת, וכן גם על כרכוב הבית ועל אבני הסף. זפת נמכרת בבית הזה, זה דור שָׁלֵם, לאופני העגלות וגם למשיחת נעלים. והחומר הזה יִדָּבק אל הידים ואל המכנסים ואל שולי הבגדים, אל פנים הבית וחיצוניותו וכל אשר נוגע בו יְגֹעַל. גם בסדורו של שמעון־אלעזר, אשר בו הוא מתפלל בכל יום, נדבקים רשמי זפת, גם בשולי טליתו נכרים כתמי זפת. — גם בערבי שבתות, כאשר ירחץ את בשרו במים, כחוק היהודים, וילבש כתונת לבנה ובגדי שבת, ידיו לא תנקינה, והוא נושא אותן כמו שהן לקלויז. והצפרנים, הוי הצפרנים! גם הבלתי־אסטניס אינו יכול להסתכל חמשה רגעים בלי הרף אל צבען המשונה . . . אבל לשמעון־אלעזר נעשה הרגל טבע, ואינו מרגיש, כי ידיו הן חיק, חס־ושלום, בינו ובין קונו, כשהוא מתפלל. אומרים, ששמעון־אלעזר שותה את הזפת, שבידים הללו, שלפני רגע מדד בהן מדה של זפת לערל, הוא מושח אחר־כך, כשהן רטובות מזפת, את החמאה על הלחם, או לוקח את הבשר מן הקערה, או גם יטביל חתיכת לחם בזפת זך ובהיר כשמן. מדוע לא? חבב ויִפּה הקדוש־ברוך־הוא על כל בעל אומנות את אומנותו!

ולהוי ידוע, כי שמעון־אלעזר הוא גם מקצת „עם הארץ"; ולפי־דינא אין מקומו בקלויז, כי־אם בבית־המדרש, שהרי בקלויז מתפללים החשובים והתורנים ובעלי הידים הלבנות, ובבית־המדרש מתפללים בעלי הידים והכתפים הרחבות, אומנים ונושאי סבל, בורסקים, קדרים וכל בעלי מסחר גס; אבל הוא כבר רגיל לקחת את מקומו בקלויז זה זמן רב, ועמך ישראל אינו חשוד לבייש אדם ולהוציאו ממחיצתו. — נִתּן להאמר, שאחרי עיון יִמָּצא בשמעון־אלעזר גם איזה דבר, שמבאר שייכותו מעט לקלויז ולא

לבית־המדרש, וזהו: שמעון־אלעזר אוכל — אל־אלהים הוא יודע, איך הוא בא לכך — מצה שמורה בחג הפסח, כלומר, הוא מתענה כל שמונת הימים, ונזיר מן הבשר ומן המצה, והוא אוכל אז תפוחי־אדמה בחציצת מטפחת בינם ובין היד כדינא. שמעון־אלעזר היה אומר גם שלש פרשיות תהלים בכל יום; וכשהוא מזכיר את אביו, שהלך למנוחות, אינו מבליע את שמו, כי־אם מרחיב את ה,זכרונו לברכה' בדחילא ורחימא, ובנשיאת־עינים למעלה, ובכלל, אדם מישראל החושב את עצמו לירא־שמים ובן־הקלויז, אל תדקדקו אחריו, מקום יש בגן־עדן לכל איש, אשר בשם ה' יקרא...

ועתה עלי לתאר גם את עקרת־הבית. עבודה לא נעימה! ציירו לעצמכם, כדור קטן, הנקרא ראש, על כדור גדול, שהוא, כמובן, הגוף; ובכדור הקטן הזה שתי עינים טרוטות ופה בלי שינים, אשה חרשית מעט ופתיה ומכוערה עד מאד. לכו אמרו לאומן שעשאה, כמה מכוער אותו כלי שעשה! העיקר, שילדה לבעלה בנים ובת, ושהיא עובדת בבית כל הימים, מבשלת לבעלה ושומרת על הבנים. למרות החוג הצר של האנשים ההם, עשו את בנם הבכור לתורני מעט. והשני היה קרוב לתורני; והשלישי אמנם לא תורני כלל, אבל אין זה מרוע לבם, כי־אם מחוסר יכלתם לשלם שכר למוד. שמעון־אלעזר ואשתו הם בני חמשים. בעבודתם בלי הרף הרי הם כבר באים בימים, מכירת זפת אינה נתונה רק לאחד בישראל, וכל הרוצה למכור בא ומוכר. תשערו בעצמכם, כי עושר גדול אין להם, ודי להם לנהל את הבית בלחם ובשמלה ובשאר הצרכים הנחוצים, ולא למלא כרסו של הבן הצעיר גמרא, שמחיר דבר זה בלדונה כעשרה רובל לזמן, ועוד יותר.

הנני מאריך בדבר הזה, כי יָדֹעַ אדע, שהיו קובלים על שמעון־אלעזר על אשר בנו זה לא למד מאומה, אם כי את הבת היחידה דבורה לִמֵד. — תתפלאו לשמוע, בתו של שמעון־אלעזר ידעה לשון וספר, דבר שגם במעלת העיר לדונה ובין בעלי־היכולת לאו מילתא שכיחא היא. דבורה לא היתה יפה, אבל בקומתה ובקסם שבמבנה גֵוה היתה המלאך שבבית, ולגבי מלאכים שאני! כל חלל ביתו של שמעון־אלעזר לא היה יותר מחמש או שש פעמים ד' על ד'. האֵם הרתה את הבת בין חביות זפת, וילדה אותה בין זפת; ועם כל זה לא נגעה הזפת בגופה וברוחה. לבושה

היתה דבורה כל הימים נקיים, ידיה נקיות, ובכל מהלכה חן שפוך. — דבורה לא היתה חסידה כהוריה או אדוקה, ועל זה בודאי תתפלאו. היא הריחה — מבלי אדע עד היום איך בא הדבר — באיזו השכלה, נפש טובה היתה וברת־לב ותבקש תמיד את הטוהר. אומרים, הסביבה עושה. במקום שנמצא כך וכך, הרי בא ונולד כך וכך, אבל יש נפשות, שלא תדענה את הסביבה. דבורה בודאי לא נפעלה מהסביבה, ותגדל כפרח במדבר. סלחו לי על אשר הלכתי בין המליצים, ובזה באתי להפרזה. ובאמת הכנוי מִדבר לגבי בית הוריה, למרות שחור הזפת וכל גסות העבודה, היא הפרזה. בית, שמתפללים בו בבקר ביחידות ובערב קוראים בו את שמע, אינו עוד מִדבר. גם יום השבת, שהדו עולה ממכסה לבן פרוש על השלחן, אינו דבר הגדל במדבר, ושמחת יום־טוב גם כן אינה בת המדבר. אלה הם הקוים הדקים ההולכים ונמשכים מחיי. האב אל חיי הבת, והשאר יבוא מאלהים וממתנת ידו הרחבה. — —

הרגיש שמעון־אלעזר, שצר המקום בבית לדבורה, ושלא טוב לה להיות תמיד בין החביות של זפת והקערות המלאות זפת ולשמוע תמיד את קול האכרים הבאים לקנות, שלפעמים המה מביאים גם שוה כסף: ביצים, אבטיחים וגם דבר מן החי, כעופות ותרנגולים. ויקח שמעון־אלעזר נסרים לחים ויחתוך אותם במגרה ויבנה מהם מחיצה, המחלקת את הבית לשנים. כדי רוחב שני חלונות נשאר לבית־ממכר, שהוא גם חדר־האוכל ומלון־ליל לבן הצעיר, וכדי רוחב חלון אחד הקציע לחדר הבת; ואת דופן המחיצה משך בחמר לבן, וכן יתר שלשת הכתלים, טח את הרצפה בחמר עב מָאדם, ויקח כל כלי שלם בבית, ויעמידהו שם ליפותו. כה עמדה שם מִטה פרושה לבנים, שלחן קטן, עליו מונח מכסה לבן, ועליו עומד ראי קטן והמנורות של שבת בימות החול. שני ספסלים עוטים סינורות לבנים עוטרים את השלחן; וראו, אלונטית לבנה פרושה על הרצפה האדמדמת, ממש כמו בחצרות עשירים. על החלון הקטן, שכלו זכוכית טהורה, לא כעִוְרֵי הנייר בחדר של זפת, עומדים צמחי קדרה ירוקים, ודלת קטנה במחיצה פתוחה אל הפרוזדור. והיה כל העובר את כל מחנה הזפת, ופתח את הדלת, וראה לפנים מהמחיצה את המנוחה של החיים האלה, ועמד כמשתומם; והיה כאיש, שרגיל בפת קיבר קשה מגרסת שניו, כשמגישים לו לחם לבן מסלת נקיה, הבא זה עתה מחום התנור. —

ודבורה מצאה שם את טהר העולם. היא קראה בספר, או ישבה לטוות ולארוג ולתפור כלי לבן באומנות ידים ובכל חום לב בת ישראל, שכבר היא ארוסה ומובטחת לאיש. התאמינו, שמעון־אלעזר, שלכל היותר הבטיח נדה מאה וחמשים רובל, וחמשים להלבשת החתן ושתי שנים ארוחה על שלחנו, מבלתי־יכלת לתת ארוחה גם שנה אחת, השיג בעד דבורה חתן יפה ומשכיל מעיר מוהילוב. מוהילוב! דבר זה לא פלל איש מאנשי לדונה; והם, גם האמידים, לא יכלו להרחיק בנשואי בנותיהם מעיר המחוז והלאה. — הצלחה גדולה כזו לאיש כשמעון־אלעזר היתה למעלה מהשגתם, ותהי ימים רבים לפלא גדול וישיחו בה בכל הבתים; ומה גם אחרי שנודע, כי החתן הוא גם מושלם גדול והוא כותב מהיר, הוסיפו עוד יותר להשתומם. בודאי איש מאנשי לדונה לא האמין, כי החתן כותב למיועדתו מכתבי־אהבה לפני הנשואין, ואמנם שמעון־אלעזר ידע ושמר את הדבר. מה שייך, טפת חלב שנפלה ליורה של בשר יש בזה איסור, כתיבת מכתבים מחתן לכלה גם כן אסורה, אבל אין זה דומה לזה; ובעיקר עליו להודות לַשֵּׁם, שהזמין לו חתן כזה, שכל אנשי העיר מתקנאים בו. —

ולא אכחד, אמנם חידה היא, איך הצליח שמעון־אלעזר במאה וחמשים רו״כ שהבטיח, ודוקא לא במזומנים, להשיג חתן כזה לבתו, שמחירו בשוק השדכנים לא פחות מה׳ מאות שקל כסף במזומנים. וגם אחר זה, כשכבר היו הנשואין בין דבורה ובין חתנה משה, והם היו חיים חיי אהבה ואור באותה המחיצה הצחה והרחבה, ושם גם נולד להם בנם הבכור, עוד אלו ואלו בלדונה שואלים ואומרים: מה תאמרו להצלחת שמעון־אלעזר, חותן זפתי כזה וחתן כזה מושלם וידען. והתשובה המקובלת: שהקדוש־ברוך־הוא מזַוג זווגים, ושאלהים עליון מזוג נשמות, היא אמנם מובנה היטב ושגורה לגבי שדוך בין בעל־הבית אחד שוה לחברו במעמדו או בין נגיד ובין חברו דומה לו, אבל אינה מובנה עוד לגבי אותו חזיון, שמשה קמינסקי, שהפליא לעשות בזֶר, שעשה לפנקס של „חברת תומכים", ובשירו, שכתב שם, איש שיודע גם רוסית וחשבון, ובכלל האדם השלם, יקח לו לאשה בת אדם פשוט ובעל־בית החי בדוחק וגם לא נתן את הנדה אשר אמר. פשוט, חדוש גדול היה הדבר בלדונה, ופלא הוא הדבר; ועכשו שהוא פלא, הרי אנשי לדונה מדברים על־אודות זה בכל פעם, והיות שמדברים, הם חוזרים ומדברים. —

וראו זה׳ גם משה ורעיתו דבורה מדברים יחדיו׳ אבל על־אודות ענינים אחרים לגמרי׳ הם בנו להם במחיצתם הקטנה עולם השכלי׳ שונה בתכנו מחיי העיר וממצרי העיר׳ ותהי המחיצה והעיר לדונה כשני עולמות שונים ··· בלדונה אין אוהבים השכלה׳ ובמחיצה אוהבים אותה דוקא׳ בלדונה קדוש התלמוד׳ ובמחיצה היה קדוש התנ״ך ··· שם מחוץ לחדר משה ודבורה שררו אמונות טפלות׳ ופה אמונה צרופה ··· במלוא לדונה ובנותיה מושל ספר אחד קטן ושמו „שלחן ערוך" עם „באר היטב" ובמחיצה ספר אחר היה הנביא׳ ספר „מורה הלשון" מאת חיים צבי לֶרנר׳ ותהי למשה המהדורה הראשונה מהספר המופלא הזה׳ וכן השניה והשלישית עם הרביעית׳ — וילמוד את ההקדמה הראשונה והשניה והשלישית והרביעית׳ וידע אותן על־פה׳ ואת הכללים והדינים גם כן ידע; והוא ידע גם לנקד שירים בנקודות וטעמים׳ והיה קורא בתורה׳ וקולו ערב׳ ואותו דבר עשה אותו חביב על אנשי העיר בעת הקריאה׳ אבל „מורה הלשון" — כיון שהתחילו להבין טיבו — עשה אותו ללא־אהוב ··· ביום אחד החלו אנשי לדונה לרנן אבתריה דמשה; ואף־על־פי שרננו אחריו׳ לא היה גם אחד׳ שבסתר לבו לא בקש לו איש כזה לחתן ··· ואמנם צעירים בלדונה עוד לא בקשו כזאת׳ אבל בקשו אותו למורה להם׳ למורה דרך; ויהי כל נער׳ אשר חפץ דעת ואור׳ החל למצא את דרכו למחיצה הקטנה׳ אשר בבית שמעון־אלעזר׳ ושם מצא את אשר בקש ··· בתחלה היו הבאים שמה רק מתי מספר׳ איש אחרי איש׳ ולא ידע האחד מן השני׳ וברבות הימים נתרבו ויבואו כבר בחבורה שלמה׳ המחיצה היתה כעור תחש׳ מועט מחזיק את המרובה׳ וכל צעירי לדונה׳ שואפי השכלה׳ מצאו להם שם מקום׳ כלם נהגו מזיו „מורה הלשון" ולכלם הביא משה בשיריו ובמליצותיו דעת והרחבה׳ כה פעלה המחיצה מיום ליום ותרכש לה נפשות׳ ותפח רוח חיים בהן ותלמדן לחשוב ולהתבונן׳ לבקר מעשי־אבות וגם להתלוצץ במעשי־אבות ··· ובאחד מן הימים הרגישה לדונה בחוש׳ כי לה עתה שני דורות׳ וכי המחיצה גנבה את לב הבנים מן האבות׳ וייראו לנפשם׳ ויחלו למאס במשה באמת׳ ומצאו לנכון לדבר עליו גם רתת׳ בקשו ומצאו׳ כי יש בו גם איזו קלות׳ כי מקיל הוא באיזה מנהגים ממנהגי הדת׳ — וברבות הימים התעוררו איזה קנאים׳ ויחלו גם לרדפו ונהפכו לו מאוהבים לאויבים; וכל אשר הוסיפו לשטמו׳ הוסיף הוא עָצמה

על־ידי הדור הצעיר, שהרחיקו גם ללכת מרבם, ויחלו לדבר סרה בפומבי בכל האמונות הטפלות והמנהגים הזרים באהלי הוריהם. ותהי מלחמה ארוכה בלדונה בינה ובין חניכי המחיצה, בין „מורה הלשון" לחיים צבי לרנר ובין ה„שלחן ערוך" עם באר היטב...

מי נצח את מי? בואו ללדונה העיר עתה וכל צעיריה בני קצוצי פאה הם, נושאים מלבושים קצרים, ועוד דברים לא היו ולא נשמעו בנאות יעקב עד עתה תמצאו שם.

משחור הזפת יָצא אור. —

מעל כסאו

ירוחם החייט מעיר פולה היה חייט ממין מיוחד, כמעט נבדל היה מאחיו בני אומנתו, ויהי מתהלך עם בעלי־הבתים, אינו נכנע גם מפני העשירים ומתערב בין התורנים. הוא היה בנעוריו מחסידי הבחור... ואותו דבר נתן לו איזה יחוס. — משכמו ומעלה היה גבוה מכל העם אשר בבית־המדרש; אבל בגדיו היו תמיד ישנים, ויהי עני לתיאבון, כלומר, איש שאינו שם לבו לזה כלל. הוא הבין את מלאכתו היטב, רק עצל גדול היה, ודרכו היה למכור את הארג, שנותנים לו לעשות ממנו בגד — הוא דוחה את תפירת הבגד מיום ליום, משבוע לשבוע ומזמן לזמן, עד שלבסוף נלאה בעל הארג, לתבוע ולחזור ולתבוע, ואנוס הוא לעשות לו בגד אחר.

אבל גם דבר בלתי־אפשרי היה, שבני־העיר יחדלו לגמרי מתת לו עבודה, מפני שהרבה מהם היו יראים ממנו. — וכה קראו אותו אל ביתם והיו מיטיבים עמו ומוסיפים לו על שכרו, בתנאי שיתפור את הבגד לנגד עיניהם. דבר זה רגיל היה קודם החתונות או שאר הכנות גדולות.

ובשעה שהיה ירוחם תופר ועוסק במלאכתו היה יודע לספר מעשיות מהזקן, מזקן־הזקנים, ממלכות התוגר... ממונטיפיורי... גם בעניני הקהלה ידיו רב לו, ומכל הענינים של הצבא לא יעלים עינו; לו אין שררה מיוחדת, אבל הוא מושל על בעלי־השררה, רצוני לומר, הדבר היה כך, שבעצתו היו שואלים.

גופו היה כחוש, עיניו בולטות, וחטמו מתאדם לפרקים מהכעס הידוע... דרכו לקלל את אשתו ולהיות שורר בביתו תמיד כבחוץ. והוא הולך מחיל אל חיל. כה כבש במשך דור שלם כמעט את כל העיר והכל נכנעו מלפניו.

מאחורי הפרגוד מתלוננים עליו במקצת ומדברים בו קשות; ובפניו שוכחים הכל וקוראים אותו „רבי ירוחם". — אם לא נתנו לו מפטיר

וששי. נתנו לו שלישי לפרקים. דבר שלא נעשה עוד לכל תופש מחט בישראל.

והוא גם את הרב דמתא הלך בקרי. הרב מקודם היה שומע בקולו ביותר. וזה עורר את קצפו על הרב החדש. הוא. ירוחם. אינו סובל בעל לב טוב. פעם אחת סטר על גבי לחיו של בעל־בית גדול ויהי הדבר לחלול־השם...

בנו של המכה הזה נשמט מן הצבא בשגגה. יפה השתיקה. מי יאמר לירוחם החייט: מה עשית? ויאנחו בני ישראל בפולה תחת עלו ימים רבים.

ואז היה בעיר בחור קטן ושמו זלמן. הוא שמן מאד. בעל פנים אדומים ועגולים ויתום היה מאביו. — אמו יֶנטה־לאה דרה סמוך לבית־המדרש. והוא המשכים והמעריב בכל יום לומר קדיש בצד העמוד. שם היה מושבו של ירוחם. שבחר לו בעצמו את מקומו.

ודרכו של ירוחם. לצרום בכל פעם את היתום באזנו או ללחוץ את חטמו; לא מרוע לב עשה את הדבר. האדם של פני הבחור עורר אותו לכך. — לו יש מין הנאה בשעה שהבחור נושא צערו בין שניו.

צער לצער מצטרף ובלב היתום נעצרה חֵמה לירוחם. ותרב מיום ליום.

ובערב־שבת אחד. לפני בין השמשות. הלך זלמן ויתחוב מסמרות במקום מושבו של ירוחם. וישם פיהם למטה וחודם למעלה.

החזן מכין את עצמו להתפלל. היתום עומד על־יד העמוד. כאילו לא נעשה דבר; וירוחם. שאֵחר מעט לבוא. ממהר לשבת על מושבו; ופתאום הוא קופץ ממקומו...

וישחק הבחור. כי לא יכול להתאפק. ויכעס ירוחם; כעסו של ירוחם הביא את היתום לשחוק יותר גדול — והשחוק של הבחור הביא את ירוחם עוד יותר לידי כעס. והכעס לידי שחוק. גם האיש היושב ממולו שחק. גם השני שחק; גם השלישי והרביעי. כל היושבים על הספסל הקרוב מלאו פיהם שחוק. כן עשו אלה היושבים על הספסל השני. השלישי. הרביעי. החמישי. הששי והשביעי. ועד מהרה צחקו כל אנשי בית־המדרש למקטן

ועד גדול; ואותו השחוק בבת־אחת השבית את מנוחת ירוחם ויהי כנדהם. — —

הוא נושך את שפתו, עיניו בולטות, כל גופו רועד מרוב כעס. והשחוק התגדל, ויהום בית־המדרש כלו. עוד מנסה הוא, ירוחם, להרים קול — אולם לשוא, צוארו כמו נחנק, השחוק הפריע, שבר את רוחו. — — —

ואז קפץ ממקומו היושב ממולו ואחז בזקנו של ירוחם ויקרא: „אתה חייט בן חייט, מה לך כאן, במזרחו של בית־הכנסת? רד למטה! השליכו את הנבל החוצה! תנו לו מהלומות! הוא מסר את בנינו לצבא! נוכל! חייס, שִכּור, שִכּור! רב לך!"

*

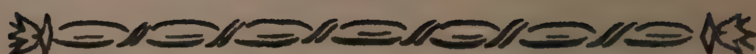
עוד איזו שנים חי ירוחם בצער ויחי חיי עני פשוט, היושב על הספסל של בית־המדרש וזוכר לפרקים את גדלו מלפנים.

בשעת חדותא בבית־המדרש, מעלים אותו עד הבימה ונותנים לו את הנותר מה„תקון".

ורכי לב ביותר עוד יראים ממנו בחשאי, גיורא עד עשרה דרי...

מִן הַמֵּצַר

השנים

בדרך העולם הוא, שבמות רבי או צדיק וישכב עם אבותיו יושב בנו על כסאו, ואם אין לו בן וחתן, תלמידו הגדול יתמנה לרועה עדת החסידים אחריו. אבל לעתים רחוקות יקרה, שמכבדי הרבי ומקורביו קשרה נפשם בו גם אחרי מותו ולא ילכו להסתופף בצל קדוש אחר; מאלה הם חסידי סברן, ה„חסידים הישנים". – אין להם לחסידים האלה רבי חי, אשר ידברו עמו פנים אל פנים, אין להם מקום לעלות שמה לרגל או ל„ימים נוראים". כצללים המה הולכים עלי אדמות, עיניהם לא לפנים יביטו, כי־אם לאחור: לקדוש גדול שמת המה עובדים, קדוש שאין תמורתו. על קהל החסידים האלה, שמרכזם ב„קלויז" הישן בעיר נחולה, ימָנה גבור ספורי וביניהם הוא יושב.

נחולה היתה עיר קטנה ועניה בנגב רוסיה, כדרך הקהלות האלה. אין בה כל תנועה ועומדת היא על חוקיה ומנהגיה וסחרה המעט. צל חיה הוא רק ברחוב התיכונה, ששם היה גם „שוק העיר" וחנויות העיר, ושם עובר גם דרך־המלך, המקשר את העיר משני צדדיה עם שאר חלקי העולם... ברחוב הזה פני הבתים מקבילים ונשקפים איש אל אחיו – אותם האנשים, אשר נפל חלקם בעולם להיות מדָּרֵי בתי־הרחוב הזה, יכולים לברך לאל עליון, אשר הושיב אותם בין החיים... גורל אחר לגמרי הוא חלק אלה, הדרים ברחוב אחר בנחולה; אלה מוקדשים מלידה לראות רק את הכתלים האלמים של אחורי הבתים שלפניהם, באין דלת ובאין חלון.

גבורי, האברך יהושע־נתן, חי כל ימיו ברחוב כזה, והוא היה יחיד ורך לאמו האלמנה, שכל היום ישבה בחנותה אשר בשוק, לפרנס את הבית. עוד בהיותו בחור ירש את מקומו של אביו בבית־התפלה של חסידי סברן, ויהִי בן י״ח כבן שלשים לעבודת ה׳ וליראתו. הוא היה גִבֵּן מלפניו ומאחריו, וכשהיה שוכב במטה לישן, היה סובל מכאובים, אבל הוא לא היה

קובל על מזלו. למרות ענויי־גוו היה טוב לב. הוא היה גם נבון דבר וידע לדבר את חבריו בהַשכל, ולפעמים גם בהתול, שהיה זר לגמרי בתָוֵי הפנים האלה ובחבורת האנשים האלה. הוא היה נודע בעיר, בתור אחד מאברכיה החשובים, ובאמרי אברך, כבר ידע הקורא, שהוא היה נשוי; אמנם על מאורע זה יסוב ספורי.

מרים, רעיתו של יהושע־נתן החסיד והגבן, נולדה בעיר המחוז בלונה, הקרובה לנחולה. היא היתה בת אשה אלמנה, שלה עוד בן יחיד, ומודעים לא היו להם בעיר ההיא. המשפחה הקטנה הזאת גרה בשכנות במעון קטן בעיר התחתונה וחיתה בדוחק. האֵם עסקה במעשה פוזמקאות, תפרה לבנים ולפעמים גם מרטה נוצות ובנה היה משורר־עוזר לחזן בבית־הכנסת וקולו רך וערב ושכרו מעט. גם מרים ידעה לשיר שירי־עם. פניה היפים ועליזי־הנוער הִרבו את קסמה; ובלכתה לטייל ביום השבת בגן העיר לא היתה עלמה ששגבה ממנה בחן.

בלונה אינה נחולה, שם בני־ישראל אינם עניים ויראים את המצות כל־כך. יהדות הגדֵלה בעיר, ששם יושב שר המחוז והרחובות מרוצפים באבנים, בת צביון אחר לגמרי היא מזו, שגדֵלה בעיר שאין כאלה לה...

והנה בא הדבר, שמרים היפה, בת בלונה, נִשאת לאיש החסיד והחולה מבני נחולה הקטנה. מה,צד' האחד — עלמה עניה בלי מוהר ומתן, וה,צד' השני — בן־יחיד לאמו, שלה חנות מלאה סחורה. והנה מלבישים מצד החתן גם את הכלה, נותנים לה מתנות רבות, גם ,הוצאות החתונה', הכל בא מנחולה. ,זווגים' כאלה רבים בישראל!

ויאהב יהושע־נתן הגבן את מרים רעיתו, שלא כדרך האנשים מבני החסידים האלה.

מי יודע תעלומות ההשגחה! היא ענשה את האדם בעונש קשה, לתת לגופו צביון זה, ובה,עזר כנגדו' המתיקה את גזר־הדין ותשם את חלקו בנעימים. ויהי הדבר בעיני אנשי עיר מגורו לא לחזיון פלאי בחיים, כי־אם לחלק מהנהגת העולם, שכל דרכיה ביושר... רק מרים לא הבינה בצירופי־מחשבה כאלה, לה היו החיים בסביבה כזו מוזרים מאד ותרגיש עצמה כשבוית־חרב. — אָם יהושע עמלה תמיד להיטיב את לבה של מרים. לא פעם אחת הפסיק יהושע־נתן מתלמודו בבית־המדרש וחשב בשלום מרים שלו. — אבל ככל אשר הוסיף לכבדה ולאהוב אותה, כן נקעה נפשה ממנו. היא

לא קבלה עליה את גזר־דינה ותאמר לנפשה יום יום: לא אוכל לשבת כאן. לב האשה אשורנו!

ותקם מרים בלילה אחד ותתגנב ותברח לבית אמה ואת כל בגדיה ותכשיטיה עזבה אחריה יתומים... וממחרת הבקר היה רעש בנחולה, כי לא היתה עוד כזאת, שעבריה תלך רגלי לבדה שלש פרסאות בלילה. לאם יהושע היה היום הזה יום אסון כיום שמת בעלה. ויהושע־נתן אָבל עד תהום נשמתו... החסידות הסברנית, ההבטחות הרבות לעתיד לבוא הכתובות בספרי התורה לא הועילו ביום־עברה ולא יכלו להסיר ממנו את העָקה כי רבה...

עוד פעם אחת חפצה נפש החסיד לראות את הוד פני מרים, ולו רק לשעה, לרגע. לו נדמה, כי אז יבוא נס ממרום, אז יפָּתח פתחו של גן־עדן ותבוא מחילה וכפרה לכל האדם. ומרים, אם כי הלכו שליחים מהכא להתם, כדי לקיים מצות ,רדיפת שלום', ונסו לדבר על לבה כי תשלים את בעלה, התעקשה ותאמר: לא ארד אל נחולה עוד, כל עוד נשמתי בי.

ויהושע חלה וימת בצאת השנה, לא כאיש אשר הפקיד את נשמתו וגופו ביד ה', כי־אם כאיש שנתפוצץ לבו; גברה יד האשה על התורה והמִצות וגם על חסידות סברן.

ומרים? היא הלכה ונִשאה לאיש אחר גבה־הקומה ומתאים לה. גאולה באה לה, שכחה את החלום הרע בנחולה ותראֶ חיים טובים את בעלה. רק בנים לא נולדו להם.

המעשיה קצרה, רבותי.

לא בא אל החופ

שמואל בן מנחם לא היה עשיר ביותר, אבל את ביתו נהג בהרחבה ויהיו לו תמיד מסחרים טובים, וירויח הרבה ויוציא הרבה, ויהי שמו נודע למכובד. הוא חנך את בניו בטוב ואת בתו הבכירה, עלמה יפה וגבוהת־הקומה, השיא לאיש משכיל, בעל לשון וספר ושמו יעקב. הוא ורעיתו אמרו לדֶבק טוב ויתן להם שמואל חמש מאות רובל נֵדה, ויחזיק אותם על שלחנו שנתים ימים, כדרך העולם, וכל צרכם עליו. וכאשר כלו שנתים הימים והמועד בא להשיא את הבת השניה, עזבה חנה, כן שם בתו הנשואה, ובעלה את ביתו וישכרו להם שני חדרים מיוחדים ויקנו להם כלים נאים, ויעקב החל לסחור ויהי נאמן ובטוח בעיר, כי שֵם חותנוֹ עליו. מסחרו היה במכירת עצים וקרשים; ויהי סוחר בכספו ובכסף אחרים והכל הולך למישרים. הוא מוכר וקונה, לוה ומשלם, לוקח ונותן, אם גם ביגיעה ובעבודת המוח, כדרך בני המעשה והמסחר. כבר נולדו לו בינתים שני בנים ואחרי־כן בא הילד השלישי. ההוצאות לא מעטות; וכעבור שלש שנים מיום העמידה בפני עצמו, נפסק לפתע החבל, ואין כסף ואין עצים וקרשים ליעקב; והוא עוד חייב כסף לאחרים, סכום רב, ואז היה חותנו שמואל אנוס לשלם חלק מחובותיו ולהשוות את חשבונותיו... עלמא דבר כך, אין זה אסון נורא, כי־אם שעה של מצוקה. איש לא יכול לומר, כי יעקב אשם במה; הוא עשה ככל אשר היה בכחו לעשות. אֵל אלהים הוא היודע דרכי המסחרים. הלז עוסק ומרויח והלז — מפסיד, ועושים הם שניהם דבר אחד. מי יחכם באלה?

שמואל בן מנחם לא יכול להסכים בנפשו, כי חתנו הבכור ובתו ירעבו ללחם, ולא נשארה לו לעשות אחרת, כי־אם לתת עוד הפעם נֵדה לבתו, ואם לא חמש מאות רו״כ, נתן עתה שלש מאות וערב בעד חתנו על מאתים אחרות; ובחמש מאות רובל נִסה יעקב את ידו שנית במלאכת המסחר, והפעם לא בקרשים ועצים, כי־אם בנוצות... הרבה נתעשרו

ממסחר זה בימים ההם, ותהי הסחורה הזאת הולכת לברודי, אשר במדינת הקיר״ה, ומביאה רֶוח רב. בישוב הדעת ובעוצם הנפש התחיל יעקב מעשהו זה, החדש. הלא כך אומרים הבריות: אם יקַוה אדם בפעם הראשונה, כבר ילמוד לכלכל דבריו במשפט בפעם שנית. הוא היה מתון בכל קניה, ולא האמין עוד לכל אדם, שאל והתיעץ בכל דבר אשר עשה, עם בקיאים בדבר, ויהי ברוב הימים למבין בעצמו בטיב הנוצות ולירדע דבר הסדור בשקים, לשום העידיות למעלה סמוכות לגוף השק והזבוריות באמצע, טמונות עמוק עמוק, הכל כמו שעושים הסוחרים המובהקים... ליתר שאת נסע בעצמו לעיר ברודי, למען יתהה על קנקנו של הדבר; ובביתו קמץ בהוצאותיו ויכלכל כל דרכיו במשפט. אמנם זמן־מה חשבו כולי עלמא, כי עתה מצא יעקב את שלו ואת דרכו ויהי עוד הפעם לבטוח בעיר. רעיתו ילדה רביעית. הבת הבכירה היא כבת שבע, יעקב כבן עשרים ושמונה, והנה בא המשבר בפעם שנית ונתרוקנה קופת המסחר בבת־אחת...

יעקב נכשל בקנית „סחורות רעות", למרות הבנתו באלה. לאסונו עוד נרטבו הנוצות בדרך ויהי אנוס למכרן ב„חצי־חנם". אם צריך הגלגל לסוב אחורנית, הלא יש למנהיג העולם הרבה עצות ותחבולות, איך לאבד ממונו של איש ישראל. — בקצור: יעקב, חתנו של איש אמיד ונכבד, יצא שוב נקי מנכסיו, ולא נשאר לו מכל עמלו רק אשתו וחמשה בנים, ועוללים שואלים ללחם ואין.

וזאת הפעם קצף שמואל בן מנחם על חתנו זה. הוא כבר השיא במשך הימים האלה שלש בנות ובן אחד וטרוד היה בכלכלתם, ועתה ידאג עוד למצבו של חתנו הראשון! לשוא אמרה לו אשתו, כי לא יעקב אשם בדבר, רק עונש הוא מאת ה׳; לשוא באה בתו חנה, אשת יעקב, לבקש על נפשה ועל נפש בניה. שמואל אינו שומע לה ואזניו אטומות. אביה הן ידע רחם, ויעזור גם לאנשים אחרים, אבל על יעקב חתנו עלתה חמתו: איך יאַבד איש שתי פעמים את הנדה, אשר נתנו לו בזה אחר זה? האם כור של זהב לו, שיתן לבניו ויחזור ויתן? — באו הקרובים והתחילו לדַבר על לב אבי המשפחה ולאמר: הלא בושה הדבר, מה יאמרו הבריות, שאיש כמוך לא יעזור לחתנו? ואם לא יעשה זאת בשביל חתנו, יעשה בשביל בתו, ואלה הצאן, הבנים הרכים, מה חטאו? כך עברו ירחים ארבעה בטענות ובמענות, ושמואל הִקשה את לבבו. ובימים הרעים האלה עזרה

החותנת, צירל אשת שמואל, בצנעה לצרכי הבית של בתה, ותתן לבית הזה ממה שקמצה מהוצאת ביתה בעצמה. ראו כלם, שאין מצב כזה יכול להאריך ימים. פניו של יעקב נפלו מאד ואיש לא הכירהו. — וסוף הדבר היה, כי שמואל לא יכול לעמוד עוד על דעתו ואנוס היה לעזור שוב לנכשלים. אבל תנאי התנה, שיעקב לא יסחר עוד במסחרים פורחים באויר, כי־אם יפתח לו חנות של מרכלת. „במסחר, אמר, הדברים תלוים בעליה וירידה ואפשר להפסיד בזמן קצר כל הקרן; אבל בחנות, שהכל נמשך לאט, הענין אחר הוא." —

בשלש מאות רו"כ, שעלו עתה ליעקב בקושי גדול וב„שפיכת־דמים", נעשה לחנוני בישראל! ובזה היתה עזר כנגדו גם אשתו חנה, שעד עתה עסקה רק בהנהגת הבית. יעקב היה נוסע לעיר המחוז מדי פעם בפעם לקנות סחורה; והיא, הרכה והענוגה, עמדה על רגליה כל היום בחנות ומכרה והיתה אם לילדיה — שניהם חדלו להיות „פריצים". יודעים אתם דרך החנוני בעירות הקטנות, לעמוד כל היום בחנות ולצפות לקונה כאל מלקוש, והבגדים נעשים לחים ומלאים שמן ורוטב של דגים מלוחים. למי יש פנאי לרחוק עצמו כראוי, לאכול כראוי ארוחת־הצהרים? חנוני בישראל הוא „עבד כנעני" ממש ועובד יום ולילה, וההבדל רק זה, שזה פרנסתו על אדוניו, והלז צריך לדאוג בעצמו למוצא לכסף. למה אאריך? שניהם, יעקב וחנה, לא היו מוכשרים למלאכה כזו; וכעבור שנה ומחצה בעבודת פרך ממש נסגרה החנות מאין סחורה. נעו העם ונדו למזלו של יעקב ורעיתו, והמה אנשים ישרים, ושום איש לא הבין, למה מזלם ככה!

ואמנם לא קצף עתה שמואל עליהם. הוא ראה בחוש, בבואו בכל פעם אל החנות, כי עמלו בכל כחם וכי עשו כל מה שעושים כל היהודים החנונים. הוא בעצמו קנה כל צרכיו אצלם וכן גם שאר רעיו הסוחרים, וכל זה היה ללא הועיל. אם ה' לא יתן פרנסה לאדם, אז אין חכמה ואין עצה ואין תבונה... מה לעשות? שמואל בן מנחם לא יכול לתת לחתנו כסף בפעם רביעית. לו גם רצה, היה זה למעלה מכחו. הוא כבר השיא עוד בנות שתים, זו אחר זו: יודעים אתם את ההוצאות הגדולות באלה; ובכלל סוחר, שנסה שלש פעמים בדברים בזה אחר זה ולא עלתה בידו, הרי הוא כבר מוחזק לבלתי־מוצלח. מה לעשות עתה? הגידו אתם, קוראי.

והנה היה להם דוד אחד זקן, ושמו נתן, והוא חכם ופקח ויודע את החיים, והוא, בראותו את המשבר השלישי של יעקב, נתן עצה לשמואל, כי יקח את חתנו אליו לפקיד במסחריו. הלא עובדים שלשה אנשים „זרים" במסחרו, ומדוע לא יקרב אליו את עצמו ובשרו? שמואל בן מנחם ידע את החיים עוד יותר מדודו זה, והוא הבין היטב, כי לא טוב לו לאדם, שיהיו משרתיו בני־ביתו, ויודעים את הפרטים ופרטי פרטים במסחרו; אבל הלא אב הוא ולו רחשי־אב. ויעש שמואל ככל אשר יעצהו דודו, אם גם לא בלב שלם... ובכן היה יעקב חתנו ל„נאמן" במסחרו ושכרו שמונה רובל לשבוע. השכר לא רב הוא, כי ליעקב כבר בנים חמשה, אבל הוא קבוע ואין בזה לכאורה הפסד מאומה. — — —

וצאו וראו, גם בזה לא היה יעקב מוצלח; ולא עוד, אלא שלמִן היום אשר החל לשרת את חותנו, מצבו של זה החל להתרועע. כמו „מעשה שטן" היה: כל דבר שעשה יעקב, סופו בא לידי כשלון. אותות אי־רצון נחל מכל עבר; וכבר באו ימים, שחותנו חרפו בפניו, ויעקב קבל עליו את הגדופים. מה לא ישא איש עליו, למען מצוא לחמו? גם גיסיו, בעלי אחיות רעיתו, הקלו בו ויבזו אותו בפניו. לב האנשים מלא רעה וגאוה, וביותר יֵרָאה יחסם לאיש ירד ומזלו אין אתו. גם קרובי אדם אכזרים המה בזה.

היו ימי חול־המועד של סוכות. הימים מעוננים, פרוזדור הסתיו. — ויקרא שמואל בן מנחם את חתנו יעקב לחדר המיוחד ויגלה לו, כי לא יכול להחזיק אותו עוד בביתו בתור פקיד ועליו לבקש לו מעתה ענין אחר לפרנסת הבית. הוא גורם לו רק היזקות; והלא גם הוא אב לבנים, ואינו יכול לדרוש הימנו, כי יבוא על ידו לעברי פי פחת. בן שלשים וחמש שנה היה אז יעקב, וכבר שיבה זרקה בו מרוב עמל; ובשמעו את הבשורה הנוראה, שאמנם חִכּה לה יום יום, התאמץ בחזקה, שלא להתפרץ בבכי.

בלב נשבר וכגבר אין איל שב יעקב לביתו. לא אכל כל היום, כל־כך נפל לבו בקרבו. ואשתו הישרה חנה לא נתנה אותו להתיאש, ותאמר, עוד יעזור לנו ה׳. העיקר, להתיעץ מה לעשות. הם ישבו יחד ולא היה דבר, אשר לא יגעו וחשבו בו. וחנה אמרה, עתה תראה, כי נמצא את אשר נחפש; לב אשה טובה מה לא יוכל עשה?

ובערב ההוא נזכר יעקב פתאום, כי הוא משכיל ויודע תנ״ך ודקדוק, ואם כי לא קרא בספרים זה חמש־עשרה שנה רצופות, וכמעט שכח תלמודו, הלא עוד יכול לַלַמד תלמידים קטנים. ויגלה לאשתו את לבבו, כי יש את נפשו לנסוע לעיר לדיזה, ששם להם מודע אחד, ויפתח לו שם חדר... ותאמר הן.

ככה נעשה יעקב ל,מלמד׳ או מורה, על־פי גזר דינו בעצמו.

ספר שלם יכיל הדבר, לו ספרתי אחד אחד את הרפתקאותיו ומקריו של יעקב בעיר לדיזה. לא עלה לו מה שזמם כי־אם במקצת ולא היה יכול לפרנס את ביתו, ואנוס היה שמואל בן מנחם לקחת את בתו חנה וילדיה אליו הביתה. בשום אפן לא רצה החותן, כי יבוא יעקב חתנו ה,מלמד׳ לימות החג לביתו, כאשר עושים המורים בישראל; וחנה באהבתה לבעלה באה אליו אל העיר, אשר הורה שם את תלמידיו, כעבור שנה ולא ראו עוד זה את זה. ותהום לדיזה לבואה, הם ראו עד עתה ביעקב מלמד תנ״ך בלי תלמידים נכבדים, כי העשירים לא חפצו לתת לו את ילדיהם ולא ידע לקחת את נפשם, והנה באה אשה יפה, מלובשת מלבושי כבוד. וזאת האשה היא אשת יעקב!

וברבות הימים, והנה ראה גם דודו ומסרפו של יעקב בלדיזה, כי אין זו ,תכלית׳ למודעו ולא יבנה בזה את ביתו, ויקרא את יעקב אליו, ויבוא מעולם המלמדות לעולם הזה ולעניני סחר עוד פעם. ויעשו שניהם מסחר של שותפות בדגים מלוחים ומלח: הדוד היה ,בעל כסף׳ ויעקב היה העובד, ויעבוד באלה עבודה רבה וקשה במוח ובגוף, יומם ולילה. הנה אמר יעקב, כי הדבר סוף־כל־סוף יבסס מצבו, ואז יקח את אשתו ובנותיו ללדיזה להשתקע שם, כי כבר קצה נפשו להיות ,נע ונד׳ כל הימים ולהיות חי לבדד; וכרגע שחקה לו השעה, ויכתוב לרעיתו מכתב מלא תקוה ואחרית טובה וסוף הדבר היה הפסד נורא, נורא מאד! היו ימי חום גדול ונשחתו הדגים... לא היתה עת פדיון ימים רבים. ההתחרות גדלה כמנהג היהודים. בקצרה: גם השותפות ההיא ירדה לטמיון, ויִשָאר יעקב כאיש בלב מים, בלי אנית שיט. ובתו הבכירה אז כבר נערה בת ט״ו שנה, ועל־פי דרכי הימים ההם כבר משדכים ימי עלומים כאלה ל,חתן׳.

הנני נוגע בדבר הזה, יען כי אז ,התישב׳ החותן שמואל בן מנחם וגם שדך את נכדתו הבכירה ואת פי חתנו לא שאל. — הוא הבטיח

לתת את הנֵדה והוא גם האב והפטרון. ומהאב האמִתי, המתגולל בעניו בעיר אחרת, לא דברו הרבה וגם לא התודע אל המחותנים, התביישו בו.

חולשת הדעת של יעקב, בהוָדע לו הדבר הזה, תשערו בעצמכם, מלאכת המסַפר היא כאן למותר.

ויעקב התחיל לירא, פן תִקַע גם נפש רעיתו מעליו, ברבות הימים, אם גם עמדה לו עד עתה בשעת צערו, ומפיה לא שמע מימיו כל תוכחה. היא גם איננה כותבת לו עוד מכתבים תכופים כמקודם, והוא גם הוא מה יכתוב לה? התקוה לא תשעשעהו. — הוא רואה, כי אין הברכה מצויה בכל מה שיעשה. לולא התבייש, כי אז היה לשכיר־יום, לפועל פשוט, האנשים הללו אינם סוחרים ואינם מלמדים, כי־אם עובדים ואוכלים. — אבל הנה חנה רעיתו תלויה בו, מדוע יהיה גורלה להיות אשת פועל? מה אשמה היא? הוא חושב, כי הוא חטא לה, חטא לה, לבני ביתו, שאינו יכול להיות להם לאב. — הוא חטא? במה? ה׳ שפך זעמו עליו, והוא רק אנוש וחייו ככדור בידי המזל הרע, שאין ממנו מפלט.

עוד נסה יעקב פעם שביעית, בהיותו בן ארבעים ואחת, להתחיל את חייו מעבר לים, והוא לא ידע, כי גם שם, תחת השמים החדשים, הולך צלו אחריו. — הוא יצא לאמריקה, ומשם הלך לקנדה ויהי רוכל וחייט, עובד בבית־משרפת לבנים; ואחר־כך היה עובד באניה עבודה של גריפת הגחלים. והאניה תעתה ותעתה ולא באה למחוז חפצה . . . חנה אשתו היתה כאלמנה חיה, ואביה השיא את בנותיה. הוא כלכל אותה בכל אשר יכול, והיא היתה צרורה כל ימיה. ה׳ לא רצה, כי יבוא אל החוף. — — —

שלום בית

יהונתן־חיים לבית נפתלי, השו"ב הראשי בעיר תּפֵלה ברוסיה הקטנה, היה אָמן גדול ומהיר במלאכתו. בעשרים שנות משרתו הכבדה לא הטריף לא בהמה ולא עוף, ובבדיקת־הריאה היה מפליא לעשות. מלבד הלכותיו, שהיה בקי בהן על פה, היה למדן גדול בכל דיני התורה, בראשונים ובאחרונים, ומראה נחת זרועו בפלפול ובקיאות להרב דמתא בכל עת מצוא. שֵם הרב הזקן הוא אָרוֹן, אדם קטן־קומה ודל־בשר, שפניו צנומים ושערות מעטות בזקנו; הוא „עשיר", שלא כדרך הרבנים בישראל, גם לא יקבל פרס שבועי, והוא עניו לשמה, ומקום עמידתו הקבוע בבית־המדרש הוא מאחורי התנור. — והשו"ב יהונתן הוא להפך: אדם בריא ושמן כמעט, לחייו מלאות, זקנו עגול ושפמו עב. הרב מטבעו אינו אוהב את השו"ב, ולפי ש„שנאת הבריות" הוא איסור מפורש, הוא חושב לאחד מהדברים שצריכים מרוק את אי־אהבתו אליו... והשו"ב לא עשה לאדם עָול מעולם, כל דבריו באמונה, מתפלל הוא תמיד עם הצבור והולך אל המקוה בכל יום שני וחמישי; אין איש יכול לומר, שראה אצלו איזה נדנוד של „קלותי", עם כל אדם דבר בסבר פנים יפות, לא התעקש בוכוחיו, לא הטיל דעתו בחזקה, ובכל־זה לא היה אהוב לרבים. חשוד היה בעיני כל אנשי העיר, שהוא אינו „ירא שמים" כל צרכו; חשוד הוא בזה, שחכם לבו. — — אמנם הוא לא הסתכל מימיו בספרי חקירה, לא למד את הרמב"ם, לא עיין באבן־עזרא ורד"ק וגם אל ה„עקדה" לא שלח ידו, אבל במסתרי נפשו קנן הרעיון, שאין ענין היראה והמִצות נורא כל־כך... דברים כאלה מלבא לפומא לא גלה; אבל כעין מורא בו תמיד, פן יאמרו הבריות עליו, מה שכבר חושבים על־אדותיו. גם החייטים והסנדלרים והמון העם הפשוט, שבודאי אינם יודעים בטיב הענינים האלה, אינם מחזיקים אותו לירא־שמים. מי יציב בריח ודלתים לרוחם לאמור: חשבו אחרת!

וליהונתן אשה רעה וסרת־טעם. גם מכוערה מאד היתה ובעלת מום בעינה אחת ומראיה כבת השטן ממש. בית־המבשלות שלה היה מלא

אי־נקיון וכל הבית מלא תהפוכות תמיד· מיום שנשא אותה היא ממררת לו את חייו; ולגרשה לא יוכל, כלומר, לא נסה זאת מימיו, כדי שלא ידברו בו בעיר והיה לשיחה· — חמשה־עשר רו״כ לשבוע, בתור מעמד קבוע, לאו דבר קטן הוא ושו״ב המקבלם צריך להתרחק מכל דין־ודברים· באמת אין זה עונג גדול לחיות כל ימיו עם בריה כזו במדור אחד, וזה לא קל הוא לנשוא; אבל הוא אמר ללבו פעם אחת: הדבר הוא כן ואין לשנותו, ומאז היה מקַבל הכל באיזה רגש קרירי — ונושא בשרו בין שניו· באמת, לולא היה דר בעיר, כי־אם ביער, ולא היה שו״ב ליהודים, כי אז נקל היה לו להחניק אותה ולהשליך פגרה אל אחד הבורות· כנבלה היתה אשתו בחייה בעיניו, והוא יושב עמה תחת גג אחד זה שלשים שנה· גם בן ובת לו, והוא אינו יודע כלל, שהיא אמם· ותאחז פעם אחת אש בבית ויהי הכל למאכלת והיא לא נשרפה, כאשר כבר ראה בדמיונו· היא נפלה פעם על הקרח, בימות החורף, ולא שברה את מפרקתה· לאלהים יש איזה צורך לגַדל בריות כאלה בעולמו···

ובנו היחיד גדליהו־נתן הוא גבה־הקומה ודל־הבשר, חולה הוא בחזהו ולמדן מופלג הוא, שאין כמוהו בכל העיר ההיא· הוא קרא את כל השו״ת שבעולם, את כל ספרי המחקר והיראים, ידע והגה בספרי הקבלה, וגם בספר „ידיעות השיעורים" למד ואת ה„כוכבא דשביט" וספר „איל משולש", גם את „קדוש החדש" להרמב״ם ידע היטב· הוא עובר בעיון על כל ספר הבא לידו וקורא אותו מהחל ועד כלה ונפשו לא תשבע, באשר לא תרעב כלל· הוא לא התפעל מאין־סוף של החסידות, לא התבטל ממעשה מרכבה וספרי אצילות ולא הרגיש כל יתרה בדרישה ב„חובת הלבבות", הכל רק ספר בעיניו, שנדפס בסלויטא, או בסדילקוב, או בלבוב, או בדירנפורט··· אומרים, כי פעם בא לידו החומש עם ה„ביאור" וקרא בו ולא התפקר כלל, גם בספרי־השכלה מעטים שם עיניו ולא נחמץ· גדליהו־נתן לא יתפקר, כזאת ידעו כל אנשי העיר למגדול ועד קטן, לו גם ראו אותו שאינו מדקדק במצות ועובר פעמים הרבה על זמן קריאת־שמע· כך הוא הדבר, לו יאמינו ולאביו לא יאמינו···

ובעניני־אישות לא נפלו גם לו חבלים בנעימים· לו אשה פתיה, שאינה יודעת בין ימינה לשמאלה· היא ישבה בבית הזה, לפי שהשיאוה אבותיה ואמרו לה שגדליהו הוא בעלה··· חמותה מקללת אותה תמיד ותרב עמה·

גדליהו נושא ונותן עמה לפרקים, והיא יושבת ואינה מדברת מאומה. כגולם היא בכל תהלוכותיה. גדליהו־נתן יודע, שיש נשים אחרות טובות ממנה, אבל מה לו לעשות? הוא אינו חושב הרבה בעניני־השגחה ומזלו של האדם, אם כי קורא הוא תמיד בספרים על־אודות זאת; לפעמים מזדמן לו בתלמוד מאמר מלא, לאמר: נִתן בינה באשה יותר מבאיש, והרי זה דומה בעיניו כהמאמר: השור והבור והמבעה וכו'. מה הוא ההבדל, כל דברי חז"ל הם לשון הגמרא, והוא יודע את הכתוב דבר דבר על מקומו.

וכאשר לא תציק לו זוגתו, הוא מתחיל לריב גם את אחותו מרים, היושבת גם היא בבית. צעקנית ושחקנית היתה, אין סדר לנפשה והיא שמנה ועבה. וגם היא נשואה היתה לאיש, שקורין אותו מיכל, והוא אדם ערום, עם־הארץ וצבוע ולומד את ה„שחיטה" זה כחמש שנים. מיכל שונא את רעיתו, חותנתו היא כּסחי בעיניו. בגיסו יקנא ואת חותנו יארב... לא אחת ולא שתים חשב לברוח מהבית ה„ארור" הזה, אבל מבית עניים מרודים בא, גם מלבושיו וכתנתיו היו מכסף השו"ב, והבשר העולה על השלחן, אם גם אינו מבושל בטוב, טוב הוא מתפוחי־האדמה, שמלא בהם כרסו עד עשרים ושתים שנה. אם הטבע לא נתן לו למדנות, נתן לו קול ערב; והוא שמח לשמוע רִנתו בעת התפלה בבית־המדרש. הוא אהב דברי שקר והוללות, הלך רכיל באברכים החדשים ומרגל אותם. אנשי העיר יודעים את טיבו ולא היתה להם נחת־רוח גדולה לאכול משחיטתו...

„גיהנום התחתון", קוראים את בית השו"ב יהונתן־חיים, בהיות הבית במורד העיר, בלכתך אל בית־המרחץ, ובאמת כל ימות השבוע הבית כמרקחה. אין ארוחה אחת בעִתה; אין לך כל יום, שלא רמי ביה תגרא. מיכל הוא גבר אלים וחוטף לו מכל הבא לידו במאכל ובמשקה. גדליהו הוא חלש בדעתיה לגבי דברים כאלה, ואם לא יתנו לו לאכול, הוא יושב ומעיין בספר ומחכה... ויהונתן עצמו כבר התרגל באלה, ממנו לא סרה מנוחתו, ועוד התול רחף על שפתיו תמיד. לא שמע אותו אדם מימיו טוען כלפי שמיא.

רק בערב שבת לפנות ערב, אחרי ששלשתם, החותן, הבן והחתן, טהרו את גופם בבית־המרחץ למדי ולבושים המה כתנות לבנות ומלבושי שבת, אז, כאשר המפה הלבנה כבר פרושה על השלחן והמיחם עומד בחומו עליו ומעלה אדו, ידבר זה תמיד על מעשה ידיו של מיכל, אז, כאשר הנשים עודן קבורות באפל של בית־הבשול והשעמום שלהם לא יחדר אל הבית, שהוא עתה בצל איזו מנוחה, אז מנוחה תבוא גם ביושבים, שלום בית להם ברגעים האלה, והכוסות מלאות חמים... שעות מנוחה לאדם גם בגי בן־הנֹם!

עולם עובר

בארבע פנות שבעיר נהרין עמדו כמצודות ארבעה בתים גדולים וחשובים. בקרן צפונית־מזרחית התגורר הגביר שלמה־מלכיאל בהיכלו, אשר לו שלשה־עשר חלונות פתוחים אל הרחוב; בקרן דרומית־מזרחית אִוה למושב לו החייט העשיר רפאל־נפתלי, שהיה עושה את מלאכתו רק לאצילים הפולנים והפקידים העליונים. ביתו היה מרובע ולבן כשלג, והמִגרש לפניו רצוף לבנים שרופות אדומות. בקרן דרומית־מערבית התגורר חתן הגביר, המחזיק את בית־הדואר לסוסים, ולו שלשה בתים בחצר אחת, בית בית לעצמו, לבניו ולמלון. בקרן מערבית־צפונית התנוססו שוב שני בתים: באחד, בצפוני, דר האפיקורס שבעיר: דוב הרשל׳ס, אדם חריף ומשכיל, אשר חי כל ימיו ממה שנתן לו חותנו העשיר מחזיק־הריחים בכפר הסמוך, ובבית השני, אשר בקצה המערבי, בן עליה ומחצה, ישב מאז ומקדם יוסיל־נטע רבינוביץ.

יוסיל־נטע היה סוחר בשורים ומפטמם לממכר. בתחלה, בטרם שהיה עוד עשיר במקצת, קרה לפעמים, ששחט שור או פרה והיה מוכר את הבשר לקצב; עתה יחרה לו, אם יזכירו לו ראשונות... ביתו הוא כדרך הנגידים, והוא בעצמו נחשב לתורני מעט, אם גם הוא יודע ,פירוש המלות׳ רק בצמצום. בטבעו שקרן היה, וכל היוצא מפיו רחוק היה מן האמת. מי היו אבותיו ומאין יצא למלוך? גם הוא בעצמו אינו יודע עוד.

וליוסיל־נטע היו שני בנים ובת אחת. אשתו היתה חולנית כל ימיה, הבת היחידה גם כן דלת־בשר היתה וירוקת־פנים.

הבן הבכור, שלמה־נתן, היה סוחר שאבדו לו מעותיו, ואף־על־פי שבן־נגידים היה לא היה נחשב כלל בעיר. תחת זאת היה אחיו הקטן ממנו, יענק׳לי, מין צעצוע. בבחרותו למד חומש גם גמרא, אם כי לא היה מבין דבר. כשגדל נשא אשה יפה, בת מי שהיה נגיד, ונתנו לה מתנות רבות. —

גם אחותו נִשאה לנער בן־תורה מבני דלת־העם, שהעמיד לה ולדות. ליענק׳לי לא היו בנים, ולשלמה־נתן כבר נולדו בנים ארבעה. הוא לא היה בר־מזל בנוגע לנשים. אשתו הראשונה מתה, את השניה גרש והשלישית חלתה במחלת הרוח ואין מושיע לה. בין שני האחים שררה שנאה תמידית. שלמה־נתן קנא ביענק׳לי, אם כי היה לועג לו. יענק׳לי לא עשה שום מעשה. הוא קם ממשכבו בשעה העשירית ביום, עשה את בגדיו והלך לבית־הכנסת להֵראות ולראות, שב משם ואכל את ארוחת־הצהרים, ישן ביום כשתי שעות, קם והלך וסבב בחוץ או שתה חמין. לפנות ערב הלך עוד הפעם לבית־הכנסת, לבלות שם את הזמן במנחה ומעריב. והנה אחרי־כן ארוחת־הערב ושינה ארוכה. תשעה חדשים בשנה היה בבחינת אלמן, כי רעיתו היתה נוסעת לבית אביה מזמן לזמן ושבה לבית חמיה רק באונס, אם כי כבודה שם כבת־מלך. קומתה כתמר ולבה סגור! ובראות אותה איש תמונתה חקוקה בדמיונו לאורך־ימים. כמטעים זרים תחיינה נפשות כאלה ברחוב היהודים וכמנגינה אלמת...

יוסיל־נטע מַשלה את נפשו, כי ה,בנים, חיים בטוב ומתגאה בכלתו. ויענק׳לי חי כפועל בטל, אין מלאכות לו. ושלמה־נתן אחיו החל להיות עני מן המנין לבושת אביו, שכבר נלאה לתת לו ולחזור ולתת.

עלי להעיר, כי ביתו של יוסיל־נטע היה אכסניה קבועה לכל רב ולכל צדיק הבא לעיר. האדמו״ר הזקן מטלנה התאכסן בביתו, גם הרב ר׳ משה מסברן, גם רבי שמע׳לי מטשיטשלניק, והימים האלה היו השבתות הגדולות בחיי בעליו. יוסיל־נטע חבב מאד את החדר האחרון שבביתו, אשר בו ילינו האדמורי״ם, ובצאתם היה נועל אותו, ורק כלתו יכלה לבוא בו באין מפריע. מחלונות החדר הזה היה נשקף כפר האכרים בשלותו.

אומרים, כי שם בחדר האחרון היה קבור מעין אוצר: אומרים... הרגעו, כזאת לא תהיה בישראל!

וימת יוסיל־נטע פתאום בערב־שבת של יום קיץ, בשובו מבית־המרחץ. אשתו הלכה אחריו גם היא בשנה הזאת אל בית־מועד לכל חי. אשתו של יענק׳לי לקחה את כל תכשיטיה ותצא לבית אביה מבלי לשוב עוד. אכל יענק׳לי את הנותר לו מהירושה אחד אחד. אז באו הימים אשר בהם היה רעב ללחם, ויהי נודד לקרוביו. וכאשר כלתה אליו הרעה, גלה לקישינוב

ויהי לעובד פשוט, לדורך ענבים. גבר לא־יצלח היה בממשלת היין וחייו נדעכו כפשתה כהה...

אלה תולדות הבית הזה, אשר על תלו עומד כעת בית־המרקחת שבעיר. הקורא חכה להשתלשלות הדברים בארוכה — והנה הכל חלף ועבר. התתחת אלהים המתאר?

* * *

הספורים שבספר זה נכתבו כמעט כלם בברסלוי. הספור ,איבי' נדפס ב,הבקר' ובא אחר־כך בספר ,מעמק החיים', הספור ,הבריחה' נדפס ב,העולם' כשי״ל בוילנא ובא אחר־כך בספר הנ״ל. ,ההפסקה' נדפסה ב,מאסף' של ,המליץ', ,הבודדים' ב,העולם כשי״ל בקֶלן, ,השנים' ב,העולם' כשי״ל בברלין. ,זאת הפעם' ו,בינתים' נדפסו ב,הצפירה', ,פרה אדומה' ב,היום' (ורשה), ,ראשי אבות' ו,עולם עובר' ב,הזמן' השבועי. — כל אלה נקבצו אחר־כך בקובץ־הספורים ,מהעבר הקרוב', הוצאת ,הספר' (ורשה תרס״ט), מלבד ,ההפסקה', שבאה עוד קודם לכן בקובץ הקטן ,משני עולמות' (הוצאת ,תושיה'). בקובץ האחרון נדפס לכתחלה גם הציור ,מעל כסאו', ויתר הספורים שבספר נדפסו ראשונה ב,מהעבר הקרוב'.

נדפס בבית־הדפוס של שְׁפֶּמֶר בליפסיה
בהשגחת הצַּיָר וַלְטֶר בּוּהֶי